
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Guirado González, Carles; Tulla i Pujol, Antoni F. Del despoblament a la revitalització demogràfica : els canvis en el comportament de la població al Pirineu català (1860-2006). 2007.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/45760>

under the terms of the license

CARLES GUIRADO GONZÁLEZDepartament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

**DEL DESPOBLAMENT
A LA REVITALITZACIÓ DEMOGRÀFICA:
CANVIS EN EL COMPORTAMENT DE LA
POBLACIÓ AL PIRINEU CATALÀ (1860-2006).
EL CAS DE L'URGELLET I EL BARIDÀ
(ALT URGELL – Cerdanya)**

Treball de recerca dirigit per:

Dr. Antoni Francesc Tulla i PujolSetembre de 2007
Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

TREBALL DE RECERCA

Programa Oficial de Postgrau en Geografia, Demografia i Ordenació del Territori
Especialitat GEOGRAFIA

**DEL DESPOBLAMENT A LA REVITALITZACIÓ
DEMOGRÀFICA: CANVIS EN EL COMPORTAMENT DE LA
POBLACIÓ AL PIRINEU CATALÀ (1860-2006). EL CAS DE
L'URGELLET I EL BARIDÀ (ALT URGELL – Cerdanya)**

Realitzat per

CARLES GUIRADO GONZÁLEZ

Dirigit pel

DR. ANTONI FRANCESC TULLA I PUJOL

Departament de Geografia
Universitat Autònoma de Barcelona

Setembre de 2007

Bellaterra (Cerdanyola del Vallès)

Fotografia de la portada:

Arsèguel (fotografia per Maria Barrachina)

Aquest treball de recerca –que forma part Programa Oficial de Postgrau en Geografia, Demografia i Ordenació del Territori (especialitat Geografia) de la Universitat Autònoma de Barcelona– s'ha desenvolupat en el marc del projecte *El desarrollo local sostenible de las zonas de montaña en el umbral entre el abandono del territorio y la naturbanización* (SEJ2006-04009/GEOG), finançat pel Ministerio de Educación y Ciencia, del qual el Dr. Antoni F. Tulla i Pujol n'és l'investigador principal, i ha estat possible gràcies al *Programa de Becas de Formación Profesorado Universitario* (FPU) del *Ministerio de Educación y Ciencia* i als ajuts de la Generalitat de Catalunya per al Grup de Recerca *Geografía Aplicada*.

*A ma mare i a ma germana,
per fer-me costat en els bons i els mals moments*

"Des dels alts cims de la Serra del Cadí s'obté una visió completa del conjunt d'aquesta llarga depressió pirinenca. La serra és un espadat de quasi mil metres de salt que voreja aquesta colossal fractura, que separa el Prepirineu i la zona axial. Als seus peus s'estén, per l'est, la depressió de la Cerdanya, per l'oest s'obre la de l'Urgellet; i entre totes dues, el Baridà, estret congost de vint quilòmetres de longitud, excavat pel Segre en el dur rocam paleozoic."

SOLÉ SABARÍS, L. (2004). *El Pirineu: el medi i l'home*

AGRAÏMENTS

Només començar a escriure aquestes línies em venen al cap un munt de persones sense les quals la presentació d'aquest treball de recerca no hagués estat possible. Abans de tot agrair a totes elles, sense excepció, el do d'estar sempre en el moment precís i en el lloc exacte quan ho he necessitat i, simplement, per formar part del meu petit univers.

Al director d'aquest treball, l'Antoni Tulla, per donar-me l'oportunitat de formar part d'aquest departament, pels consells, l'ajuda, les propostes i les correccions que han acabat de donar forma al text que teniu a les mans i per posar el "seny" en la recerca que encara ens falta als més joves. A l'Enric Mendizàbal, per obrir-me les portes del departament, per estar sempre disposat a donar-me un cop de mà, amb el *"T'has mirat aquest llibre?... No? Doncs ho hauries de fer!"*, i a ensenyar-me a ésser més crític i rigorós.

A totes les persones del Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Especialment als membres del GRAMP, per acollir-me al grup, fent-me sentir, des del primer dia, com un més d'aquesta gran família, i per transmetre'm la seva passió per la muntanya. A les companyes i el company de despatx, per haver patit diàriament tots els meus dubtes i angoixes i per ajudar-me a posar-hi remei. A tots aquells geògrafs/es (ambientòlegs/es, biòlegs/es, sociòlegs/es i politòlegs/es) amb els que he tingut el plaer de creuar-me al llarg d'aquest camí, gràcies per les estones de cafè, els dinars al bar de lletres, els berenars a la gespa, els sopars, els concerts, les excursions, els partits de futbol i de vòlei, els *jaleos*, els *stops* i altres aventures.

Als amics i amigues de Molins de Rei i d'arreu per acompanyar-me en aquest viatge i per compartir tot de moments que m'han fet créixer, viure i gaudir; sense el vostre somriure hagués estat molt més difícil arribar fins aquí.

A la meva família, en general, però sobretot a ma mare, per la seva empenta, una barreja entre seny i rauxa, que no ha deixat mai de captivar-me i de fer-me tirar endavant, i a ma germana, per regalar-me la seva alegria.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	11
1.1. Els orígens i el motiu de la recerca	11
1.2. L'objecte d'estudi i l'estructura del treball	12
1.3. El plantejament de les hipòtesis i la formulació dels objectius.....	13
1.4. La metodologia i la font de les dades.....	14
2. MARC TEÒRIC	17
2.1. El despoblament de les àrees de muntanya	17
2.1.1. La gènesis del procés: la crisi de l'economia de subsistència	18
2.1.2. L'evolució del despoblament	19
2.1.3. Causes del despoblament.....	21
2.1.4. Repercussions del despoblament	24
2.2. La revitalització de la població rural: utopia o realitat?.....	25
3. ÀREA D'ESTUDI	31
3.1. Antecedents: el projecte MAB-6 Alt Pirineu	31
3.2. L'Urgellet i el Baridà.....	32
3.2.1. Medi físic	33
3.2.2. Població i poblament.....	35
3.2.3. Economia	35
3.2.4. Xarxa de comunicacions	37
3.2.5. Divisió administrativa.....	38
3.2.6. Planejament territorial	39
4. DEL DESPOBLAMENT A LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA (1860-2006)	41
4.1. El procés de despoblament (1860-1986).....	41
4.1.1. Etapes del procés de despoblament	42
4.1.2. Anàlisi inframunicipal del procés de despoblament (1950-1981)	48

4.2.	Canvi de tendència en el comportament demogràfic (1986-2001)	50
4.3.	Recuperació demogràfica (2001-2006).....	57
5.	FACTORS EXPLICATIUS DE LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA.....	61
5.1.	Factors territorials	61
5.2.	Factors econòmics.....	66
5.3.	Factors sociodemogràfics	70
6.	CONCLUSIONS	77
7.	BIBLIOGRAFIA	83
ANNEX		87

ÍNDIX DE TAULES I FIGURES

ÍNDIX DE TAULES

Taula 3.1. Evolució del nombre de municipis per comarques (1810-2000)	38
Taula 5.1. Relació entre població diària resident i la població censada a les comarques de muntanya de Catalunya	74

ÍNDIX DE FIGURES

Figura 3.1. Localització de l'àrea d'estudi	33
Figura 3.2. Model Digital d'Elevacions de l'àrea d'estudi	34
Figura 3.3. Població ocupada per sectors d'activitat (2001)	37
Figura 3.4. Divisió municipal i comarcal de l'àrea d'estudi	39
Figura 4.1. Evolució de la població de la Seu d'Urgell i la resta de municipis de l'àrea d'estudi (1800-2006)	44
Figura 4.2. Variació relativa de la població per municipis (1860-1986)	47
Figura 4.3. Relació entre el nombre d'habitants de 1950 -1970 i 1970-1981 per entitats de població	49
Figura 4.4. Evolució de la població de l'àrea d'estudi, la Seu d'Urgell i el conjunt de la resta de municipis (1960=100)	51
Figura 4.5. Evolució de la població de la Seu d'Urgell i la resta de l'àrea d'estudi (1986=100)	52
Figura 4.6. Variació relativa de la població per municipis (1986-1991, 1991-1996 i 1996-2001)	53
Figura 4.7. Variació relativa de la població per municipis (1986-2001) i població de 1986	54
Figura 4.8. Relació entre el nombre d'habitants 1981-1991 i 1991-2001 per entitats de població	55
Figura 4.9. Creixement relatiu anual de la població (2001-2006)	58
Figura 4.10. Variació relativa de la població per municipis (2001-2006)	59
Figura 4.11. Relació entre el nombre d'habitants de 2001 i 2006 per entitats de població	60
Figura 5.1. Estructura territorial de l'àrea d'estudi	63
Figura 5.2. Variació relativa de la població per nivells de poblament	64
Figura 5.3. Variació absoluta de la població segons distància a la Seu d'Urgell (1981-2006)	66
Figura 5.4. Percentatge de segones residències sobre el total d'habitatges (2001)	68
Figura 5.5. Estructura de la població de la Seu d'Urgell (2000 i 2006)	71
Figura 5.6. Estructura de la població de l'àrea d'estudi sense la Seu d'Urgell (2000 i 2006)	72
Figura 5.7. Percentatge de població estrangera sobre la població total (1991, 1996 i 2001)	73

1. INTRODUCCIÓ

1.1. ELS ORÍGENS I EL MOTIU DE LA RECERCA

Decidir el tema de qualsevol recerca, ja sigui un treball de recerca de màster, com és el cas, una memòria de recerca o una tesi doctoral, no és una tasca gens fàcil. La gènesis d'una investigació recau, en primer lloc, en el plantejament de l'objecte d'estudi, de les preguntes inicials o hipòtesis, dels objectius i de la metodologia. Aquesta fase preliminar es converteix en el primer obstacle de la recerca, del qual costa –si més no, a mi m'ha costat- desencallar-se, tirar endavant i presentar un treball com el que ara teniu a les mans. Un cop acabada la tasca investigadora i observant els resultats, sembla que el camí hagi estat planer, però segons el meu parer no és així. Les voltes i els tombs, i de vegades les reculades, que es donen per arribar a *port* fan que aquest camí sigui més enrevessat del que hom espera. Tanmateix, considero que aquests entrebancs, però, no són en va, ans al contrari, contribueixen a la formació en un àmbit, a voltes tan erm i a voltes tan frondós, com és el de la investigació.

Les primeres passes d'aquest curt però intens camí es van iniciar lluny d'aquí, a l'altre punta de la península, quan estava cursant el darrer any de llicenciatura a Galícia, gaudint d'una beca Sèneca a la Universidade de Santiago de Compostela. Allà vaig coincidir amb alguns professors que em van despertar l'interès per la problemàtica que actualment afecten a les àrees de muntanya de Galícia i per les polítiques i iniciatives de desenvolupament rural que s'estan duent a terme per tal de restablir part del dinamisme que antigament tenien.

Un cop arribat a Catalunya, la matriculació del màster oficial *Estudis Territorials i de la Població* a la Universitat Autònoma de Barcelona em va portar a conèixer al Dr. Enric Mendizàbal, coordinador del màster. Després de parlar sobre cap a on volia dirigir la meva recerca em va presentar al Dr. Antoni F. Tulla i al Dr. Joan Manel Soriano, amb els quals, després d'un seguit de reunions, varem acabar de perfilar el que seria el meu projecte d'investigació. Originàriament, l'objecte d'estudi en el que volia centrar la recerca passava únicament per un anàlisi del procés de despoblament de les àrees de muntanya, per tal de veure com aquest fenomen continuava vigent en algunes àrees del Pirineu. Després de revisar les obres existents sobre aquest fenomen –i d'altres sobre nous processos a les àrees de muntanya- i realitzar el recull de dades pertinent, em vaig adonar que l'Alt Pirineu estava experimentant una certa recuperació demogràfica, almenys visible estadísticament, què afecta a molts indrets que antany havien estat severament castigats per processos emigratoris.

L'interès en estudiar aquest fenomen rau, sobretot, en l'ampli ventall de relacions socioterritorials que hi han darrera d'aquestes noves pautes demogràfiques. Es tracta, doncs, d'un objecte d'estudi de gran versatilitat que permet relacionar-lo amb dinàmiques d'una abast territorial més ampli (com per exemple la inversió dels moviments migratoris, mobilitat residencial, noves formes de treball, activitat turística, segones residències, mercat immobiliari, nous processos d'urbanització, *renaixement rural*, etc). No obstant això, el tema del despoblament també ocupa un lloc destacat dins d'aquest treball, ja que es considera part important de la evolució demogràfica de l'Alt Pirineu i punt de partida per poder abordar la recent recuperació de la població.

1.2. OBJECTE D'ESTUDI I ESTRUCTURA DEL TREBALL

Així doncs, l'objecte d'estudi escollit per a desenvolupar aquest treball ha estat l'estudi de la recuperació demogràfica o revitalització de la població de les àrees de muntanya, centrant-nos en una àmbit molt concret de l'Alt Pirineu: les subcomarques de l'Urgellet i el Baridà¹, situades a cavall de dues comarques, l'Alt Urgell i la Cerdanya. El treball s'estructura en sis apartats o capítols, entre els quals s'ha volgut mantenir una certa coherència amb l'objectiu de donar sentit al conjunt del text.

1. Introducció: en aquest apartat s'exposen els punts claus que han motivat l'elaboració d'aquest treball i la decisió del tema de la recerca. També es presenta l'objecte d'estudi i l'estructura del treball, així com les hipòtesis que sustenten la recerca, la formulació dels objectius i la metodologia i dades emprades.
2. Marc teòric: es realitza una aproximació teòrica al fenomen del despoblament i als processos de revitalització demogràfica que afecten actualment a les àrees de muntanya, a partir de la revisió de la bibliografia existent sobre població i poblament en àrees de muntanya i de l'aportació d'autors que treballen, sobretot, en l'àmbit català i espanyol.
3. Àrea d'estudi: es presenta una caracterització de l'àrea d'estudi, aportant dades territorials i ambientals bàsiques per a un millor coneixement de l'àmbit en el què es centra la recerca. Es desdibuixen les principals característiques del medi físic, la població i el poblament, l'economia, les comunicacions i les divisions administratives.
4. Del despoblament a la recuperació demogràfica (1860-2006): en aquest apartat s'expliquen, a partir de l'anàlisi de les dades estadístiques recollides dels censos i els padrons, les característiques de els diferents etapes del procés de despoblament, del canvi de tendència i de la recuperació demogràfica.

¹ En el tercer capítol del treball s'explica quins han estat els motius de l'elecció d'aquest àmbit d'estudi.

5. Factors explicatius de la recuperació demogràfica: aquest apartat pretén ésser una breu aproximació a les causes que contribueixen a la recuperació demogràfica de les àrees de muntanya en general i de l'Urgellet i el Baridà en particular. S'han agrupat els factors en tres grans conjunts: territorials, econòmics i sociodemogràfics.
6. Conclusions: en aquest darrer apartat es descriuen els principals aspectes tractats en el treball a partir de les aportacions teòriques i de l'anàlisi estadístic, el què permetrà validar les hipòtesis prèviament plantejades.

1.3. PLANTEJAMENT DE LES HIPÒTESIS DE TREBALL I FORMULACIÓ DELS OBJECTIUS

Un cop decidit l'objecte d'estudi, el següent pas en qualsevol procés d'investigació és el plantejament de les hipòtesis en les quals es centrarà la tasca investigadora. L'investigador ha de tenir present, en tot moment, el que exactament li preocupa (hipòtesis), saber a on vol arribar (objectius) i com ho vol fer (metodologia), per això és fonamental el correcte plantejament d'aquesta part de la recerca. Tot seguit es presenten les hipòtesis de treball i els objectius generals de la recerca.

Hipòtesis:

- a. L'àrea d'estudi ha estat afectada per un intens procés de despoblament des de mitjans del segle XIX, el qual s'ha perllongat fins a les darreres dècades del segle XX. Aquest procés no ha estat homogeni al llarg del temps ni arreu del territori.
- b. A partir de mitjans de la dècada de 1980 es produeixen canvis significatius en les pautes demogràfiques de les àrees de muntanya, experimentant una relativa recuperació de la població.
- c. La revitalització demogràfica de les àrees de muntanya no es tracta d'un fet generalitzable a tota l'àrea d'estudi, hi ha nuclis que experimenten guanys substancials i d'altres que encara registren pèrdues de població.
- d. Els nous processos d'urbanització, la creixent integració de les àrees de muntanya en estructures territorials regionals més àmplies, l'augment de l'activitat turística, la arribada de nous habitants a les àrees de muntanya i les polítiques de desenvolupament rural són factors que permeten explicar el procés de revitalització demogràfica.

Objectius:

- i. Estudiar l'evolució de la població a l'Urgellet i el Baridà. Per una banda, el procés de despoblament (1860-1986), i per l'altre, el canvi de tendència (1986-2001) i el procés de recuperació demogràfica (2001-2006).
- ii. Analitzar la distribució espacial del procés de recuperació demogràfica i les dinàmiques territorials que el determinen.
- iii. Explicar els factors que intervenen en el procés de revitalització demogràfica de les àrees de muntanya.

1.4. METODOLOGIA I FONT DE LES DADES

En primer lloc cal destacar que existeixen nombrosos inconvenients quan es treballa amb dades demogràfiques, s'han d'assumir alguns errors o manca de representativitat per a poder tirar endavant la recerca. Cal tenir en compte, doncs, la inexactitud de les dades proporcionades pels censos i padrons – principals fonts emprades en aquest estudi- a l'hora de valorar la qualitat de la matèria prima amb la que es realitzarà l'anàlisi; fet que, conseqüentment, també afectarà als resultats obtinguts. Aquesta falta de representativitat o inexactitud de les dades no es produeix a causa d'errors en el procés de recompte d'individus, sinó que es deuen a l'existència d'empadronaments atípics o falsos censats que provoquen un cert biaix entre les dades i la realitat (Ajenjo, 2005)².

Tot seguit, un cop assumides les limitacions que presenten, sovint, les dades estadístiques, es presenta el procés metodològic emprat per a l'obtenció dels resultats i la font de les dades. En aquest punt, es vol destacar la important aportació de documentació per part del Centre d'Estudis Demogràfics (Universitat Autònoma de Barcelona), sense la qual no hagués estat possible la realització d'aquest treball de recerca.

La primera línia de treball va ésser la consulta i aproximació a la bibliografia existent sobre l'evolució demogràfica de les àrees rurals i de muntanya a Catalunya i Espanya. Aquesta tasca va permetre forjar les bases de la recerca i elaborar el marc teòric i conceptual i la caracterització de l'àrea d'estudi, que han servit per introduir i centrar, posteriorment, l'anàlisi de les dades.

² La qüestió dels empadronaments atípics i les seves repercussions en l'estudi del procés de revitalització de la població rural es tracten amb més profunditat en el cinquè capítol del treball.

La segona línia de treball es va centrar en la recollida, manipulació i anàlisi de les dades. Les dades de població recollides cobreixen el període 1860-2006; delimitat, per una banda, per l'inici del procés de despoblament i, per l'altra, per les dades de la darrera explotació estadística del padró de població realitzada per l'*Instituto Nacional de Estadística* (INE). D'aquest interval de temps s'han realitzat tres talls temporals, marcant, d'aquesta manera, tres grans etapes d'anàlisi:

1. Procés de despoblament (1860-1986): durant aquesta etapa es disposa de dades des del cens de 1860 amb una periodicitat de decennal fins a 1981, amb alguns canvis a causa de la variació de l'any en el què es realitza el cens.
2. Canvi de tendència (1986-2001): a partir de 1986 les dades tenen una periodicitat anual. Aquesta és una etapa de transició entre el període de decreixement i la posterior recuperació demogràfica, per això s'ha diferenciat del tercer període d'anàlisi.
3. Revitalització demogràfica (2001-2006): els límits d'aquest període estan marcats per les dades del darrer cens de població (2001) i per la darrera explotació estadística del padró (2006).

En el tractament de les dades es diferencien dos grans escales d'anàlisi, amb l'objectiu d'observar possibles canvis en l'evolució demogràfica. S'ha emprat, per una banda, l'escala municipal, la qual proporciona un millor visió de conjunt de l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi, i per l'altra, l'escala inframunicipal (entitats de població), què permet conèixer amb més exactitud on es produeix aquest creixement i la relació amb la estructura territorial existent. Per altra banda, es distingeixen, a escala municipal, dues unitats territorials d'anàlisi: la Seu d'Urgell i el conjunt de la resta de municipis. La separació de la Seu d'Urgell de la resta de l'àrea d'estudi respon a una qüestió de representativitat de les dades. Si no es realitza aquesta distinció els resultats tindrien un biaix important, a causa de l'important volum demogràfic de la capital de l'Alt Urgell i a les grans diferències que hi ha entre el seu ritme de creixement i el de la resta de l'àrea d'estudi.

Després de tot el tractament de les dades i l'anàlisi estadístic d'aquesta primera part s'ha procedit a la representació gràfica i interpretació de les dades per tal de mostrar els resultats de forma clara, coherent i ordenada. S'han elaborat gràfics i mapes per veure quina ha estat la distribució territorial de l'evolució de la població i la variació demogràfica en els diferents períodes. Les dades emprades per aquest anàlisi han estat extretes dels diferents censos entre 1860 i 2001 i del padró continu de població a partir de 1986 fins a 2006. Les dades han estat proporcionades per l'INE i per l'Institut d'Estadística de Catalunya (IDESCAT). Per a l'anàlisi inframunicipal, s'han emprat els nomenclàtors de 1950, 1970, 1981,

1991, 2001 i 2006; aquestes dades han estat tractades i proporcionades pel Centre d'Estudis Demogràfics (CED), però les dades originals han estat elaborades per l'INE.

La tercera línia de treball es centra en la recerca bibliogràfica i l'anàlisi estadístic de diferents variables, amb l'objectiu de trobar els factors explicatius de la revitalització de la població. S'han agrupat els factors en tres grups: territorials, econòmics i sociodemogràfics. En l'anàlisi estadístic s'han recollit i tractat una sèrie de variables, a escala municipal (segones residències, immigració estrangera, ocupació per sectors econòmics, estructura de la població) i a escala inframunicipal (distància i temps estimat des de la Seu d'Urgell), que han permès aportar algunes idees sobre quins poden ser els factors que intervenen en el canvi del comportament demogràfic de l'àrea d'estudi. Les dades han estat proporcionades per l'IDESCAT i l'INE, o bé, d'elaboració pròpia.

2. MARC TEÒRIC

2.1. EL PROCÉS DE DESPOBLAMENT A LES ÀREES DE MUNTANYA

La major part de desplaçaments interns de població, com la major part de les migracions, han estat causats pels desequilibris existents en les condicions de vida entre els llocs d'origen, on són per norma general més desfavorables, i els de destinació, on s'espera que siguin més favorables. En aquest context apareixen com a fenomen específic les migracions rurals, referides principalment als desplaçaments d'un gran volum de població del camp cap a la ciutat (López *et al*, 1996), el que tradicionalment s'ha denominat com a *èxode rural*. Aquest és un dels fenòmens migratoris més importants que s'han produït a Europa durant el segle XIX i XX³.

A Catalunya aquestes migracions són les causants dels desequilibris en la distribució de la població, la qual es concentra en punts molt concrets del territori, deixant grans extensions amb una densitat de població molt baixa. Aquesta concentració preferentment al litoral, a la depressió prelitoral i al llarg dels principals rius que s'empraren com a força motriu sobretot per a la indústria tèxtil fa que existeixin territoris densament poblats i altres gairebé desèrtics demogràficament. Aquest últim cas és el de les comarques del Pirineu català (Vall d'Aran, Alta Ribagorça, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Alt Urgell, Cerdanya, Berguedà, Solsonès, Ripollès i Garrotxa) les quals representen el 30% de la superfície territorial de Catalunya (9600 km²), en la qual només hi viu el 2,9% de la població; 201.166 habitants segons el Padró municipal d'habitants de 2005 (IDESCAT, 2007). No obstant, el fenomen de despoblament i abandó de pobles, i també del territori, no ha afectat de manera homogènia a tot el Pirineu català, sinó que ha estat més intens a les comarques occidentals⁴ que a les orientals (per exemple, la Garrotxa o el Ripollès). Les comarques occidentals, tot i representar el 25% de la superfície del país, comprenen tan sols el 0,8% de la població catalana (53.608 habitants).

Així doncs, la baixa densitat de població és una de les característiques del poblament de l'alta muntanya catalana. Tanmateix, la densitat en aquests territoris és força heterogènia, de les xifres al voltant dels 5 hab/km² del Pallars Sobirà, al 70,4 hab/km² de la Garrotxa (2005). No obstant, el Pirineu, i la muntanya catalana en general, no sempre han estat tan poc poblats. Fins a mitjans del segle XIX, les àrees de muntanya de Catalunya tenien un major volum de població, però les dinàmiques territorials

³ Les àrees de muntanya espanyoles han patit un cert retard en el fenomen de despoblament en relació a la resta d'estats europeus, econòmicament més desenvolupats, on les estructures d'economia capitalista van introduir-s'hi abans. Malgrat això, el procés de despoblament de les muntanyes espanyoles manté certes similituds amb els processos de recessió demogràfica d'altres àrees rurals dels països mediterranis (Collantes, 2005).

⁴ Entenem per comarques occidentals l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran; les comarques de Vall d'Aran, Alt Urgell, Alta Ribagorça, Pallars Jussà i Sobirà i Cerdanya, definit al Pla Territorial General de Catalunya (Llei 1/1996).

imposades per la implantació del capitalisme provocà una polarització creixent entre el camp i la ciutat, i sobretot entre la muntanya i la plana (Lòpez *et al*, 1996), que fou la causa principal dels grans fluxos migratoris interiors del segle XIX i XX.

2.1.1. La gènesis del procés: la crisi de l'economia tradicional de muntanya

La estructura socioeconòmica de les poblacions rurals preindustrials es fonamentaven en una estreta relació entre força i tècniques de treball, producció i consum, en el marc d'una economia de subsistència. En aquest context, l'augment de la població per damunt del volum dels recursos o de la capacitat d'innovació tecnològica provocava una situació de "sobrepoblació", en la qual la producció obtinguda de les explotacions agràries no era suficient per satisfer les necessitats bàsiques de tots els habitants. El desequilibri entre producció i necessitats de consum desencadenava l'emigració dels excedents com a mecanisme per tornar a una situació d'equilibri. Aquest sistema tradicional de producció agrària i artesana s'articulava a partir d'explotacions de caràcter familiar, les quals faciliten l'existència d'una societat rural de muntanya amb un sistema econòmic gairebé autàrquic, únicament regulat per la relació entre producció d'aliments i dimensió de la família.

Gràcies a aquest mecanisme autoregulator entre recursos i població, les successives crisis de l'economia de subsistència, produïdes pels desajustaments d'aquests dos elements, no arriben a trencar, en un primer moment, l'estabilitat de les estructures productives tradicionals. No obstant això, l'entrada del sistema econòmic capitalista i l'adaptació de les explotacions a l'economia de mercat provocà la destrucció del sistema socioeconòmic tradicional de muntanya. De la mateixa manera, el retard en el ritme de creixement, i per tant, en les condicions de benestar, incità a la població a desplaçar-se de les àrees més desfavorides, o amb menys possibilitats d'adaptació, cap als pols industrials del país o cap a altres àrees rurals, més properes, principalment situades al fons de vall, amb millors condicions de vida i un futur més esperançador (Soriano, 1994)⁵. Al mateix temps, les noves àrees industrials, situades a les valls dels rius Llobregat i Ter i a l'entorn de Barcelona, varen constituir un potent reclam per a la població sobrerera a la muntanya.

D'aquesta manera, els sistemes tradicionals es mantingueren vigents en moltes valls del Pirineu fins ben entrada la dècada de 1950. Va ésser a partir de llavors quan s'inicia el canvi cap a un nou sistema de producció, a causa de les noves dinàmiques que imposà la penetració del capitalisme en aquestes societats rurals. Les explotacions més rendibles i tecnificades evolucionaven cap a la producció

⁵ Contràriament al que sovint es pensa, gran part de la població que va emigrar des de les àrees rurals no va tenir com a principal destinació la ciutat, sinó que el seu camp migratori va ésser més proper. Les capitals de comarca o els nuclis secundaris van ser els principals centres receptors en moltes àrees rurals dels emigrants del camp. Aquest fenomen explica, en alguns casos, el caràcter macrocefàlic i l'intens creixement d'algunes capitals comarcals de muntanya com la Seu d'Urgell, Viella, Puigcerdà, etc. (Soriano, 1994).

comercial; per contra, aquelles que no pogueren adaptar-se a les noves exigències de l'economia de mercat quedaren submergides en una profunda crisi, donant lloc al conseqüent abandonament o canvi d'ús.

Alexandre V. Txaiánov (1888-1930), membre de l'escola d'anàlisi de l'organització i producció camperola de l'antiga URSS, va ésser un dels primers autors que treballaren sobre la unitat d'explotació familiar i el balanç entre força de treball i consum familiar. La tesi sostinguda per Txaiánov es pot aplicar a la realitat del Pirineu en el moment en que el capitalisme entra com a factor extern i perturbador per al manteniment del sistema d'explotacions agràries de subsistència. Aquest "nou" model econòmic impedeix mantenir l'equilibri entre consum familiar i força de treball, ja que obliga a transformar les explotacions familiars en unitats de producció competitives amb una aportació de capital externa a la pròpia explotació. Així doncs, en el moment en que al pagès no li compensi suficientment la força de treball emprada en relació als guanys obtinguts, o bé reorganitzarà la seva activitat o bé l'abandonarà. Aquest balanç entre costos i beneficis, més enllà del propis objectius del sistema capitalista, determina la perdurabilitat de la explotació en el temps i l'espai, i de manera indirecta, del poblament que aquesta porta associada (Tulla, 1993).

En aquest procés de desmantellament de l'economia tradicional també hi va contribuir de manera punyent la construcció del sistema de comunicacions viàries, el qual no es desplega al Pirineu fins a principis del segle XX; mentre que a les àrees industrialitzades del país el ferrocarril i l'ús de l'automòbil ja estaven generalitzats des de mitjans del segle XIX, el primer, i principis del XX, el segon. Es pot dir, doncs, que fins a la dècada de 1950, el Pirineu no va comptar amb una xarxa de carreteres consistent, i per tant, fins aleshores va romandre aïllades de les regles de mercat del sistema capitalista, fet que va permetre conservar una economia de subsistència basada en l'activitat agrària i l'artesania. Amb l'arribada de l'automòbil aquest aïllament s'esvaeix, creant les condicions necessàries per a la penetració del model econòmic predominant a les zones urbanes del país i la desaparició de la estructura socioeconòmica tradicional de muntanya. La creixent competència exterior va fer desaparèixer progressivament aquells sectors tradicionals, la supervivència dels quals estava basada en la protecció que proporcionava la distància als grans pols industrial i l'aïllament (Herranz, 2002). Així doncs, la implantació de la xarxa de carreteres, lluny d'acomplir el suposat objectiu per a la qual es va construir -la integració econòmica amb la resta de l'espai català- es convertí en el detonant d'un intens procés de desarticulació de la economia tradicional de muntanya.

2.1.2. L'evolució del despoblament

El punt d'inflexió en la dinàmica evolutiva de la població rural de Catalunya, és a dir, el moment en el qual es comencen a percebre els primers símptomes del decreixement demogràfic, es situa a

mitjans del segle XIX. En aquesta època, la majoria de les àrees rurals assoleixen el seu màxim poblacional⁶, exceptuant les zones vitivinícoles de Catalunya que experimentaren un augment continu de la població fins a finals del segle XIX⁷.

Després d'assolir el màxim poblacional, la majoria d'àrees rurals experimenten un decreixement sostingut de la població, el qual es perllonga durant tota la segona meitat del segle XIX i fins a principis del segle XX, coincidint amb el moment en què es comencen a notar els primers símptomes de desestructuració en les economies tradicionals. Durant la segona meitat del segle XX el despoblament d'aquestes àrees es torna més complex, ja que s'afegeixen al procés de decreixement algunes àrees industrials que, durant el segle XIX, havien experimentat importants creixements, i que posteriorment entren en crisi (Mendizàbal, 1987).

El despoblament de les comarques de l'Alt Pirineu, però, presenta una evolució diferent a la resta de les àrees rurals de Catalunya, sobretot pel fet de tractar-se d'una important àrea de muntanya. Com ja s'ha dit abans, l'aparició del nou sistema de comunicacions i dels vehicles a motor, a partir de mitjans del segle XX, condemna a aquestes comarques a una obligada adaptació a l'economia de mercat, estesa a la resta del país, en la qual el factor logístic i de distribució de la producció i dels recursos són peces clau per al funcionament del sistema econòmic. Alfonso Herranz (2002) explica com la absència d'una bona xarxa de ferrocarril entre finals del segle XIX i principis del XX va ser un factor restrictiu per a la transformació econòmica del Pirineu, i com els objectius de les posteriors accions (construcció de carreteres i embassaments) es dirigien més cap a l'extracció de recursos i que no cap a la dinamització econòmica, perpetuant així el despoblament i la desestructuració econòmica d'aquestes àrees perifèriques.

Així doncs, el corrent emigratori del camp a la ciutat (o més aviat de la muntanya a la plana) és un fenomen que es produeix des de mitjans del segle XIX, però amb especial intensitat a partir de la segona meitat del segle XX, degut al canvi en l'estructura econòmica (creixement de l'activitat industrial al litoral i prelitoral del país en detriment de l'activitat agrària en les zones de muntanya i interior) i a d'altres causes socials, territorials i polítiques que no es poden d'obviar; com per exemple la conjuntura social i personal dels habitants de cada indret, les característiques físiques i ambientals del territori i la política duta a terme per part de l'Administració. Seguidament es fa un repàs més exhaustiu de quines són les causes o desencadenants, que de manera general, han contribuït al procés de despoblament del Pirineu català.

⁶ Registrat en la majoria dels casos al cens de 1857 "*Censo de la población de España según el recuento verificado en 21 de mayo de 1857*"

⁷ Als anys 60, les vinyes franceses van començar a patir la plaga de la fil·loxera, disminuint així la producció vinícola i beneficiant el creixement de les vinyes catalanes.

2.1.3. Causes del despoblament

Les causes o factors que expliquen el procés de despoblament o l'abandonament d'un poble o d'un territori no són un objecte d'estudi senzill, ja que responen a la conjunció d'elements de diferent naturalesa: econòmics, socials, polítics, de benestar, de caràcter local, i també, psicològics o subjectius. Cal, doncs, considerar, com agrupació de factors que incideixen en el fenomen del despoblament, la existència de la següent tipologia: causes estructurals, causes conjunturals, causes ambientals i territorials (Soriano, 1994) i causes polítiques o administratives.

Les **causes estructurals** es refereixen al conjunt de factors o esdeveniments que han produït de manera irreversible l'abandonament d'un poble o d'un territori o la fugida d'una gran part dels seus habitants. Causes que han fet que les condicions de benestar existents en un determinat indret siguin desfavorables per a què la majoria de la població hi continuï vivint. En aquest conjunt de factors cal esmentar aspectes econòmics com la introducció del capitalisme, la implantació de la economia de mercat en les explotacions agràries tradicionals i els conseqüents canvis en el sistema de producció, la construcció de nous sistemes de comunicació i infraestructures (embassaments, sobretot), etc.

Per altra banda, també cal esmentar el paper que han jugat els canvis en l'estructura de la propietat en la fixació d'un número reduït d'habitants en pobles greument afectats pel fenomen del despoblament. En molts casos, les terres que han estat abandonades pels emigrants són comprades, arrendades o usdefruitades per famílies que encara resideixen al poble, de manera que aquestes podran gaudir de l'oportunitat quedar-se al poble, pel simple fet de tenir accés a les millors explotacions, les més fàcils de mecanitzar i/o convertir en regadiu; augmentant així l'extensió de la seva propietat i la capacitat de producció. Aquestes famílies són les que acostumen a romandre al poble, perquè la seva situació no es tan dolenta com la de la resta del veïns, o bé perquè no tenen possibilitat de marxar. Com succeeix a la majoria de fluxos migratoris, els primers que marxen són els que tenen una situació més desfavorable o els que tenen més facilitats per fer-ho (familiars ja instal·lats a la ciutat, possibilitats de treball, etc.). També cal recordar la figura de l'hereu, la qual afavoreix l'emigració de la resta de germans i germanes i la estabilitat residencial del primogènit.

Els desequilibris que es produeixen a Catalunya des de principis del segle XX en la qualitat de vida entre les àrees de muntanya i la ciutat es presenta com una de les principals causes de l'èxode rural. La consolidació del sector industrial, a les ciutats catalanes del litoral i del cursos fluvials del Ter i el Llobregat, va propiciar, no només el progrés econòmic, sinó també avenços socials molt importants, els quals passaren a formar part de les condicions estàndards de benestar. Les ciutats comptaven amb una determinada dotació de serveis i equipaments que a les zones rurals i de muntanya eren totalment inexistents. Durant aquesta època s'imposa el que s'anomena *penalització rural*, és a dir, la condemna (o

“càstig”) que suposa des d’una perspectiva personal, social i econòmica pertànyer a un territori rural (Collantes, 2004 i 2005). Aquestes limitacions han persistit al llarg de la segona meitat del segle XX, tot i que encara existeixen zones amb un elevat grau de marginalitat, on les condicions de vida són realment difícils.

La baixa rendibilitat de les explotacions agràries, els problemes del sistema tradicional davant les noves estructures econòmiques, les dificultats d’accessibilitat i de tecnificació dels camps, i la menor renda per càpita en comparació a la ciutat, deixen constància de la situació de crisi en què estaven immerses les àrees de muntanya a mitjans del segle XX. El fenomen del despoblament és un fet característic de les àrees rurals desfavorides (Aldomà, 1999), on les condicions de vida, ja sigui per motius ambientals, econòmics, socials i/o personals, són adverses. Les persones que emigren canvien el seu lloc de residència per a poder millorar les condicions de vida (Camarero, 1993), que assoleixin, o no, el seu objectiu és una altra cosa.

Quan es parla de les causes socioeconòmiques del despoblament sovint es deixa de banda la important crisi que va patir la indústria tradicional de muntanya a mitjans del segle XX, en el mateix moment que es produïa espectacular creixement industrial de la franja litoral de país. A partir del segle XIX, alguns dels oficis tradicionals, com el de teixidor, ganiveter o rajoler, acabaran convertint-se en petites manufactures, donant lloc a un important sector industrial a les àrees de muntanya que ajudava a mantenir una certa diversificació de la base econòmica tradicional. A partir de la dècada de 1960, les àrees de muntanya es van especialitzar en el sector energètic, a causa de la demanda de subministrament de les indústries emergents, mentre que les altres activitats industrials entraven en una profunda crisi davant de la elevada competència del mercat (Sorribes, 1993).

Les **causes conjunturals** s’atribueixen a aquells factors puntuals que han desencadenat o han afavorit el procés de despoblament o abandonament d’un poble. Es tracta de situacions o esdeveniments que per si sols no haguessin causat el fenomen, però que, davant de les condicions econòmiques i socials descrites prèviament, esdevenen factors d’especial interès.

Aspectes com la reducció de la dotació de serveis i equipaments, per exemple, el tancament d’escoles durant l’època franquista amb un nombre d’alumnes molt superiors als mínims actuals per a que aquestes romanguin obertes, i la dificultat d’accés per carretera a molts nuclis de mitjana i alta muntanya fa que moltes famílies optessin per canviar la seva residència a nuclis de major volum demogràfic. De la mateixa manera, el component psicològic o subjectiu de la població forma part d’aquestes causes conjunturals, essent moltes vegades el desencadenant de la emigració o, fins i tot, el de romandre al lloc d’origen malgrat les pèssimes condicions de vida. Aquest últim component o factor no coincideix amb les

condicions objectives tractades anteriorment, sinó que presenta una resposta que sovint trenca la relació lògica de causa-efecte.

Les **causes ambientals i territorials** fan referència a les característiques del medi físic i del territori determinades per la localització que intervenen en el procés de despoblament. Els aspectes físics d'un territori, per si sols, no determinen directament el despoblament de les àrees de muntanya, però sí que actuen com a factors que contribueixen a accelerar-lo i a fer-lo més intens.

El relleu, per exemple, ha estat, des de l'aparició de l'automòbil, un factor limitant per al poblament de les àrees de muntanya. Per a que aquest mitjà de transport sigui eficaç es necessita un fornida xarxa de carreteres o pistes forestals. Aquestes infraestructures, encara que la xarxa sigui força àmplia, no arriben a igualar la cobertura territorial que tenia el sistema de camins veïnals que connectaven els petits nuclis de població, els quals actualment estan en desús a causa dels canvis en els mitjans de transport. Així doncs, molts pobles de muntanya, abans de l'expansió de l'automòbil, estaven perfectament comunicats amb altres nuclis propers i amb els principals centres comarcals mitjançant aquestes xarxes de camins, facilitant les relacions socials i econòmiques entre ells. Posteriorment aquests nuclis queden completament aïllats, ja que les carreteres i les pistes no arriben o són impracticables durant bona part de l'any, reduint-se així les possibilitats d'habitabilitat.

Finalment, les **causes polítiques o administratives** fan referència a l'actuació de l'estat o dels poders governamentals, les quals contribueixen indirectament al procés de despoblament. En alguns casos, aquestes actuacions i decisions polítiques poden ésser el factor determinant del despoblament, abandonament o desaparició d'un poble⁸. El creixement econòmic que s'inicià a Espanya a mitjans del segle XX es realitza, entre d'altres factors, gràcies a la implantació de grans infraestructures. La localització d'aquesta dotació infraestructural i de serveis, la qual depenia directament de les decisions governamental, es va produir, sobretot, als principals pols industrials, facilitant el desenvolupament socioeconòmic. Així doncs, el poder influeix directament en el futur d'un territori: dotant-lo de mecanismes, equipaments i infraestructures per a que es pugui desenvolupar un teixit econòmic i social competitiu, o bé, privant-lo de les inversions que el fan o el poden fer possible. Per altra banda, els canvis en la divisió i els límits municipals poden haver estat factors que indirectament hagin ajudat a perpetuar i augmentar l'efecte del despoblament a les àrees de muntanya⁹.

⁸ La construcció de grans embassaments al Pirineu, per exemple, va obligar a molta gent a abandonar els seus pobles per ordre governamental. Les conseqüències d'aquests desallotjament no es redueixen a la destrucció de nuclis habitats, sinó que cobria d'aigua les terres més properes als rius, les que solien ser les més fèrtils. D'aquesta manera deixaven a la població, no només sense casa, sinó també sense feina ni aliment. En aquest cas, l'acció de l'administració esdevé una causa directa del procés de despoblament.

⁹ L'agregació de petits municipis en municipis de majors dimensions no és pot considerar una causa del despoblament com a tal, més aviat es podria considerar una conseqüència, però, per altra banda, la pèrdua de poder de decisió sobre els problemes que afecten a la població i l'allunyament del centre de poder (ajuntament) poden haver contribuït a agreujar el fenomen.

2.1.4. Repercussions del despoblament

L'abandonament o despoblament total d'un poble no implica necessàriament l'abandonament del territori ni de les activitats econòmiques que en ell s'hi desenvolupen. Així doncs, les repercussions sobre el territori seran més intenses com major sigui el grau d'abandonament.

En molts casos, les terres que deixaven els emigrants al lloc d'origen seguien essent treballades, encara que el pagès ja no residís al mateix nucli on hi tenia l'explotació. De vegades, però, la intensitat de l'emigració és de tal magnitud que no permet conservar les explotacions en actiu, i llavors es quan s'inicia el procés de transformació paisatgística i ambiental de la zona. La invasió de plantes ruderals en camps completament abandonats és la primera conseqüència de la inactivitat de l'explotació. En d'altres casos, els camps no s'abandonen completament, sinó que es produeix un canvi d'ús, substituint l'ús agrícola per l'ús ramader. En aquest segon cas, a més dels elements físics també entren en joc els elements antròpics. No obstant, en ambdós casos, l'abandonament de l'activitat agrícola donarà lloc, a llarg termini, a una colonització vegetal que, si les condicions ho permeten i els elements ambientals hi poden actuar durant un llarg període de temps, es transformarà en un bosc madur (Molina *et al*, 1997). Per altra banda, l'abandonament de les explotacions fa que es deixin de realitzar una sèrie de pràctiques lligades a la economia tradicional de subsistència que permetien una certa conservació del paisatge pirinenc com els marges, sèquies, feixes, etc. (Campillo i Villaró, 1988). Quan aquestes tasques de conservació i adaptació del medi desapareixen es comencen a donar processos erosius de magnituds importants, reduint la fertilitat del sòl i, per tant, les possibilitats de tornar-lo a conrear en un futur.

Tot això dona lloc a un important avenç de la superfície forestal i arbustiva, però això, no sols s'ha d'avaluar únicament com un fet negatiu, ja que gràcies a aquest fenomen es fa possible la recuperació d'alguns ecosistemes naturals del Pirineu català. Al mateix temps, i com a contrapunt al que s'ha comentat, cal dir que aquest procés regeneratiu del bosc pirinenc provoca una gran homogeneïtzació paisatgística, reduint de manera important la biodiversitat, ja que trenca l'hàbitat espècies que viuen en zones d'interfase entre el bosc i els espais oberts (prats, camps, etc.). Per altra banda, l'increment de la cobertura forestal i l'abandonament de la explotació dels comunals, així com la manca d'una política de gestió forestal eficient, pot suposar un sensible augment del risc d'incendis a les zones de muntanya¹⁰.

L'abandonament d'un poble suposa també una gran pèrdua de patrimoni. Les cases que han estat abandonades es degraden amb una velocitat astoradora; desapareix la riquesa cultural que plasma el diàleg entre medi i societat. La destrucció del nuclis abandonats es produeix, sobretot a causa dels

¹⁰ La major part dels Pirineus són força humits i és molt difícil que es produeixi un incendi de manera natural, però les comunitats de pins al·lòctons en zones on la presència humana és escassa i on hi ha un elevat grau d'abandonament fan que hi hagi un elevat risc d'incendi.

fenòmens naturals, però l'acció humana també ha estat una important causa de la degradació. Més enllà de les repercussions purament físiques, es troba la desaparició d'elements culturals. Aquests elements que defineixen el tarannà de les societats tradicionals de muntanya corren un risc molt més elevat de desaparició, a causa de la dificultat de detectar la seva vàlua i protegir-los. Les obres de Ramón Violant i Simorra (1986), com a aportació antropològica, i Jordi Creus (2002), des d'un punt de vista més literari, realitzen una important tasca de documentació i reflexionen sobre la desaparició d'aquesta cultura mil·lenària.

El procés de despoblament també ha tingut una important repercussió en l'estructura territorial de les àrees de muntanya, donant lloc a una dualitat espacial entre sistema urbà i xarxa de nuclis rurals. L'estructura de poblament en el marc de la societat tradicional pateix una transformació substancial a causa de l'intens despoblament, donant lloc a una estructura territorial molt més àmplia, que sovint supera l'àmbit comarcal. En la societat tradicional els intercanvis es produïen, sobretot, amb els pobles veïns i amb la capital de vall, la qual exercia la funció que actualment fan les capitals comarcals, i de manera esporàdica amb altres nuclis d'àmbit comarcal. Amb la emigració de les muntanyes es produeix una important concentració demogràfica al fons de vall i a les terres planes, formant així doncs un sistema urbà amb un o diversos centres comarcals i altres nuclis que es situen als nivells inferiors de la jerarquia que reben la seva influència. Els nuclis de mitjana i alta muntanya que encara mantenen habitants queden al marge d'aquest sistema, produint-se doncs, aquesta dualitat territorial (Campillo *et al*, 1988).

2.2. LA REVITALITZACIÓ DE LA POBLACIÓ DE LES ÀREES RURALS: UTOPIA O REALITAT?

A finals del segle XX es comença a percebre un canvi de tendència en la dinàmica demogràfica de determinades àrees rurals, sembla que el procés de despoblament hagi tocat fons, sobretot als països occidentals. Els canvis produïts a la dècada de 1980, associats a les transformacions socioeconòmiques pròpies de la societat postindustrial, van marcar la ruptura de les tendències històriques dels moviments migratoris a Espanya. La pèrdua del pes relatiu de la indústria en l'economia i el creixement dels serveis coincideix amb la pèrdua de població de les grans ciutats de l'època industrial. Aquestes àrees metropolitanes que temps enrere es configuraven com a centres immigratoris, passen a expulsar població, i les àrees rurals, sobretot les més properes a aquestes aglomeracions urbanes, es converteixen en centres receptors, a causa del creixent atractiu que presenten per a l'ús residencial (Camarero, 1993).

Els nous processos d'urbanització i les noves pautes d'ocupació territorial han donat lloc a treballs sobre la explicació de la revitalització de la població en àrees rurals i de muntanya i les noves dinàmiques de poblament en indrets on els despoblament semblava un fenomen quasi irreversible (Nogué, 1989; Camarero, 1993; López i altres, 1996; Badal, 1999; Tulla i Soriano, 2002; Gutiérrez, 2002;

Lluvich i Ortega, 2004; Ortells, 2005; García i Sánchez; 2005). Bernard Kayser (1972) a inicis de la dècada de 1970 ja apuntava certs canvis en la relació entre espai rural i espai urbà, caracteritzats per l'acceleració del progrés tecnològic, la dispersió del model urbà i la difusió immediata de la informació, es produeixen sobretot a països industrialitzats amb un mode de producció capitalista. Aquests fets provoquen una creixent integració d'aquests dos àmbits donant lloc cada vegada més a una única realitat territorial.

La dificultat de precisar allò que s'anomena rural i les diferents perspectives des de les quals s'han abordat aquestes noves dinàmiques urbanes han generat una terminologia imprecisa i confusa. En aquest context s'han de distingir tres fenòmens: el declivi de la ciutat central, l'expansió urbana de la perifèria metropolitana i regional a través de les àrees rurals, anomenades posteriorment periurbanes, i el creixement dels espais rurals remots i les àrees de muntanya (Camarero, 1993). Al llarg de les dècades de 1980 i 1990, han aparegut diferents mots amb l'objectiu de donar explicació a aquestes noves tendències de poblament i així poder construir una definició mínimament acceptada del procés. D'aquesta manera apareixen els conceptes de *suburbanització*¹¹ i *desurbanització*¹² que expliquen la progressiva caiguda de la ciutat central i la revalorització de les ciutats tradicionals i el medi rural que les envolta, potenciant així la emigració de la població de les zones urbanes vers les àrees rurals o vers les ciutats petites (Mendizàbal, 1993). Segons apunta Luis Alfonso Camarero (1993), a banda dels conceptes anteriorment descrits, s'ha construït el concepte de *rururbanització*, diferenciat dels altres per explicar el procés de superposició entre el medi rural i el medi urbà en els espais d'interfase, sovint anomenats periurbans. En aquests espais, la urbanització es realitza seguint els modes d'ocupació territorial dels espais rurals, mantenint l'espai forestal i agrícola dominant, poblament dispers o de baixa densitat.

També cal destacar el concepte *contraurbanització*, desenvolupat a partir de la dècada de 1970 en estudis d'autors com Berry (1976) i Fielding (1986), i consolidat amb la publicació del llibre "Counterurbanization" de Champion (1989), en el qual s'assenyala el canvi en el comportament dels processos d'urbanització en Estats Units, Europa, Austràlia i Japó. Segons Berry (Camarero, 1993) la contraurbanització consisteix en "un procés de desconcentració de la població; això implica un moviment d'un estadi de més concentració cap a un estadi de menys concentració", és a dir, es produeix una reducció del nombre d'habitants dels nuclis metropolitans a la vegada que les àrees menys urbanitzades, o inclús, les àrees rurals allunyades dels grans centres, augmenten el seu volum demogràfic.

¹¹ Procés en el qual el creixement d'una àrea o regió metropolitana es dona a les parts més exteriors, mentre que la ciutat central disminueix el nombre d'habitants. Aquest procés porta associat una transformació radical dels municipis perifèrics de l'àrea metropolitana. La aparició de habitatges familiars i polígons d'habitatges canvia la tipologia edificatòria d'aquests nuclis (Mendizàbal, 1991: 163).

¹² Disminució de la població en les àrees metropolitanes originada per la degradació ambiental i social de la ciutat central i per la disminució dels llocs de treball, relacionat amb els processos de deslocalització i descentralització industrial i de serveis (Mendizàbal, 1991: 163).

No obstant, al procés de creixement de les àrees rurals remotes se l'ha anomenat de diverses maneres: *repopulation* (Camarero, 1993), "retorn al camp", fenomen neorrural, etc. Altres autors, segons exposa Camarero (1993), han emprat el concepte renaixement rural (*Rural Renaissance*) per explicar aquest fenomen de creixement demogràfic i revitalització de les àrees rurals més remotes, entre les quals les àrees de muntanya ocupen un lloc destacat.

En aquesta conquesta de l'espai rural tenen especial importància les migracions de "neururals" o de "retorn al camp", que es donen, sobretot a partir de les dècades de 1980 i 1990. Aquest moviment de població singular, amb un important rerefons ideològic, el protagonitzen majoritàriament grups de població jove i procedent de zones urbanes que busquen un projecte de vida alternatiu. Com exposa Santi Martínez Illa (1987) i Joan Nogué (1988), les arrels d'aquestes migracions s'han de cercar a la dècada de 1960 i en dos focus molt concrets: la "contracultura" americana o cultura *underground* i el moviment de protesta juvenil generat a Europa a partir del famós "maig de 1968", a partir dels quals es va fer popular la vida en comunitat, recuperant, així, alguns valors de la vida rural. Actualment, els grups de neururals presents al Pirineu català, són molt diferents als *hippies*¹³ que van originar inicialment aquests moviments migratoris. Ara acostumen a ser famílies, amb o sense fills, que decideixen canviar la seva residència a algun indret allunyat de les grans àrees urbanes i dedicar-se a l'explotació agrària o a l'artesania (Lluvich i Ortega, 2004). No obstant, sovint s'anomena també neorrural a qualsevol persona que decideix anar-se'n a viure a qualsevol àrea rural remota, encara que la seva dedicació no estigui relacionada directament amb el sector agrari.

Tanmateix, aquests no són conceptes tancats i estàtics, sinó que la terminologia científica s'ha d'adaptar i renovar constantment davant de les noves dinàmiques de poblament, amb l'objectiu de donar una explicació més acurada de la realitat. D'aquesta manera apareixen conceptes com *naturbanització*, el qual explica els processos d'urbanització en relació a l'existència d'espais naturals protegits, com a indicador del valor ambiental i paisatgístic d'un indret. La presència d'aquests espais es considera com el principal factor d'atracció de nous residents cap a àrees rurals, entre altres raons, per la millora en la qualitat de vida que suposa aquest nou entorn residencial. Prados (2006) exposa que la creació o la preexistència de espais naturals protegits en un territori es configura com una externalitat positiva sobre l'atractiu de les àrees rurals del seu entorn, ja que aquesta figura de protecció permet desenvolupar, per exemple, activitats econòmiques basades en el "consum" de la natura (esports d'aventura, turisme rural, artesania, etc.). Això, a banda d'atraure nous residents, ajuda a renovar la base econòmica a partir de la posada en valor de recursos locals i potencia la inversió pública per tal de millorar l'accessibilitat (renovació d'infraestructures). D'aquesta manera, els espais naturals es presenten com un impuls,

¹³ Denominació que apareix a l'estudi de Eva Lluvich i Mónica Ortega (2004) per fer referència als primers neururals que arribaren al Pirineu, reproduint el mot amb el qual la població autòctona es referia a aquest col·lectiu.

oportunitat i, a vegades, com a instrument, per a potenciar el desenvolupament endogen d'una àrea rural, ja que, amb una bona gestió, pot generar un important dinamisme socioeconòmic.

En el transcurs de les dos darreres dècades del segle XX, les àrees rurals de Catalunya, com les de molts altres països occidentals, han experimentat importants canvis en les pautes demogràfiques, el que alguns autors han anomenat *Clean Break*¹⁴, és a dir, una ruptura clara amb les tendències del passat. La crisi al món rural semblava ser irreversible, conduint a molts territoris a la pèrdua continua d'efectius humans i a la desestructuració social i econòmica que això suposa. Però a finals del segle XX, sembla que es posa fre al procés de despoblament, i en algunes àrees es comencen a percebre símptomes de recuperació demogràfica que posen fi a dècades d'emigració i envelliment de la població. Malgrat això, no es pot parlar d'un fenomen general estès arreu del territori, sinó que la revitalització demogràfica està present en uns espais determinats, trobant encara altres indrets que segueixen experimentant un declivi demogràfic (García i Sánchez, 2005).

La recuperació demogràfica del món rural es deu gairebé de manera exclusiva gràcies a l'augment de les migracions que es dirigeixen de les ciutats cap als municipis de menor volum demogràfic situats en un entorn rural. En un primer moment aquests moviments de població es dirigien a pobles situats a la perifèria urbana o zona d'interfase entre el medi rural i el medi urbà (suburbanització), però més tard, els nuclis situats en àrees rurals i de muntanya comencen a experimentar guanys en el nombre d'habitants. Els principals processos relacionats amb aquesta immigració, tal i com exposen Arlinda García i Dolores Sánchez (2005), es poden agrupar en quatre blocs: les noves dinàmiques de poblament, l'efecte del turisme i les noves activitats econòmiques, l'augment de la immigració estrangera i, finalment, els fluxos que es relacionen amb l'atracció que genera el mode de vida rural: neorurals, migracions de retorn i alternança residencial.

Així doncs, el món rural s'ha convertit, com ja s'ha comentat anteriorment, en una àrea d'expansió residencial de ciutats mitjanes i petites, donant lloc a processos de dispersió de la població. Aquests fenòmens, que afectaven inicialment a les grans aglomeracions urbanes, s'han anat estenent a diverses capitals comarcals que actuen com nodes principals dins la estructura territorial de Catalunya (per exemple Vic, Manresa, Figueres, la Seu d'Urgell - Andorra, etc.). Aquestes ciutats acostumen a tenir un creixement moderat o, en alguns casos, negatiu, mentre que els municipis rurals propers registren un important augment de la població. Al capdavant, el creixement de molts municipis rurals està subjecte a l'acollida de persones procedents de municipis urbans propers que busquen unes millors condicions de vida (valors ambientals i paisatgístics, preu de l'habitatge, tranquil·litat, etc.) sense perdre els privilegis de proximitat a una àrea urbana (equipaments, serveis, comerç, mercat de treball, etc.).

¹⁴ Vegeu Camarero, 1993: 95

El desenvolupament de noves activitats econòmiques, on l'expansió del turisme ha jugat un paper fonamental, es configura com un altre factor important en el renaixement de les àrees rurals. Una part important de la Catalunya rural ha transformat la seva base econòmica tradicional aprofitant la potencialitat turística del seu territori i intentar renovar el sector agrari amb inversions en maquinària, tecnificació de les explotacions i creació d'una important indústria agroalimentària. El desenvolupament del sector turístic ha dinamitzat el mercat de treball en aquests territoris, fet que ha permès fixar població i, a més, potenciar l'arribada de nous residents a causa del desenvolupament de *nous jaciments d'ocupació*¹⁵. Aquest fenomen es fa més patent a les comarques tradicionalment turístiques del Pirineu català, com la Val d'Aran, el Pallars Sobirà i la Cerdanya, les quals han substituït les tendències de decreixement pròpies de les comarques de l'Alt Pirineu per a convertir-se en els sectors amb el creixement demogràfic i econòmic més intens del país.

Encara que les migracions laborals en àrees rurals estiguin relacionades amb la terciarització de les àrees rurals, existeixen altres fluxos que es basen en les demandes generades per les activitats agràries, la indústria local, i especialment, el sector de la construcció. El desenvolupament d'una indústria agroalimentària competitiva i l'especialització en activitats industrials amb un elevat nivell tecnològic, la estimulació de l'activitat constructiva gràcies al turisme, principalment, però també a causa de les noves dinàmiques de poblament, i la construcció de noves vies de comunicació, físiques i virtuals, han potenciat l'atractiu de les àrees rurals de muntanya i han facilitat la deslocalització de determinats llocs de treball (Tulla *et al*, 2007a).

La creació de nous llocs de treball, sobretot en el sector de la construcció i el turisme, i l'atractiu d'aquests territoris com a "resort" per establir la residència en la jubilació ha provocat l'arribada d'un important volum d'immigració estrangera, fet que s'ha convertit també en un dels principals factors del creixement demogràfic de les àrees rurals. Es poden trobar des de jubilats que arriben amb la intenció de retirar-se en un entorn tranquil, professionals del turisme i la hostaleria, treballadors altament qualificats o sense formació. En el cas de les comarques pirinenques prenen més protagonisme els immigrants laborals relacionats amb el turisme i la construcció i, en menor mesura, les activitats agràries i industrials. Tanmateix, en alguns casos l'impuls demogràfic que ha representat l'arribada de població estrangera no ha estat suficient per a frenar la pèrdua d'efectius.

Per altra banda, les migracions de retorn o moviments de persones cap als llocs d'origen dels que havien emigrat durant el període de despoblament són un fet general, amb intensitat variable, a moltes de les àrees rurals. Aquesta tornada pot donar-se en l'etapa activa de l'individu, el que suposa

¹⁵ El concepte de nous jaciments d'ocupació fa referència al desenvolupament d'activitat en els àmbits de la vida quotidiana, de millora de la qualitat de vida, del lleure i la cultura i dels serveis mediambientals, destinades a satisfer noves necessitats socials, que es configuren en mercats incomplets i que poden ser intensives en ocupació en el marc de projectes de desenvolupament global del territori (SOC, 2007)

l'entrada de nous efectius en el mercat laboral, o en l'etapa no activa, persones que tornen al lloc d'origen¹⁶ quan han sortit del món laboral (jubilats). En el cas dels moviments migratoris de jubilats no només s'han de tenir en compte com el retorn de població emigrant que queda fixada de nou a les àrees d'origen, sinó també cal destacar els desplaçaments temporals que realitzen alguns residents de les àrees urbanes cap a les segones residències ubicades en aquest medi rural. En aquesta línia cal destacar els treballs realitzats per Enric Mendizàbal sobre l'espai de vida dels individus de la Regió Metropolitana de Barcelona i l'ús temporal del territori que això comporta. La proliferació de segones residències i la important activitat turística a les comarques de muntanya fa que el nombre d'habitants real sigui superior a la població censada. La variació relativa entre la població estimada i la població censada per a les comarques de muntanya era de 43,7% al 1991 i de 77,2% al 2001¹⁷ (Tulla *et al*, 2007a).

Tots aquests moviments migratoris o fluxos de població que actualment es donen a les àrees rurals han fet canviar la funcionalitat que aquests espais tenien tradicionalment. La transformació de les activitats econòmiques, el canvi social, el procés urbanitzador i els nous patrons de poblament afecten de manera conjunta a aquests espais, donant peu a un nou escenari on el límit entre urbà i rural esdevé una frontera cada vegada més imprecisa i difícil de concretar, tendint cada vegada més, com diu Oriol Nel-lo (2001), a una gran ciutat de ciutats.

Davant d'aquests símptomes de revitalització de la població rural a Catalunya s'han d'aclarir algunes idees, és a dir, concretar que hi ha de cert (realitat) i de fals (utopia o desig) en aquest procés de *renaixement rural*. Alguns dels municipis rurals de Catalunya, de la mateixa manera que ha succeït en altres àmbits europeus, han posat fre o han invertit el procés de despoblament. Tot i que aquest procés es produeixi a molts municipis rurals del país la distribució territorial del fenomen no es pot generalitzar a la totalitat de les àrees rurals catalanes, ja que segueix una delimitació territorial molt estricta. A grans trets, els canvis de tendència es localitzen principalment a les àrees litorals i prelitorals, situades dins l'àmbit d'influència de les zones més urbanitzades de Catalunya; en una sèrie de municipis del Pirineu que han transformat la seva base econòmica tradicional per viure del turisme; i finalment, en l'entorn immediat de ciutats mitjanes que reproduïxen, a menor escala, els fenòmens de suburbanització que temps enrere es van donar a la Regió Metropolitana de Barcelona. Aquests fluxos, tot i no adquirir una importància similar als moviments residencials d'una gran àrea urbana com Barcelona, no són gens negligibles, sobretot pel canvi qualitatiu que suposen en els nuclis receptors, ajudant a minimitzar els processos de despoblament i de sobreenvelliment de la població i permetent una renovació de l'economia.

¹⁶ En la majoria dels casos no es produeix un retorn estricte al lloc d'origen, sinó més aviat a la comarca o àrea més propera des d'on determinats individus van marxar a la dècada de 1960. Aquestes persones volen passar els darrers anys de la seva vida en un indret més tranquil i proper a on van néixer, però tornar a un poble remot només faria que complicar aquesta retirada, ja que precisen d'una bona accessibilitat a determinats serveis i equipaments

¹⁷ A les comarques turístiques aquesta diferència és més accentuada. Per exemple, a la Vall d'Aran la variació relativa entre població estimada i població censada és del 264,2%, i en el cas de la Cerdanya de 194,2%.

3. ÀREA D'ESTUDI

3.1. ANTECEDENTS: EL PROGRAMA MAB-6 ALT PIRINEU

Durant la dècada del 1980, a Catalunya, es va consolidar un interès creixent per la problemàtica específica de les àrees de muntanya a arrel dels esdeveniments que aquestes patiren, sobretot, des de la dècada de 1960. La crisi econòmica, social i demogràfica que sofrien aquests territoris reduïa cada cop més les possibilitats de viure-hi amb un cert grau de benestar; aquesta delicada situació va portar a alguns especialistes de diferents disciplines a analitzar el model de desenvolupament de les àrees de muntanya amb la finalitat de proposar alternatives, millorar la qualitat de vida i canviar la imatge i la percepció que hom tenia de les àrees de muntanya.

L'arrencada d'aquest interès per l'estudi de la muntanya ca tenir lloc en el marc del I Congrés de Cultura Catalana celebrat durant el 1976. Per altra banda, al 1977 es funden els Grups de l'Alt Pirineu (GAP)¹⁸, una associació cívica per la defensa i promoció de la muntanya, i al 1978 s'aprova la Constitució espanyola, document que recull un article (103.2) on es fa referència al tractament especial que han de rebre les àrees de muntanya, el què provocarà l'aprovació, anys més tard, de la *Ley de Agricultura de Montaña* espanyola (Ley 25/1982) i la Llei d'Alta Muntanya catalana (Llei 2/1983).

En el món acadèmic també es deixa veure aquest interès per la muntanya. En primer lloc cal destacar la tasca realitzada per l'*Instituto de Estudios Pirenaicos*, fundat a l'any 1942, amb l'organització de diversos congressos internacionals d'estudis pirinencs. Durant la dècada de 1970 i principis de la de 1980 es presenten un seguit de treballs de recerca (tesis i tesines principalment) on la muntanya té un paper destacat. Al 1973, en el recent creat Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona, el Tomàs Vidal presentà la tesi *La despoblación del campo en Catalunya*, dirigida pel Dr. Vilà Valentí. Al 1979 es presenta al Departament de Geografia de la UAB la tesi de llicenciatura sobre *El desenvolupament del capitalisme i les comarques rurals de Catalunya: el cas de l'Alt Pirineu*, presentada per M. Araqué i Bertran, A. García i Marcé i X. Mateu i Llavador, i al 1981, al mateix departament, Antoni F. Tulla i Pujol presenta la tesi *Proces de transformació agrària en àrees de muntanya*. A part d'aquestes obres "pioneres", va aparèixer de manera contemporània, diversos articles i treballs sobre la muntanya, com és el cas de les actes dels Curs d'Estiu d'Estudis Pirinencs celebrats a la Seu d'Urgell de manera interrompuda des del 1982 fins al 2005.

¹⁸ Per saber més sobre els GAP consulteu: ALSINA, G.; GARCÍA, M.; PÉREZ, R. M. (1996). "Els GAP. Fruit d'una època. Actuacions per la defensa de l'Alt Pirineu". A: *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, Vol. 42. Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.

En aquest marc d'interès general per la problemàtica de les àrees de muntanya apareix el programa MAB-6 Alt Pirineu. La idea va sorgir per part de membres dels Grups de l'Alt Pirineu, que a partir el contacte amb l'experiència del programa MAB¹⁹ de la UNESCO desenvolupada a Chateaux d'Oex (Suïssa), decideixen elaborar un projecte similar. Així doncs, amb l'ajuda del Departament de Geografia de la UAB s'elabora el Programa MAB-6 Alt Pirineu, impulsat amb l'ajut institucional de l'Ajuntament de la Seu d'Urgell i econòmic de la *Dirección General de Medio Ambiente* del *Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo*, que va ser dirigit per Ramon Ganyet i Antoni F. Tulla (1993).

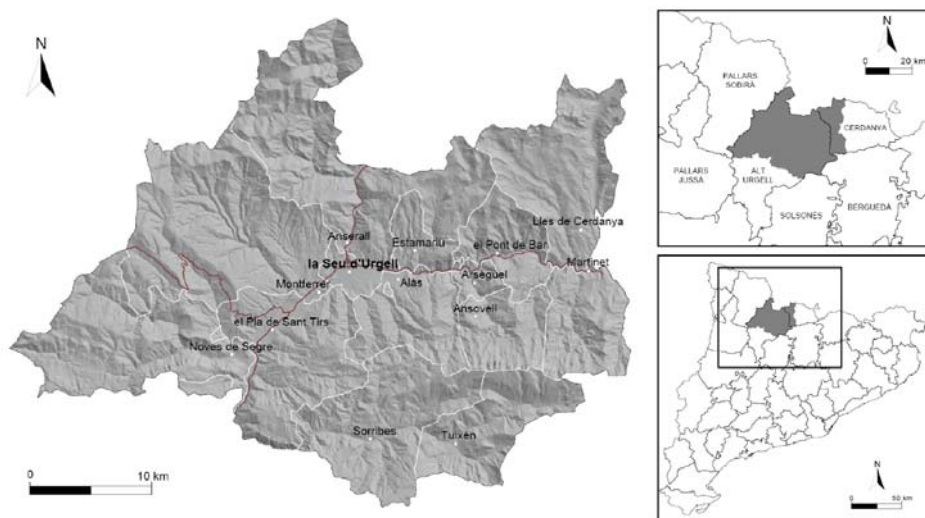
Aquests antecedents obren una sèrie de possibilitats, les quals han estat la principal motivació per emprar aquest territori com a àrea d'estudi per a aquesta recerca. La existència del programa MAB-6 Alt Pirineu ha generat una important base de coneixements sobre aquesta àrea, possibilitant la comparació amb dades actuals per tal de veure la evolució en els darrers vint anys d'una part representativa de l'Alt Pirineu català. Per altra banda, l'àrea en qüestió presenta unes característiques peculiars en el marc territorial del Pirineu, ja que es presenta com un territori relativament poc degradat, amb una excel·lent qualitat ambiental i paisatgística, i on de moment no s'ha donat, a diferència d'altres comarques del Pirineu català (Cerdanya, Val d'Aran), el gran boom del turisme de muntanya. Això fa que es sigui un espai on encara es puguin implementar alternatives per a un desenvolupament sostenible dels territoris de muntanya.

3.2. L'URGELLET I EL BARIDÀ

Per a la realització d'aquest treball s'ha escollit aquest marc territorial, format per un conjunt de valls pirinenques, situades al curs alt del riu Segre, amb una superfície de 1.099 km² i una població de 17.572 habitants (2006). Correspon a la zona d'influència de la Seu d'Urgell i la integren un total de 14 municipis, dotze dels quals pertanyen a l'Alt Urgell (Alàs i Cerc, Arsèguel, Cava, Estamariu, Josa i Tuixén, Montferrer i Castellbó, el Pont de Bar, Ribera d'Urgellet, la Seu d'Urgell, les Valls d'Aguilar, les Valls de Valira i la Vansa i Fórnols) i dos a la Cerdanya (Lles de Cerdanya i Montellà i Martinet). A continuació es defineixen les principals característiques referents al marc natural, la població i el poblament, l'economia i la divisió administrativa.

¹⁹ El programa MAB (*Man and Biosphere*) de la UNESCO és un programa internacional d'investigació científica i de formació per la utilització racional i a llarg termini dels recursos naturals. Va ésser iniciat al 1970, després de la 16a Conferència General de la UNESCO. Un dels seus camps d'acció, concretament el punt 6, està pensat específicament per a l'estudi de la interacció entre les activitats humanes i els ecosistemes muntanyosos.

Figura 3.1. Localització de l'àrea d'estudi

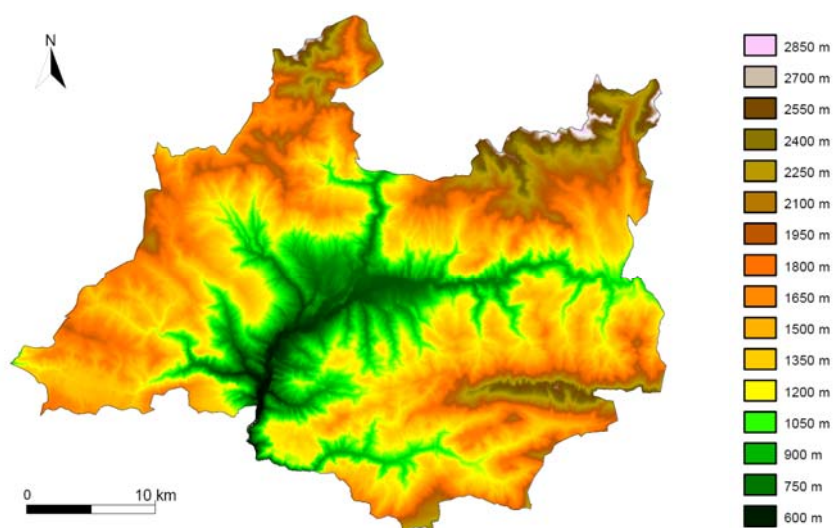
Font: elaboració pròpia

3.2.1. Medi físic

El cursos fluvials del Segre i la Valira travessen l'àrea formant un eix en direcció N-S, i un altre direcció E-W, que condicionen les característiques de l'assentament humà i el traçat de les vies de comunicació. Al nord, l'àrea d'estudi limita físicament amb les altes carenes del Pirineu axial, que alhora dibuixen la frontera política amb Andorra. Cap a ponent, trobem la Serra de Sant Joan de l'Erm i el Massís de Salòria, que separen l'Urgellet del Pallars Sobirà. A llevant, la gran falla de la Serra del Cadí o Canal Baridana i el Massís del Port del Comte constitueixen els límits naturals que la separen del Solsonès i del Berguedà. Finalment, al sud es troba el congost de Trespunts, el qual separa l'Urgellet de les terres meridionals de la comarca de l'Alt Urgell. Així doncs, es tracta d'una regió d'alta muntanya rodejada de cims de més de 2.000 metres que s'articula al voltant de dos cursos fluvials, els quals han anat modelant aquesta plana pirinenca al llarg del temps (Campillo *et al*, 1985).

La plana de l'Urgellet i el Baridà s'integra dins de les tres grans unitats estructurals que componen el Pirineu: el Pirineu axial, representat per les vessants septentrionals, fronterers amb Andorra i el Pallars Sobirà; el Prepirineu, representat per les serralades de materials calcaris que la travessen d'est a oest, i la Depressió intrapirinenca, formada per la falla Conflent-Cerdanya-Urgellet. Aquesta gran fosa tectònica ubicada al nucli axial ha generat diversos espais oberts, com és la cas de la plana ceretana i la ribera de la Seu d'Urgell, propicis per a l'ocupació humana.

Figura 3.2. Model Digital d'Elevacions de l'àrea d'estudi

Font: elaboració pròpia

Per altra banda, cal destacar les condicions climàtiques de l'àrea, ja que en alguns casos poden presentar-se com un factor limitant per al poblament. El clima de l'àrea d'estudi està influenciat per la topografia i per la gran diferència d'altitud dels diversos punts del territori que comprèn. Aquesta zona rep una clara influència mediterrània que s'estén fins a la ribera de la Seu, encara que les característiques geogràfiques pròpies fan que els hiverns siguin especialment freds i amb escasses precipitacions, que els períodes d'estiatge no siguin tan acusats com en el litoral i l'interior i que les estacions equinoccials es presentin com les més humides. No obstant, a partir dels 800 metres la influència de l'alta muntanya es fa més intensa, fins a aproximar-nos al clima alpí en els indrets més elevats, on els estius són més frescos i amb precipitacions més abundants i els hiverns especialment severos i amb precipitacions, majoritàriament, en forma de neu.

En quant a la xarxa hidrogràfica, es pot dir que el Segre és, sens dubte, el curs fluvial més destacat de l'àrea d'estudi. La majoria de rius de l'Urgellet i el Baridà desguassen directament en el seu curs, a excepció del riu de Santa Magdalena, que desguassa a la Noguera Pallaresa, ja en territori del Pallars Sobirà. Com succeeix en moltes altres àrees de muntanya, la xarxa hidrogràfica determina els principals eixos de l'estructura territorial i del sistema de poblament. Els rius han determinat, en aquest indret, les valls per on hi podien passar les vies de comunicació, i també el mode de vida dels pobles riberencs, sovint molts més pròspers que aquells pobles allunyats dels grans cursos fluvials. A principis del segle XX els rius constituïen l'únic mitjà per a transportar la fusta que s'extreia dels boscos de les altes muntanyes fins a les terres baixes on era tractada, mitjançant els tradicionals rais. Més endavant, es

converteixen en una important font d'electricitat amb la construcció d'embassaments i la instal·lació centrals hidroelèctriques²⁰.

3.2.2. Població i poblament

Quan es fa referència a la població d'alguna àrea del Pirineu català, el primer que s'ha de tenir en compte és l'intens fenomen de despoblament que han sofert des de mitjans de segle XIX. Tanmateix, aquest procés de despoblament no ha estat homogeni en tota l'àrea d'estudi, és per això, que en alguns anàlisis de les dades, de vegades, es tracta per separat l'àrea pròpiament de muntanya i la Seu d'Urgell, ja que han experimentat (i experimenten) comportaments demogràfics diferents.

A grans trets, es pot dir que la població de l'Urgellet i el Baridà encaixa amb el model poblacional típic de l'Alt Pirineu català (Campillo *et al*, 1985): un important centre comarcal, que domina una estructura territorial extremadament macrocefàlica, i centres secundaris d'escàs volum demogràfic situats als fons de vall. El despoblament de molts nuclis allunyats d'aquests centres comarcals va contribuir a la concentració de la població a les àrees més planes, al voltant dels cursos fluvials del Segre i la Valira, i a una progressiva desertització de les àrees més elevades.

Els municipis de l'àrea d'estudi presenten una altra característica que defineix el model de població típic de les àrees de muntanya: una estructura per edats greument desequilibrades. La Seu d'Urgell, per contra, presenta una estructura per edats més estable dins model dels països de la segona transició demogràfica, en la qual es perceben lleus símptomes de recuperació dels grups d'edat més joves, possiblement degut a l'arribada d'immigrants estrangers.

3.2.3. Economia

La base econòmica de l'àrea d'estudi va deixar d'ésser predominantment agrària als voltants de la dècada de 1970. El creixement urbà i econòmic de la Seu d'Urgell i l'abandonament d'una gran nombre d'explotacions agrícoles al llarg del segle XX ha conduït a que el comerç, els serveis, el turisme i, darrerament, la construcció siguin les branques d'activitat que registren un major percentatge de població ocupada. Tanmateix, el sector primari, encara que no presenti una elevada ocupació, continua essent una de les principals activitats predominants a la majoria de municipis, ja sigui pel treball en les explotacions o a través de la indústria agroalimentària i els serveis agraris. Actualment, el sector primari representa prop del 18% de la població ocupada (2001) a la totalitat de l'àrea d'estudi; només un 3,7% al municipi de la Seu i gairebé un 20% al conjunt de la resta de municipis (vegeu Figura 3.4.).

²⁰ A l'àrea d'estudi es troben dues centrals hidroelèctriques, ambdues al curs del riu Valira, la de Santa Llúcia i Anserall.

A la dècada de 1980, el sector agrícola i ramader sofrí un important procés de reestructuració, degut, en gran part, a les directrius que establia la Política Agrària Comunitària (PAC). Es van modernitzar les explotacions i alguns agricultors van posar fi a les seves explotacions per tal de complir els objectius que dictava la PAC sobre el control de la producció i la estabilització de mercats. Així doncs, el nombre d'explotacions agrícoles s'ha anat reduint, no només a causa de les directrius de la Unió Europea, sinó també degut a les dificultats de treball i de modernització i la baixa rendibilitat de les petites explotacions situades en zones de mitjana i alta muntanya. D'altra banda, és important destacar que la reducció del nombre d'explotacions no ha implicat una reducció de la superfície productiva, ja que actualment les explotacions en actiu són de majors dimensions que en dècades anteriors (Atles de Catalunya, 2006).

L'agricultura d'autoconsum o de subsistència, pròpia d'aquestes àrees de muntanya, havia estat present fins ben entrada la segona meitat del segle XX, però les difícils condicions de vida en certs indrets de la muntanya, i la baixa rendibilitat dels camps davant les exigències de l'economia de mercat van provocar que l'agricultura anés orientant-se cap a l'aprofitament ramader, convertint els conreus en prats i pastures per al bestiar boví. La ramaderia, doncs, ha estat el motor de les principals transformacions agràries ocorregudes en les comarques de l'Alt Urgell i la Cerdanya, impulsades a partir de la creació de la Cooperativa Lletera del Cadí al 1915 (Tulla, 1993).

Tot i que el sector secundari no gaudeix d'una àmplia i consolidada estructura a l'Alt Pirineu, la activitat industrial és present a l'àrea d'estudi amb empreses dedicades a l'abastiment de serveis i productes per al sector agrari i a la transformació de matèries primeres (indústries lleteres, fàbriques d'embotits, escorxadors, tallers artesans de llana, etc.). Es concentra principalment als voltants de la Seu d'Urgell, àmbit que compren també els nuclis de Montferrer i el Pla de Sant Tirs, i al llarg del principal eix fluvial (Segre) i viari (N-260). Aquest sector representa prop del 10% de la població ocupada de l'àrea d'estudi (2001), tot i que en el darrer decenni el municipi de la Seu ha estat el que patit un descens més acusat –d'un 5%– en relació a la resta de municipis (Atles de Catalunya, 2006).

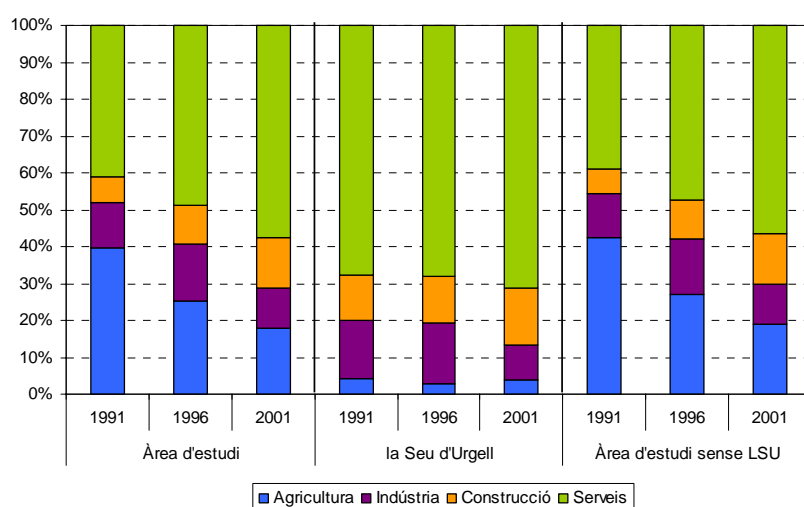
Per altra banda, i malgrat la crisi econòmica, la activitat constructiva ha tingut una forta incidència en els darrers decennis del segle XX i inicis del segle XIX. Des de la dècada de 1970 el sector de la construcció estava afectat per una dinàmica regressiva, en part pel persistent decreixement de la població d'aquests indrets i per què encara no s'havia produït la gran expansió del turisme al Pirineu català. Però cap a mitjans del anys 80 aquesta activitat va rebre un fort impuls provocat pel nomenament de la Seu d'Urgell com a subseu olímpica i per al desenvolupament d'activitats terciàries, relacionades sobretot amb el turisme, repercutint en l'increment del nombre d'habitatges.

L'activitat turística ha jugat un important paper en la reestructuració i revitalització de l'economia de moltes àrees del Pirineu català. En el cas de l'àrea d'estudi, en un primer moment, la proximitat amb

Andorra i amb les estacions d'esquí i els indrets més turístics de la Cerdanya (Puigcerdà, Bellver de Cerdanya, La Molina, etc.) va atreure els primers visitants, la qual cosa explica la localització d'infraestructures hoteleres al llarg de les principals vies de comunicació. Des de la dècada de 1980, i sobretot a partir de la dècada de 1990, el sector turístic va experimentar un important impuls als municipis de l'Alt Urgell (no tant als de la Cerdanya, ja que el desenvolupament del turisme en els municipis d'aquesta comarca és anterior). Durant aquesta època van augmentar les places hoteleres, les de càmping i les de residències de turisme rural, les quals es concentren principalment als voltants de la Seu. El fenomen turístic a la muntanya catalana està totalment polaritzat en funció de les característiques geogràfiques de l'indret i els recursos que s'ofereixen. Principalment es circumscriu a zones d'alta muntanya alpina, com és el cas de la Cerdanya, la Val d'Aran i la part septentrional dels Pallars (Majoral, 2002). Aquelles zones que no posseeixen les "típiques" característiques d'un territori d'alta muntanya queden relegades a un lloc secundari pel que fa al desenvolupament de l'activitat turística

Per altra banda, cal parar especial atenció a la proliferació de residències secundàries en els municipis de l'àrea d'estudi, les quals representen el 31,5% sobre el total d'habitatges (2001), registrant un increment superior al 5% en el període 1981-2001 (IDESCAT, 2007).

Figura 3.3. Població ocupada per sectors d'activitat (2001)

Font: elaboració a partir de l'IDESCAT (2007)

3.2.4. Xarxa de comunicacions

Les comunicacions han estat un factor determinant per al creixement de la població en alguns indrets i la disminució en d'altres, i també per al desenvolupament econòmic i la concentració de l'escassa activitat industrial. Amb la introducció del tràfic rodat a les àrees de muntanya, sobretot del vehicle privat, es va produir la veritable desertització demogràfica. Van ésser els pobles més allunyats de la xarxa viària

els que van experimentar una major disminució de la població, mentre que els nuclis més ben comunicats, situats principalment a la plana, van poder sobreviure a l'èxode rural i, en alguns casos, augmentar el nombre d'habitants.

La manca de xarxa ferroviària es pot considerar com a un factor limitant per al desenvolupament econòmic de la zona, ja que altres zones de muntanya on ha arribat aquesta infraestructura han tingut unes perspectives de futur molt més esperançadores, com és el cas de la Cerdanya, el Ripollès i, en el passat, la Garrotxa. No obstant això, al Pla Territorial de l'Alt Pirineu i Aran (2006) apareix la proposta de construcció d'una línia ferroviària, convencional o de tipus *metro* lleuger, entre el futur aeroport regional de la Seu d'Urgell i Andorra la Vella. Aquesta infraestructura, amb un clar sentit clarament transfronterer, ajudarà a descongestionar la carretera que va a Andorra i millorar la connectivitat entre ambdós territoris. Tanmateix, també exerciria la funció de transport urbà, vertebrant la petita conurbació formada per Montferrer, Castellciutat i la Seu.

3.2.5. Divisió administrativa

L'àrea d'estudi, com ja s'ha dit abans, està formada per 14 municipis: dotze a la comarca de l'Alt Urgell i dos a la comarca de la Cerdanya. L'àrea d'estudi compren una ampla superfície (1.097 km²), formada per municipis de grans dimensions, els quals tenen una extensió que oscil·la entre els 10,15 km² de la Seu d'Urgell, municipi més petit, i els 177,48 km² de Montferrer i Castellbó, el més extens.

El procés de concentració municipal afecta a les àrees de muntanya al llarg de la primera meitat de segle XIX, període en el qual l'Alt Urgell redueix el nombre de municipis en 34, i en el cas de la Cerdanya en 21. L'intens èxode rural que afectà a aquestes àrees de muntanya durant bona part del segle XX va portar també a impulsar, a partir de 1960, un procés de reducció i concentració municipal. Més recentment, al 2000, l'aparició de l'Informe sobre la revisió del model d'organització territorial de Catalunya torna a revifar la polèmica sobre la funcionalitat dels municipis petits, proposant com a solució la supressió dels municipis amb menys de 250 habitants, uns 260 casos a tota Catalunya. La proposta va ésser rebutjada de forma unànime per la majoria dels municipis afectats, i finalment no es va dur a terme (vegeu Taula 3.1.).

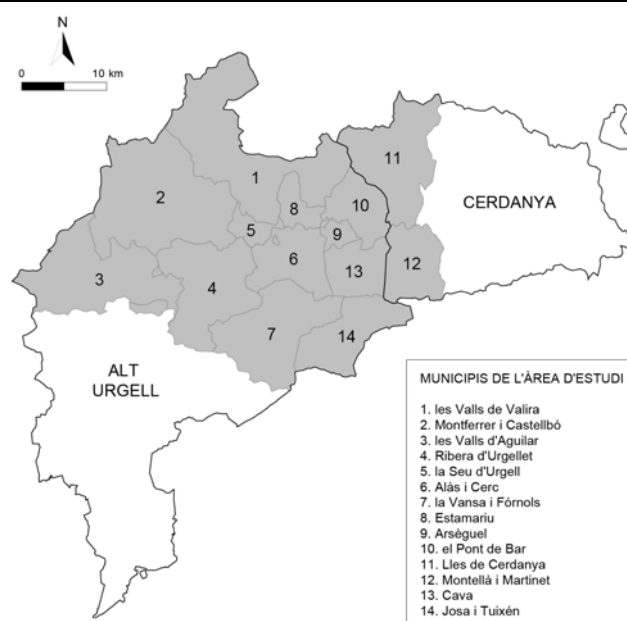
Taula 3.1. Evolució del nombre de municipis per comarques (1810-2000)

COMARCA	1810	1842	1857	1900	1950	1986	2000
Alt Urgell	88	67	41	41	40	19	19
Cerdanya	44	38	23	23	23	16	17

Font: R. Majoral (et al), 2000.

Aquesta “segona generació” d’agregacions impulsades per l’Administració central, sota la llei de 23 de juliol de 1966, es desenvoluparen amb la voluntat de racionalitzar i dinamitzar l’administració local, tot i que en alguns casos les fusions no compliren aquest objectiu i a més negligiren les divisions administratives existents. En alguns casos, aquestes agregacions municipals presenten greus problemes de funcionalitat. Quan es realitza la agregació d’alguns municipis, sovint, no es té en compte la localització dels serveis bàsics i si està o no garantit l’accés per a tots els habitants. Per exemple, la creació del municipi de els Valls de Valira al 1970 és un clar exemple d’aquesta disfuncionalitat territorial a arrel d’agregacions municipals mal plantejades. Aquest municipi va ser format pels antics municipis d’Anserall, Arcavell, Ars i Cívís, els quals es troben a la conca de la Valira, i el municipi de Bescaran, situat a la conca del Segre. Els habitants de Bescaran, per anar a Anserall, cap del municipi, han de passar pels termes de Estamariu i la Seu d’Urgell, el que els hi suposa gairebé 45 minuts de trajecte. Per altra banda, els nuclis més poblats del municipi (Poblesec, Sant Antoni i Sant Pere) constitueixen barris funcionals de la Seu, però no pertanyen al seu terme municipal (Campillo *et al*, 1991).

Figura 3.5. Divisió municipal i comarcal de l’àrea d’estudi

Font: elaboració pròpia

3.2.6. Planejament territorial

En aquesta part del Pirineu català cal destacar tres accions significatives que han permès dur a terme una determinada ordenació del territori²¹. En primer lloc, cal esmentar el *Plans Comarcals de Muntanya* (1991). Aquests documents constaven de dos parts: la diagnosi i els programes d'actuació.

²¹ En Ferran Miralles (2003) realitza una important aproximació al planejament territorial a les comarques de muntanya catalanes al núm. 59 de la revista *Espais*, monogràfic dedicat a la muntanya a Catalunya.

D'aquests plans se'n va fer una actualització al 1996. Per altra banda, al juliol de 2006 va ésser aprovat el *Pla Territorial de l'Alt Pirineu i Aran*, elaborat per la Secretaria per a la Planificació Territorial, el qual s'estructura en tres grans eixos: assentaments urbans, espais oberts i infraestructures de mobilitat. En el primer es pretén enfortir la xarxa urbana, ordenar el creixement urbanístic i potenciar l'activitat econòmica. Per això, a l'any 2006 també es van aprovar el *Plans Directors Urbanístics* de la Cerdanya, la Vall d'Aran i el Pallars Sobirà. En l'eix dels espais oberts es persegueix protegir el paisatge i la connectivitat ecològica, garantir la productivitat dels sòls agrícoles, ramaders i forestals i mantenir els compromisos del planejament urbanístics compassant els creixements.

4. DEL DESPOBLAMENT A LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA (1860-2006)

Aquest quart capítol del treball es centra en l'anàlisi i la descripció de l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi, exposant les dades en tres grans períodes. Es tracta doncs de presentar els resultats de l'anàlisi estadístic d'una manera coherent i ordenada amb l'objectiu d'aportar idees per tal de validar algunes de les hipòtesis plantejades a l'inici del treball.

4.1. EL PROCÉS DE DESPOBLAMENT (1860-1986)

La pèrdua d'efectius humans és el comportament demogràfic predominant a l'Alt Pirineu des de la segona meitat del segle XIX. A Catalunya, per causes diverses, la muntanya sempre ha suportat menys població que la plana o el litoral, però abans estava, en xifres relatives i absolutes, molt més poblada que en l'actualitat. A principis del segle XVIII l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran representava el 9,5% de la població de Catalunya, mentre que actualment representa poc més de l'1% (IDESCAT, 2007). Segons Ignasi Aldomà (1999) aquesta àmbit territorial ha estat l'àrea demogràficament més recessiva de Catalunya durant el procés d'emigració rural.

El volum demogràfic que en èpoques passades representaven les comarques de muntanya era superior a causa, entre altres coses, de la funció de protecció per a la població que exercien aquests territoris gràcies a la morfologia del relleu. El sistema de poblament respon, doncs, a aquesta necessitat de defensa, articulant-se en petits nuclis, resultat de la necessitat que tenien els seus habitants d'agrupar-se per a fer front, de manera conjunta, a problemes quotidians en unes condicions de vida especialment dures. Per altra banda, el recolliment a la muntanya també responia a una necessitat de subsistència i autoabastiment, ja que el nivell tècnic de la societat pirinenca tradicional obligava a aprofitar el màxim de terra productiva per tal de cobrir les necessitats de la població.

Actualment, però, sembla que les causes que antany justificaven el menor volum demogràfic de les muntanyes envers la plana estan avui més que superades. Tanmateix, la regressió demogràfica segueix vigent en moltes àrees de muntanya. Les dades mostren com la regressió de la població de l'àrea d'estudi és més que evident. A partir del cens de 1857, en el qual es registra el màxim poblacional de l'àrea d'estudi, s'inicia un sobtat decreixement de la població que persisteix fins a principis de segle XX, moment en el qual es produeix una lleu recuperació, a causa de l'augment continu d'habitants de la Seu d'Urgell. Al 1910, 1930 i 1950 es registren un seguit de màxims relatius d'importància creixent, els quals

indiquen una certa estabilització de la població a principis de segle XX i en els anys previs i posteriors a la Guerra Civil.

Aquesta lleu recuperació demogràfica a la primera meitat del segle XX s'experimenta, de nou, gràcies al creixement de la Seu d'Urgell, ja que si la capital de l'Alt Urgell s'exclou de l'anàlisi, el descens és gairebé continu i generalitzat a tota l'àrea d'estudi, a excepció d'una petita repuntada al 1910. A partir de la dècada de 1950 es recupera la tendència decreixent, a causa de l'intens èxode rural que afecta a la majoria de zones rurals de Catalunya durant els anys de creixement urbà i industrial del país. Es tracta, doncs, de la gran segona davallada poblacional que pateix, en general, el Pirineu català. Aquest darrer descens no s'atura de manera definitiva fins a inicis de la dècada de 1990. No obstant, durant la dècada de 1980, després d'una petita repuntada al 1981, el decreixement esdevé més sostingut, el que dona peu a parlar d'un canvi de tendència en el comportament demogràfic.

Durant el aquest gran període (1860-1986), la població de l'àrea d'estudi passa dels 22.103 habitants comptabilitzats al cens de 1857, als 13.866 habitants segons les xifres del *X Censo General de Población* de 1970. En poc més d'un segle (113 anys concretament) la població es redueix en un 62,7%, és a dir, 8.237 habitants van abandonar aquest indret del Pirineu. Val a dir que la pèrdua d'efectius humans es veu compensada amb el creixement de la capital de l'Alt Urgell, ja que gran part de la gent que va marxar dels pobles va anar a parar a la Seu. Així doncs, si s'exclou la Seu d'aquest anàlisi, la xifra de la regressió és més dramàtica: entre 1860 i 1986, 14.524 habitants (INE, 2007) van marxar de l'àrea d'estudi, registrant una variació relativa del -76,5%. Aquest decreixement no va ésser progressiu ni homogeni, sinó que es poden distingir diferents ritmes o tendències que marquen una sèrie de fases o etapes de despoblament. A continuació es presenten aquestes fases, les quals permetran desdibuixar les característiques específiques de cada període i demostrar que aquest va ésser un fenomen heterogeni en el temps i en l'espai.

4.1.1. Etapes del procés de despoblament

El segle XIX representa, per moltes altres àrees del Pirineu, un període clau per entendre el ritme de l'evolució demogràfica. Els efectes de la Guerra del Francès (1808-1814) i la Primera Guerra Carlina (1833-1839), la pesta bubònica i la crisi econòmica que afectà als dos primers decennis del segle XIX provocaren un important descens de la població. Al 1787, segons el cens de Floridablanca, l'Urgellet i el Baridà sumaven un total de 10.551 habitants, els quals es reduïren fins a 9.865 segons el cens de 1830. Aquest descens s'atura a la tercera dècada del segle XIX, moment en el què s'inicia una espectacular recuperació demogràfica. Aquest augment és produït a la major part del país, coincidint amb el moment de màxima extensió dels conreus a les àrees de muntanya. Així doncs, existeix una important correlació

entre volum demogràfic i extensió dels conreus, sobretot si es presumeix que la davallada demogràfica de principis del segle XIX coincideix, també, amb una menor extensió de la terra conreada (Soriano, 1994).

A causa d'aquest extraordinari augment, s'arriba, segons el cens de 1857, a la xifra del 22.103 habitants, i al 1860 el volum de població encara es sosté molt a prop del vint-i-dos mil habitants (21.954). Ben aviat, però, el canvis en l'agricultura i sobretot l'atracció de la població vers els centres industrials marcaren l'inici de la gran davallada de la població rural de muntanya.

R. Majoral (1983)²² divideix el procés de despoblament d'aquesta àrea d'estudi²³ en quatre grans etapes. Per altra banda, Campillo *et al* (1992) en diferencien cinc. Un cop valorades ambdues aportacions, s'ha cregut convenient emprar en el present estudi la divisió que realitza Majoral (1983), ja que representa amb més exactitud quina ha estat l'evolució del procés de despoblament a l'Urgellet-Baridà. A continuació es presenten les etapes de manera gràfica per tal de copsar-les amb major facilitat. Les divisions s'han modificat lleugerament en base a la tendència demogràfica que segueixen tots els municipis des de mitjans de segle XIX fins a la dècada de 1980, a excepció de la Seu d'Urgell, ja que durant el període analitzat ha tingut una dinàmica totalment diferent a la resta de l'àrea d'estudi (vegeu Figura 4.1.).

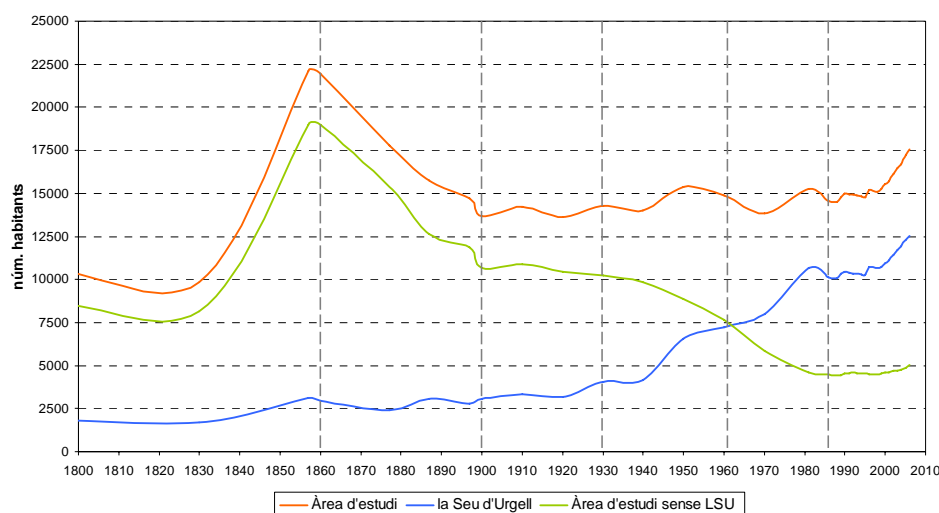
La elecció dels períodes no s'ha fet de manera arbitrària, sinó que responen a una sèrie de esdeveniments històrics que, d'una o altra manera, han afectat a l'evolució sociodemogràfica i econòmica de l'àrea d'estudi. En primer lloc, la elecció del 1860 com a any inicial del període d'estudi respon a una qüestió demogràfica, ja que es tracta de l'any censal en el que es registra la màxima població assolida per l'àrea d'estudi i a partir del qual s'inicia un fort decreixement. El primer tall dins d'aquest gran període es marca amb l'inici del segle XX, moment en el qual es produeix una lleu recuperació de la població, a causa, principalment, de les primeres innovacions en el sector agrari, sobretot aplicades a la ramaderia. Al 1930, les indústries lleteres, què es posen en funcionament a les primeres dècades del segle XX, ja estan consolidades, fet que marca el pas de l'agricultura tradicional de subsistència a l'agricultura de mercat. Al 1960, s'aprova el *Plan Nacional de Estabilización Económica*, any en que s'inicia de manera formal la recuperació econòmica d'Espanya; aquest moment suposa la ruptura amb la política econòmica autàrquica del franquisme i la internacionalització del mercat espanyol. La nova situació és especialment delicada per a les àrees de muntanya: l'agricultura perd pes en detriment de les activitats ramaderes extensives, les quals s'adapten amb més facilitat a la nova conjuntura econòmica, i la població emigra cap a les zones industrials emergents on hi ha una major demanda de mà d'obra. Durant els anys posteriors a 1960 es produeix la darrera onada de l'èxode rural i es quan molts nuclis del Pirineu queden totalment

²² Citada a Campillo *et al*, 1987: 8.

²³ En realitat l'estudi de Roser Majoral (1974) fa referència a tota la comarca de l'Alt Urgell, però les etapes que descriu es poden aplicar a l'àmbit d'estudi en el què es centra la recerca.

abandonats. I finalment, al 1986 es realitza el darrer tall temporal, coincidint amb l'any que Espanya entra a la Unió Europea (UE). En aquest moment s'inicia un procés d'intenses transformacions en l'economia de les àrees rurals de muntanya, per una banda, a causa de l'aparició de les PAC i, per l'altra, a causa de la implantació de les Iniciatives Comunitàries per impulsar el desenvolupament rural (Leader, Proder i Interreg). El límit del període analitzat s'ha situat al 2006, darrer any del que es disposa de dades.

Figura 4.1. Evolució de la població de la Seu d'Urgell i la resta de municipis de l'àrea d'estudi (1800-2006)

Font: elaboració pròpia a partir de INE (2007)

a. De 1860 a 1900

En aquest període s'experimenta, arreu del Pirineu català, el major, i més ràpid, descens de població del qual es té constància estadística. Durant aquests 40 anys, la població passa de 21.954 habitants a 13.697 habitants, el que suposa una reducció demogràfica global del 37,6%. La majoria de municipis²⁴, dotze d'un total de catorze, perden més del 25% del volum demogràfic que registraven al 1860. Els municipis de Montferrer i Castellbó, Valls d'Aguilar, la Vansa i Fómols i Josa i Tuixén registren les majors pèrdues (inferiors al -50%), reduint la població, en aquestes quatre dècades, a menys de la meitat. Per altra banda, els municipis de Ribera d'Urgellet, Valls de Valira, Estamariu, Arsèguel, Cava, el Pont de Bar, Montellà i Martinet i Lles de Cerdanya perden entre el 25% i el 50% de la seva població; i només Alàs i Cerc pateix un decreixement per sota del -25%. La Seu d'Urgell es manté al marge d'aquest descens, i durant els darrers quatre decennis del segle XIX és l'únic municipi de l'àrea d'estudi que augmenta el seu nombre d'habitants (en un 2,6%).

²⁴ La divisió administrativa municipal de l'àrea d'estudi durant aquesta primera fase despoblament no era la mateixa que en el moment actual, hi havia un major nombre de municipis que posteriorment s'han agregat. Al 1860, l'àrea d'estudi comptava amb més d'una trentena de municipis, i actualment només n'hi ha catorze. Així doncs, s'ha procedit a una agrupació de les dades en base a la divisió municipal actual, per tal de poder comparar els resultats.

Excloent el municipi de la Seu d'Urgell, l'àrea d'estudi perd un total de 8.335 habitants, el que representa una reducció del 43,9%. El procés de decreixement demogràfic afecta a tots els municipis a excepció del centre comarcal, essent més intens a les zones més muntanyoses, generalment menys productives i amb unes condicions de vida molt més dures (vegeu Figura 4.2a).

Malgrat la important regressió demogràfica, no es produeix en aquest període un abandonament total dels nuclis de població i del territori. Durant aquest període, l'emigració només afecta a individus aïllats que emigren cap a les terres més baixes, tan la de curta distància, al fons de la mateixa vall o a la Seu, com la de llarga distància, sobretot a l'Urgell i a les zones industrials emergents per a cobrir les demandes de mà d'obra. Les cases subsisteixen i els efectes, si més no físics, del despoblament no es deixaran notar fins a la segona gran onada emigratòria de mitjans de segle XX (Campillo *et al*, 1988).

b. De 1900 a 1930

En el primer decenni del segle XX es registra un suau augment que apunta cap a una lleu tendència a la recuperació demogràfica. A causa de l'augment del nombre d'habitants de la Seu d'Urgell, l'àrea d'estudi guanya efectius humans, produint-se un increment global de 604 habitants (4,4%). Malgrat això, a partir de la dècada de 1910, la evolució demogràfica del conjunt de l'àrea d'estudi, excloent-hi la Seu, continua essent negativa, encara que el grau del decreixement es redueix significativament. En aquestes tres dècades l'àrea d'estudi sense la Seu redueix la seva població en un 4% (-442 habitants). Per altra banda, el municipi de la Seu d'Urgell continua incrementant el seu volum demogràfic, registrant un creixement del 33,7% (1026 habitants). També s'accentua el paper d'altres viles mercat com Puigcerdà i Andorra la Vella, les quals es configuren, juntament amb la Seu, com a importants pols d'atracció per a gran part de la població emigrant de l'àrea d'estudi (Atles de Catalunya, 2006).

Durant aquesta etapa, cinc dels municipis que en l'etapa anterior presentaven taxes de decreixement, en alguns casos força elevades, es sumen a la tendència positiva de la Seu. Aquest és el cas de les Valls d'Aguilar (25,6%), Ribera d'Urgellet (19,33%), la Vansa i Fòrnols (7,8%), Cava (2,9%), Alàs i Cerc (0,7%). Per altra banda, apareix un vast grup de municipis que presenten una evolució demogràfica negativa, encara que en aquestes primeres dècades es pugui parlar d'una certa recuperació o estabilitat per al conjunt de l'àrea d'estudi (vegeu Figura 4.2b).

Les innovacions que s'introdueixen en el sector agrari, com per exemple la creació de la Societat Cooperativa del Cadí (1915) i la de Lleteries de la Seu (1927), són algunes de les causes que explicarien aquesta lleu recuperació. Tanmateix, aquesta petita reestructuració del sector econòmic predominant a l'àrea d'estudi, a causa de l'impuls de la ramaderia, només fa que retardar l'inici d'un nou descens demogràfic (Campillo *et al*, 1991), més intens i amb conseqüències més devastadores que l'anterior.

c. De 1930 a 1960

Al 1930 s'inicia una nova etapa del decreixement demogràfic interrompuda durant les primeres dècades del segle XX a causa de les millores en el sector agrari. Durant aquest període, onze municipis perden més del 10% de la població en relació al nombre d'habitants que tenien a la dècada de 1930, i set d'aquests ho fan amb xifres superiors al -25%. Només dos municipis experimenten guanys de població durant aquesta etapa: la Seu d'Urgell (76,8%) i Montellà i Martinet (4,2%). L'augment demogràfic de Montellà i Martinet respon a la importància que va prenent, sobretot la vila de Martinet, com a centre secundari dins la jerarquia urbana, articulant un espai funcional de serveis i activitat comercial (vegeu Figura 4.2c).

En aquesta etapa cal destacar l'espectacular creixement de la Seu, que en tan sols trenta anys augmenta la seva població en 3.125 habitants. Aquest increment es produeix gràcies a l'absorció de l'excedent demogràfic procedent dels altres municipis de l'àrea d'estudi, de comarques properes i pel retorn de població de les àrees industrials vers el camp durant els anys posteriors a la Guerra Civil, a causa de la carència d'aliments i de llocs de treball a les ciutats. L'arribada de militars durant els anys de postguerra també contribueix a l'augment de la població immigrant de procedència externa a l'àrea d'estudi (Campillo *et al*, 1991). Tanmateix, l'explotació del bosc es considera un factor important a l'hora d'explicar l'excelsion augment de la població. El desenvolupament d'aquesta activitat va anar acompanyat de l'obertura de camins i pistes forestals, arribant a llocs que anteriorment eren totalment inaccessibles²⁵, fet que van aprofitar alguns habitants dels nuclis més remots per emigrar cap a la capital comarcal (o cap a les viles més importants de cada vall) i millorar així les seves condicions de vida. Per altra banda, l'aprofitament dels recursos forestals va estimular la instal·lació de serradores i petites manufactures dedicades als primers tractaments de la fusta. Així doncs, durant aquest període, l'atracció laboral, que genera l'explotació del bosc, l'acolliment de l'excedent poblacional i d'alguns retronats i l'arribada de població militar són els principals factors que contribueixen a l'augment demogràfic del municipi de la Seu d'Urgell.

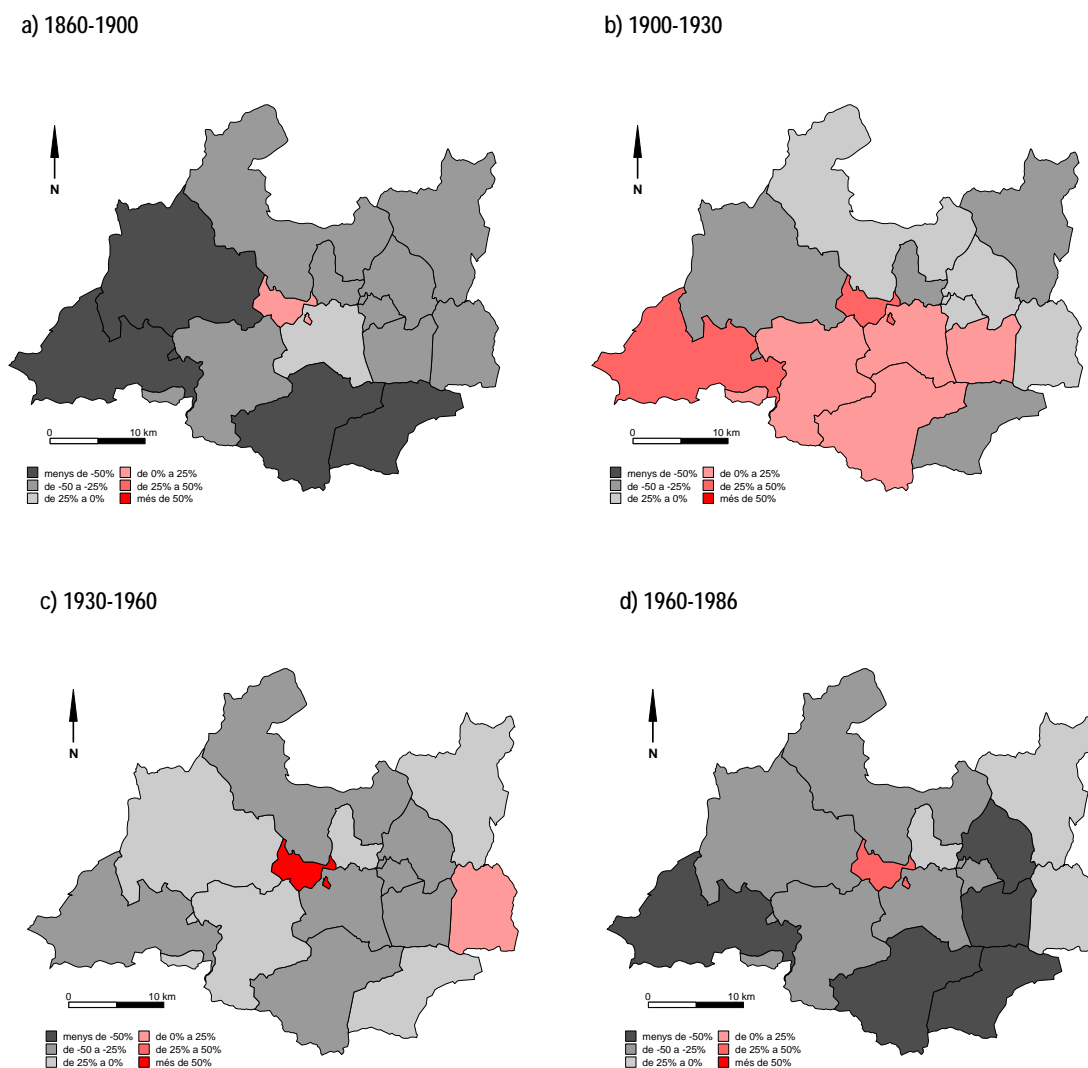
d. De 1960 a 1986

A partir de 1960 el decreixement demogràfic es fa més intens, afectant a tots els municipis de l'àrea d'estudi, a excepció de la Seu. Globalment les xifres queden emmascarades pel creixement de la Seu, que en aquest període torna a ésser força important (40,4%), encara que més moderat que en

²⁵ La obertura d'aquestes pistes i camins per a l'explotació forestal destrueix la xarxa de camins de bast preexistents que comunicava tots els pobles d'una vall entre si i amb els de la vall veïna. El traçat d'aquestes noves vies no estava pensat per a comunicar els pobles més aïllats amb el centre comarcal, sinó per a connectar el bosc, com a espai productiu, amb els centres on es concentraven les manufactures i les serradores. Aquesta xarxa, que sovint segueix els cursos fluvials, trenca totalment les relacions tradicionals, fent encara més desfavorable la vida en aquests indrets (Campillo *et al*, 1987).

l'etapa anterior. L'àrea d'estudi en aquests darrers vint-i-cinc anys del procés de despoblament experimenta un descens global del -2% (-256 habitants). Però, si es deixa al marge el municipi de la Seu, per tal de contrarestar el biaix estadístic que provoca el seu comportament demogràfic, es pot observar com la pèrdua és significativament superior, concretament del -41,8% (-3.202 habitants).

Figura 4.2. Variació relativa de la població per municipis (1860-1986)

Font: elaboració pròpia a partir de INE (2007)

Tots els municipis de l'àrea d'estudi, excepte la Seu d'Urgell, perden població. Al mapa que es presenta a continuació es pot observar com tots els municipis presenten variacions relatives amb xifres negatives, i amb valors gairebé tan dramàtics com els registrats en la primera fase de despoblament (1860-1900). La repetició d'aquesta tendència decreixent, amb la intensitat que es produeix, permet parlar d'una segona gran davallada demogràfica, no tan forta en valors absoluts, però igual de representativa en valors relatius. Els municipis de Lles de Cerdanya (-3,1%), Montellà i Martinet (-13,3%) i Estamariu

(15,7%) pateixen pèrdues inferiors al 25%, mentre que Montferrer i Castellbó (-29,4%), les Valls de Valira (30,7%), Arsèguel (-39%), Alàs i Cerc (-44,4%) i Ribera d'Urgellet (-45,8%) presenten un descens molt més significatiu. El decreixement més destacat el pateixen Josa i Tuixén (-50,7%), el Pont de Bar (-52,1%), la Vansa i Fòrnols (-65,9%), les Valls d'Aguilar (-72,9%) i Cava (-74,1%), confirmant-se així que els indrets més allunyats dels centres comarcals (la Seu d'Urgell) o subcomarcals registren les major pèrdues relatives (vegeu Figura 4.2d).

4.1.2. Anàlisi inframunicipal del procés de despoblament (1950-1981)

En aquest apartat es realitza una comparació de les dades dels nomenclàtors de 1950, 1970 i 1981 (INE, 2007) amb la intenció de veure quina ha estat la evolució de la població a nivell inframunicipal²⁶. L'anàlisi s'ha fet a partir de la comparació directa del nombre d'habitants de cada nucli en un gràfic de dispersió (XY), per una banda les xifres del nomenclàtor de 1950 i les de 1970, i per altra les de 1970 amb les de 1981.

En aquests gràfics es representa, a l'eix de les X, la població inicial i, a l'eix de les Y, la població final del període considerat, de tal manera que els punts que es situen a sobre de la *línia de estabilitat demogràfica* representen aquells nuclis que mantenen la mateixa població entre l'any inicial i l'any final dels període. De la mateixa manera, els punts que se situen per sobre de la línia d'estabilitat són aquells nuclis que incrementen el nombre d'habitants i els que se situen a la part de baix són els que decreixen. La distància vertical d'un punt a la línia de estabilitat es directament proporcional al valor enter de la variació demogràfica entre el valor inicial i el final del període, essent positiu si es situa a la part superior i negatiu si es situa a la part inferior. El resultat de la representació de les dades és un núvol de punts que indica si el conjunt de nuclis de l'àrea d'estudi decreixen o incrementen la seva població i en quina mesura ho fan.

Aquest anàlisi inframunicipal, s'ha elaborat amb l'objectiu de demostrar que el procés de despoblament va ésser un fet generalitzat i d'un abast territorial força ampli, del qual només queden exempts molt pocs nuclis situats, principalment, al fons de vall i a la ribera de la Seu, o bé propers als centres urbans d'atracció més importants.

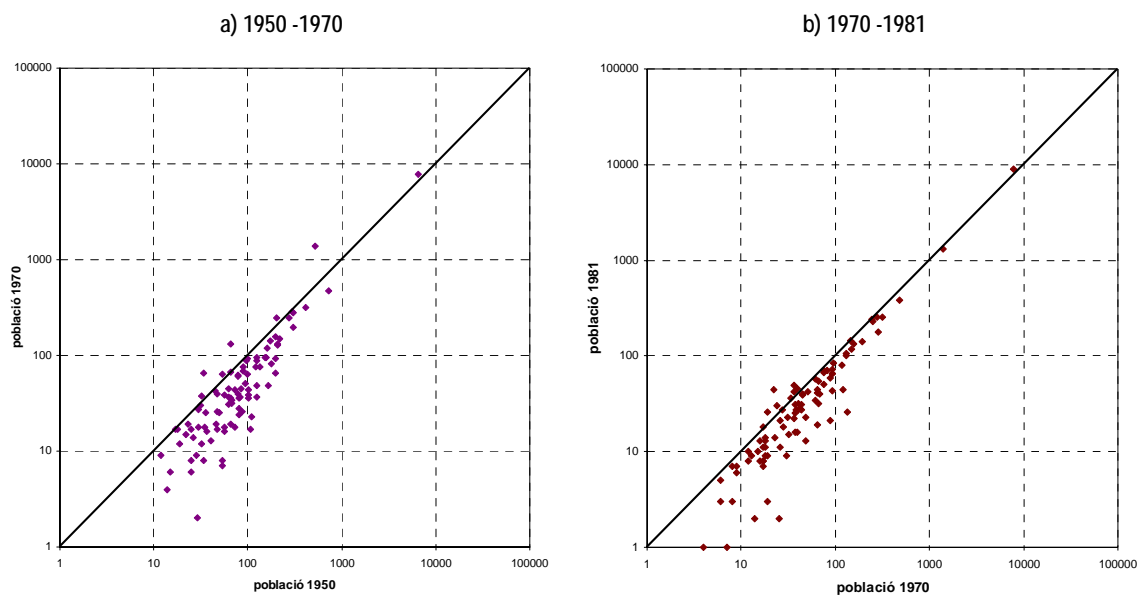
Durant aquest vint anys, la majoria de nuclis (90,7%) perden població. Els nuclis que a la dècada de 1950 comptaven amb un volum demogràfic inferior a 100 habitants són els que es veuen més afectats. Alguns, com és el cas de Arguestues i Beren (Valls d'Aguilar), perden tots els seus habitants, i d'altres es queden molt a prop d'ésser totalment abandonats, conservant només una o dues famílies, com és el cas

²⁶ Per facilitar la interpretació de les dades a nivell inframunicipal i la localització dels nuclis de població que apareixen s'adjunta un mapa DIN A3 a l'annex del treball (vegeu Figura 1 de l'annex)

de els Castells (Valls d'Aguilar), Tost (Ribera d'Urgellet) i la Barceloneta (la Vansa i Fórnoles). Tanmateix, també hi ha nuclis que augmenten el nombre d'habitants, encara que són poc representatius (7,2%). Castellciutat (la Seu d'Urgell) i Calbinyà (Valls de Valira) ultrapassen el 100% de creixement durant aquest període, i la Farga de Moles (91,2%) es queda molt a prop de doblar el nombre d'habitants. La expansió demogràfica de Castellciutat i Calbinyà, i en menor grau de Montferrer, es produeix a causa de la gran atracció que exerceix la Seu d'Urgell sobre aquests nuclis, els quals, igual que la capital, atrauen immigrants procedents d'altres indrets de l'àrea d'estudi amb una clara dinàmica expulsora. Altres nuclis que durant aquest període guanyen població són: Solans, el Pont de Bar, Torre d'Alàs, la Seu d'Urgell i Hostalet de Tost (vegeu Figura 4.3a).

Entre 1970 i 1981 el fenomen del despoblament continua afectant de manera generalitzada a tota l'àrea d'estudi (el 87,2% dels nuclis perden població), però amb una intensitat més moderada que en el període anterior; exceptuant, però, alguns casos concrets que s'allunyen de la tendència general com Saulet, el Ges, Junyent, Viliella i Calbinyà. El cas de Calbinyà és potser el més significatiu, ja que després de registrar un important ascens entre 1950 i 1970, perd gairebé tota la seva població, passant de 133 (1970) a 26 habitants (1981).

Figura 4.3. Relació entre el nombre d'habitants 1950-1970 i 1970-1981 per entitats de població

Font: elaboració pròpia a partir dels nomencladors de 1970 i 1981 (INE, 2007)

Durant aquest període apareixen un grup força ampli de nuclis petits (< de 10 habitants), com a resultat de despoblament registrat al període anterior. Al 1970 el nombre de nuclis amb una o dues famílies (< de 10 habitants) era molt baix (només es comptabilitzen 8 casos), però a principis de la dècada de 1980 aquesta xifra augmenta fins als 27 casos, això mostra com les conseqüències del procés de

despoblament s'intensifiquen durant la dècada de 1970, convertint-se en una realitat més dramàtica: l'abandonament total dels petits pobles d'alta muntanya. En aquesta línia, a la dècada de 1980, Campillo *et al* (1988) apuntaven que de cara a l'any 2000 es podia preveure que més del 50% dels nuclis de l'àrea d'estudi haurien perdut el seu caràcter de poble, entenent-se com una comunitat de veïns socialment estructurada. Per altra banda, els nuclis que augmenten població continuen representant una proporció molt reduïda respecte el total (9,8%) i els valors de creixement són poc significatius: Sant Pere i Sant Antoni, del municipi de les Valls de Valira, creixen per què funcionalment actuen com a barris perifèrics de la Seu; Adraén i Sorribes, a la Vansa i Fórnols, i Os de Civís, a les Valls de Valira, experimenten un lleu augment respecte la xifra registrada al 1970; i per últim, la Seu d'Urgell, que quasi sempre és el nucli que experimenta la major taxa de creixement, aquest cop només augmenta un 10,8% la seva població.

4.2. EL CANVI DE TENDÈNCIA EN EL COMPORTAMENT DEMOGRÀFIC (1986-2001)

Cap a finals de la dècada de 1980 comencen aparèixer aportacions sobre noves tendències migratòries, diferents a les què s'havien registrat durant el segle XX i part del XIX. Els textos de Santiago Martínez Illa (1987) i de Joan Nogué (1988) sobre el fenomen neorural són un clar exemple, almenys a Catalunya, de l'inici d'aquest canvi. Els protagonistes d'aquestes migracions "utòpiques" són, en gran part, joves urbans, principalment de l'àrea metropolitana de Barcelona, que busquen en el "retorn al camp" un nou tipus de vida (Martínez, 1987).

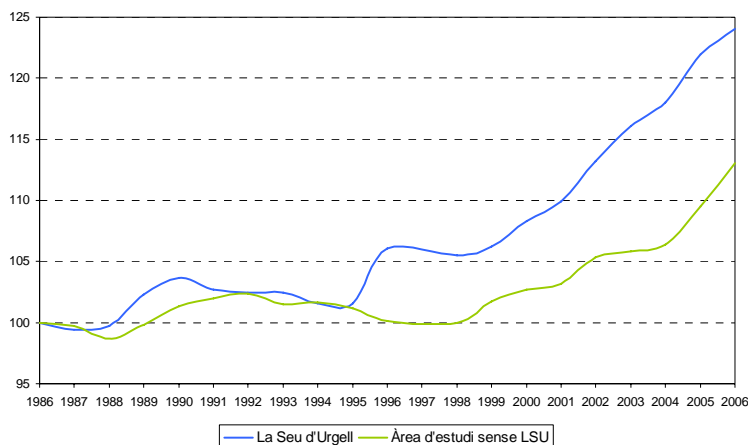
Es tracta, però, d'un nombre molt reduït d'individus, en cap cas comparable a la reducció demogràfica que afecta a les àrees de muntanya des de mitjans del segle XIX (Nogué, 1988). No obstant això, aquestes migracions són la primera mostra d'un veritable punt de ruptura: la inversió dels moviments migratoris vigents fins al moment. Durant la primera onada, aquestes migracions es poden considerar com a singulars i amb un cert caràcter reivindicatiu, ja que es conceben com una certa rebel·lió contra el mode de vida establert a les ciutats. No es pot parlar, doncs, d'una pauta general, però es pot dir que el fenomen neorural ha ajudat a solucionar determinats aspectes de la crisi que patien moltes àrees rurals de muntanya. Chevalier (1981)²⁷, resumeix molt bé l'impacte d'aquest fenomen: "el més important és que les xemeneies tornen a treure fum i les escoles han obert de nou les seves portes". Aquesta és la veritable aportació del fenomen neorural: (re)tornar la vida a aquells pobles després de molts anys de romandre completament en l'oblit.

Alguns nuclis de l'àrea d'estudi com Asnurri, Anserall, Cornellana, Sant Joan de l'Erm i Ossera han estat objecte d'aquest fenomen des de mitjans de la dècada de 1970. Malgrat tot, l'arribada d'aquests nous habitants no suposa una espectacular recuperació de la població perduda durant més d'un segle i

²⁷ Citat a Nogué, 1988: 167

arbitrària, sinó que s'han emprat anys censals i intercensals per a marcar els límits de les etapes amb l'objectiu de treballar amb períodes temporalment iguals per tal de facilitar la comparació i la interpretació de les dades.

Figura 4.5. Evolució de la població de la Seu d'Urgell i la resta de l'àrea d'estudi (1986=100)

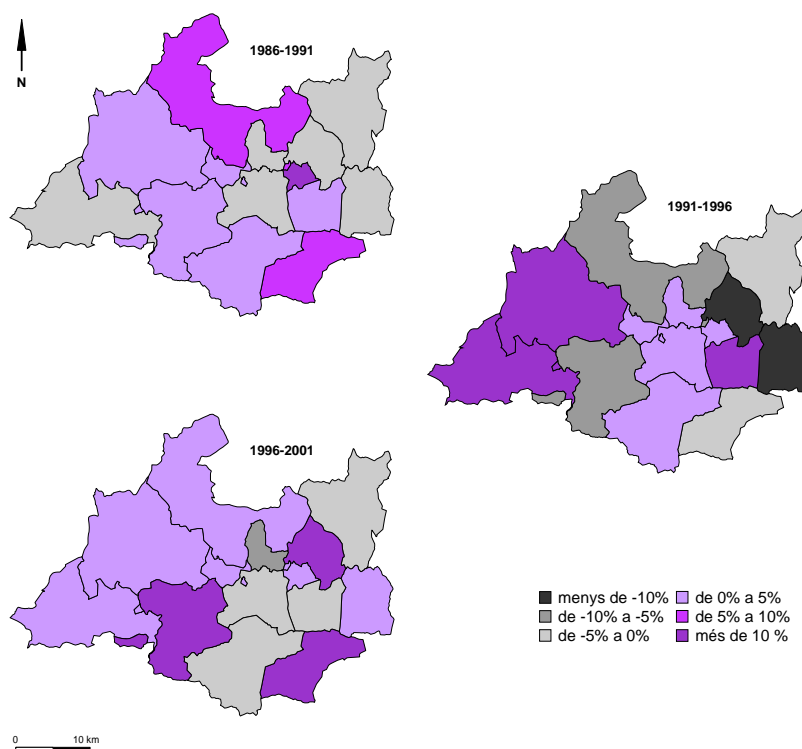

Font: elaboració pròpia a partir de INE (2007)

Entre 1986 i 1991, període de creixement sostingut, només cinc municipis perden població. Durant aquest període es produeix una reducció substancial de la intensitat del decreixement i del nombre de municipis que pateixen aquestes pèrdues. Aquests municipis són Alàs i Cerc (-4,95%), Estamariu (-4,29%), Lles de Cerdanya (-3,8%), Valls d'Aguilar (-2,14%), Montellà i Martinet (-1,25%) i el Pont de Bar (-1,17%); es pot observar que en cap dels casos es supera el líndar del -5%. Aquestes xifres són prou significatives per demostrar que es tracta, almenys estadísticament, d'un veritable canvi en el comportament demogràfic d'aquesta àrea del Pirineu. Tot i que les pèrdues siguin presents en alguns municipis, són substancialment inferiors a les registrades en períodes anteriors, situant-se molt a prop de la estabilitat demogràfica.

La majoria de municipis (nou de catorze) experimenten guanys en el nombre d'habitants: Ribera d'Urgellet (0,6%), Cava (2%), la Seu d'Urgell (2,7%), la Vansa i Fòrnols (4,4%), Montferrer i Castellbó (4,4%), Josa i Tuixén (8,21%), Valls de Valira (9,8%) i Arsèguel (21,7%). De manera global, tenint en compte la totalitat dels municipis excepte la Seu, el creixement en xifres absolutes per aquest període és de 90 habitants, mentre que entre 1981-1986 era de -101 habitants. Aquestes xifres resultants de la comparació entre la primera i la segona meitat de la dècada de 1980 ajuden a entendre quina és la magnitud d'aquest canvi de tendència, ja que és la primera vegada des de mitjans de segle XIX que es registra un taxa de creixement positiva de manera global.

Figura 4.6. Variació relativa de la població per municipis (1986-1991, 1991-1996 i 1996-2001)

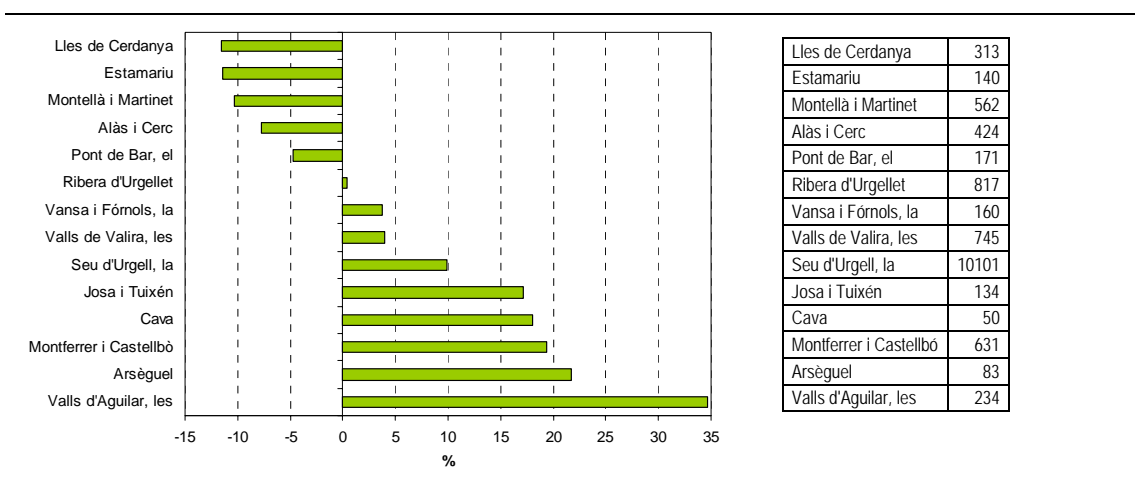
Font: elaboració a partir de INE (2007)

Aquesta recuperació experimentada a cavall entre la dècada de 1980 i 1990 perd embranzida durant els primers anys de la dècada de 1990, essent més elevat el nombre de municipis que decreixen que els que creixen, i fent-ho d'una manera més intensa que en el període anterior. En aquest període (1991-1996) la evolució de la població experimenta ritmes de creixement i decreixement de manera alterna fins arribar a un punt d'estabilitat amb tendència al creixement demogràfic moderat. Així doncs, entre 1991 i 1996 torna produir-se un descens de la població en molts municipis, amb un ritme similar al que es va donar entre 1981 i 1986²⁸. Alguns municipis que en l'etapa anterior havien experimentant guanys demogràfics considerables, com les Valls de Valira (-8,6%), o més moderats, com Josa i Tuixén (-2,8%) i Ribera d'Urgellet (-9,6%), tornen a registrar un ritme decreixent durant aquest període. Altres municipis intensifiquen les pèrdues que ja registraven en l'etapa anterior, com el Pont de Bar (-16%) i Montellà i Martinet (-11,2%), o bé les han mantingut, com Lles de Cerdanya (-3,3%). La resta de municipis, a excepció d'Arsèguel i Estamariu que mantenen població, incrementen el nombre d'habitants: Montferrer i Castellbó, Cava i les Valls d'Aguilar registren, durant aquests quatre anys, un augment significatiu de la seva població, amb taxes de creixement superiors al 10%.

²⁸ Els ritmes d'evolució demogràfica en aquesta fase d'impàs entre el despoblament i la recuperació demogràfica es poden agrupar en funció de similituds generals. L'ampliació de l'escala temporal d'anàlisi mostraria les particularitats d'aquesta evolució i privaria realitzar aquesta comparació entre diferents fases. Les similituds en el ritme de decreixement entre 1981-1986 i 1991-1996 són notables, no obstant cal destacar que en el primer cas la Seu d'Urgell experimenta el major descens demogràfic (-580 habitants) registrat estadísticament en el període analitzat, mentre que en el segon cas, el municipi de la Seu recupera el seu ritme creixent que la caracteritza com a centre comarcal.

A partir de mitjans de la dècada de 1990 s'inicia una nova etapa de creixement, en la qual la majoria de municipis incrementen el seu volum demogràfic. El Pont de Bar (14,8%), Ribera d'Urgellet (10,4%) i Josa i Tuixén (11,35%) compensen les pèrdues del període anterior amb creixements entre el 10% i el 15%; en canvi altres municipis com Estamariu (-8,2%), Lles de Cerdanya (-4,8%) i Alàs i Cerc (-4,4%) registren un ritme decreixent. A continuació es mostra en un gràfic la variació relativa per al conjunt del període amb l'objectiu de veure quin són els municipis que han augmentat o han reduït el nombre d'habitants de manera global (vegeu Figura 4.7.).

Figura 4.7. Variació relativa de la població per municipis (1986-2001) i població de 1986

Font: elaboració a pròpia a partir de INE (2007)

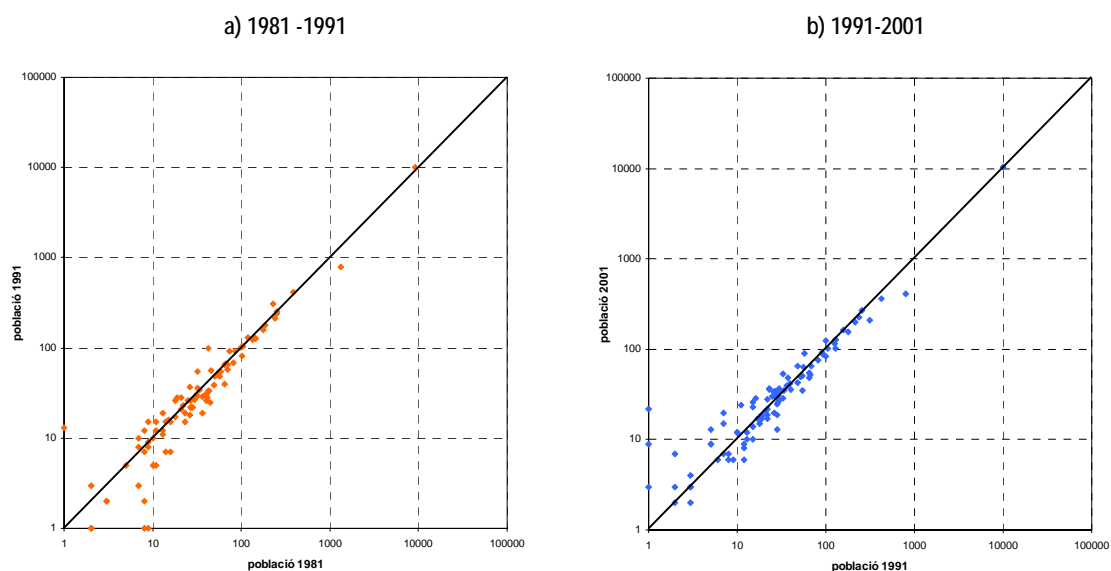
En general, els municipis que perden població ho fan de manera relativament moderada si es compara amb xifres relatives de creixement referents a altres períodes, les quals eren, en molts casos, superiors al -25% i en el situacions més dramàtics superaven xifres de -50% i -60%. Lles de Cerdanya (-11,5%), Estamariu (-11,4%) i Montellà i Martinet (-10,3%) perden més del 10% de la població durant aquest període, mentre que Alàs i Cerc (-7,8%) i el Pont de Bar (-4,7%) registren una variació inferior.

La majoria de municipis que incrementen el nombre d'habitants registren taxes de creixement superiors al 10%, a excepció de Ribera d'Urgellet (0,4%), que gairebé manté aproximadament el mateix nombre d'habitants entre l'inici i el final del període, la Vansa i Fòrnols (3,8%) i les Valls de Valira (4%). La Seu d'Urgell (9,9%) se situa molt a prop d'aquest llindar, però no forma part dels municipis que presenten un ritme de creixement relatiu espectacular. Per sobre del 15% es troben els municipis de Josa i Tuixén (17,2%), Cava (18%), Montferrer i Castellbó (19,3%) i Arsèguel (21,7%). Proper al 35%, es troba les Valls d'Aguilar, municipi que ha augmentat la seva població, en aquests catorze anys, en gairebé un centenar de persones.

En l'anàlisi inframunicipal també es poden observar el canvis en el comportament demogràfic. Durant la dècada de 1980, la reducció d'efectius humans continua afectant intensament la majoria dels

petits pobles de l'Urgellet i el Baridà, però alguns d'aquest nuclis, que es trobaven gairebé al llindar de l'abandonament, es recuperen i comencen a augmentar el nombre d'habitants. Alguns nuclis que a 1981 registraven un volum demogràfic inferior als 10 habitants, com Cava, Castellar de Tost, els Banyes de Sant Vicenç i Sant Pere (la Vansa i Fòrnols), o restaven completament deshabitats des de feia cert temps, com la Barceloneta, Vilarubla i Solans, durant la dècada de 1980 abandonen el ritme decreixent i recuperen part de la població que havien perdut durant el procés de despoblament. Aquesta recuperació és en termes absoluts basant reduïda, però produeix un canvi important en la situació de molts d'aquests pobles i en llur perspectives de futur. Altres pobles més grans, com Asnurri i Os de Civís -ambdós situats en terme municipal de les Valls de Valira-, Montferrer i Martinet també registren un important augment de la població (vegeu Figura 4.8a). Per altra banda, la influència de la Seu es configura com un dels principals factors d'aquesta recuperació i de les noves dinàmiques de poblament resultants. Alguns nuclis propers a la capital, com és el cas de Montferrer (també Calbinyà, Pla de Sant Tirs, etc) s'han convertit en pobles que des de 1981 han augmentat de manera substancial el nombre d'habitants, albergant persones que treballen a la Seu d'Urgell però que per diversos motius han decidit situar la residència habitual en un poble proper a la capital. L'augment de Martinet es deu, no obstant, a un procés de concentració demogràfica, en primer lloc, a causa de la importància creixent que ha pres l'activitat turística en aquest municipi i, en segon lloc, al nivell jeràrquic que ocupa en el sistema urbà de l'àrea d'estudi, exercint la funció de centre econòmic i comercial de la subcomarca del Baridà.

Figura 4.8. Relació entre el nombre d'habitants de 1981-1991 i 1991-2001 per entitats de població

Font: elaboració a partir dels nomencladors de 1991 i 2001 (INE, 2007)

En termes generals, entre 1981 i 1991, la majoria de nuclis perden població (52,9%). El despoblament, doncs, continua essent un fenomen generalitzat a l'àrea d'estudi, però la seva magnitud es

redueix significativament, també a escala inframunicipal. Les pèrdues, tan en xifres absolutes com relatives, són molt menys intenses que en períodes prèviament analitzats, i s'apropen, de manera general, a l'estabilitat. El 15,7% dels nuclis de població mantenen la xifra de població entre 1981 i 1991 i el 31,4% dels nuclis registren un augment en el nombre d'habitants durant aquest decenni.

A partir de la dècada de 1990 el canvi de tendència es fa molt més evident. L'augment del nombre de nuclis petits que recuperen part de la població, la reducció general del nombre de pobles que perden població, la disminució de la magnitud del decreixement i la tendència a l'estabilitat general són alguns dels components en els què es sustenta la transformació de les pautes demogràfiques d'alguns indrets de l'Alt Pirineu.

Les entitats de població amb un volum demogràfic més reduït (< de 10 habitants al 1991) són les que experimenten un major creixement, tornant a recuperar, relativament, el dinamisme perdut en dècades anteriors: pobles com Cava, Sant Andreu de Castellbó, Torà de Tost, Bellpui, Miravall, Béixec, Arduix i els Castells guanyen població. Encara que aquest creixement no sigui gaire significatiu en xifres absolutes, per a la revitalització d'aquests pobles és d'una importància cabdal²⁹. Per altra banda, es troben els pobles, que al 1991, estaven gairebé abandonats o al llindar de ser-ho (amb 0-1 habitants) i, que durant aquest període, registren un increment que els permet, si més no, allunyar-se d'aquest risc: Trejuvell, Colldarnat, Coma de Nabiners, Sant Joan de l'Erm, les Eres, Solans, Arguestues i Junyent són alguns exemples (vegeu Figura 4.8b).

Així doncs, entre 1991 i 2001, el 50,5% dels nuclis perden població; en canvi, prop del 41% registren un increment del nombre d'habitants, augmentant en un 10% el nombre de nuclis que guanyen població en relació al període anterior. Dins d'aquest grup torna a aparèixer Ós de Civís en una posició destacada, i s'afegeixen a la llista, amb guanys substancials, altres pobles com la Guàrdia d'Ares, Josa de Cadí, el Pont d'Arsèguel, la Bastida d'Hortons, Sorribes, Parròquia d'Hortó i Bellestar. Per últim, el 8,6% dels nuclis conserven la mateixa població entre el 1991 i el 2001.

A tall de conclusió, es pot confirmar que des de mitjans de la dècada de 1980 fins a inicis del segle XXI s'ha produït una important transformació del comportament demogràfic a l'àrea d'estudi. Aquest canvi de tendència posa fre al despoblament i, per altra banda, construeix les bases d'una possible revitalització de la població d'aquesta àrea de muntanya. Amb l'impuls del fenomen neorural a inicis de la

²⁹ És cert que l'arribada de nous habitants no necessàriament retronca el dinamisme social i cultural a un poble, però en alguns casos, com el d'Ossera, la recuperació demogràfica, encara que quantitativament fos escassa, va desencadenar en el seu moment una sèrie d'esdeveniments que van fer capgirar el seu futur:

"A principis de la dècada de 1980 hi ha un grup de persones de diversa procedència urbana, "neorurals", que decideixen establir-se al poble. Alguns d'ells tenen criatures i pretenen desenvolupar activitats artesanals. La població autòctona, de 18 persones i de certa edat, preparava ja el seu trasllat a la Seu d'Urgell, però varen fer un replantejament veient que en el poble hi tornava a viure gent jove, es tornava a organitzar la festa major i, si era necessari, hi hauria algú que podia portar-los amb cotxe els 60 km fins a l'hospital. L'any 1991 hi viuen 31 persones a Ossera i 35 el 2001." (Tulla i Soriano, 2002: 68)

dècada de 1980, la decadència de la urbanització compacte i de la vida a les ciutats i l'expansió de la urbanització dispersa, permanent i de segona residència, a arreu del territori català, i alhora, amb l'augment del turisme, la reestructuració del sector agrari i la terciarització de les àrees rurals, s'inicia aquest procés de "retorn" cap als àmbits rurals i remots, entre els quals la muntanya ocupa un lloc destacat. Així doncs, aquest període situat cronològicament a les acaballes del segle XX és, o pot ser, el començament d'una veritable recuperació demogràfica o una situació purament conjuntural? Per tal d'aportar respostes a aquesta pregunta es necessitaria un estudi més extens i un treball de camp exhaustiu, amb l'objectiu de conèixer quins són els factors que intervenen en el procés, quin grau de representativitat tenen les estadístiques si les comparem amb l'evolució demogràfica real i quins efectes o conseqüències tenen sobre els aspectes socioterritorials de l'àrea d'estudi.

4.3. LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA (2001-2006)

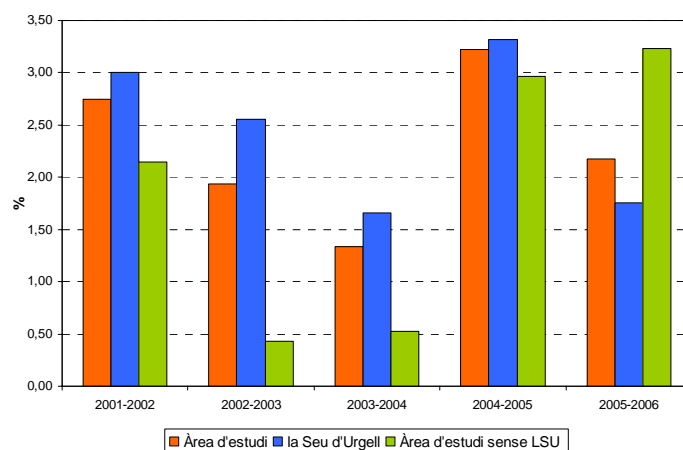
En les darreres dècades del segle XX els processos d'urbanització que formaren les grans aglomeracions urbanes mostren veritables símptomes d'esgotament i decadència, donant lloc a un alentiment dels processos de concentració urbana i a l'aparició de fluxos migratoris cap a àrees rurals, les quals es configuren com a nous centres receptors dels moviments residencials (Prados, 2006). A partir de la dècada de 1990 s'elimina a les àrees rurals qualsevol índex de creixement negatiu (García i Sánchez, 2005) i es marca l'inici d'una nova dinàmica demogràfica, la qual queda consolidada en els primers anys del segle XXI. Així doncs, després de més d'un segle d'evolució demogràfica marcat per la despoblació i l'exode migratori i un breu període de "transició" cap a un nou model demogràfic el Pirineu català augmenta el nombre d'habitants (García i Mateu, 2003).

L'àrea d'estudi experimenta durant aquest període un taxa de creixement global del 11,9%, guanyant durant aquest període un total de 1.875 habitants. Separant la Seu d'Urgell de la resta de municipis de l'àrea d'estudi el creixement, quantitativament, no és tan significatiu. El conjunt de municipis sense la Seu creixen al voltant d'un 9,6%, incrementant la seva població en 443 habitants; un creixement 3 vegades superior al que es va produir entre 1986 i 2001. Per la seva banda, la Seu augmenta la seva població en 1.435 habitants, una taxa de creixement del 12,9%.

Tot i ésser positiva durant tot el període, la taxa de creixement anual varia segons les unitats territorials i l'any d'anàlisi. En el primer tall, entre 2001 i 2002, les taxes de creixement es situen entre el 2% i el 3%, essent més altes per a la Seu i més baixes per a la resta de municipis que conformen l'àrea d'estudi. A partir d'aquest moment, es registra un descens de les xifres relatives de creixement fins al 2004. Aquest descens afecta a totes les unitats d'anàlisi, però especialment al conjunt de municipis sense la Seu, els quals baixen del 2,15% fins al 0,5%. Entre 2004 i 2005, la taxa de creixement experimenta un significatiu augment, situant-se en el tres àmbits d'anàlisi al voltant del 3%. En l'any posterior (2005-

2006), el percentatge de creixement torna a caure en el cas de la Seu (1,8%) i per al conjunt de l'àrea d'estudi (2,2%), però per al conjunt de municipis sense la Seu, la taxa de creixement continua l'augment de l'any anterior i es situa al 3,2% (vegeu Figura 4.9).

Figura 4.9. Creixement relatiu anual de la població (2001-2006)

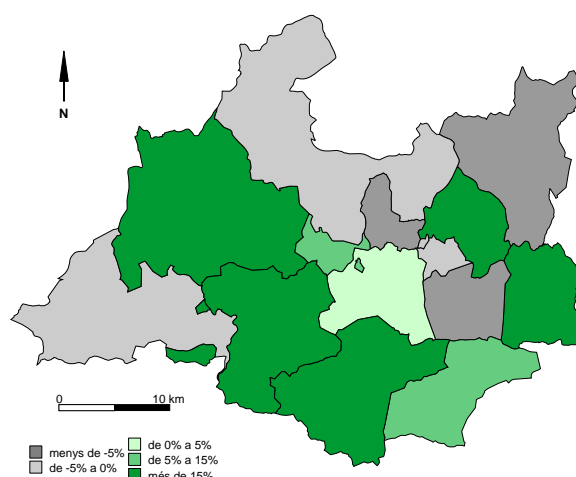

Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

La situació que es produeix entre 2005 i 2006 és especialment indicativa del procés de canvi demogràfic que s'està donant a l'àrea d'estudi. El destacat creixement relatiu dels municipis de l'àrea d'estudi sense la Seu mostra com un territori, anteriorment afectat per un intens despoblament, registra guanys proporcionalment majors que la capital de comarca.

Més de la meitat de municipis (vuit d'un total de catorze) que conformen l'àrea d'estudi augmenten el seu volum demogràfic. A excepció d'Alàs i Cerc, que creix en un 3,3% entre 2001 i 2006, la resta de municipis que augmenten el nombre d'habitants ho fan amb una taxa de creixement superior al 12%: Josa i Tuixén (12,1%), la Seu d'Urgell (12,9%), la Vansa i Fórnols (18,1%), el Pont de Bar (18,4%), Ribera d'Urgellet (18,4%); i ja per sobre del 20% de creixement es troben Montellà i Martinet (20,2%) i Montferrer i Castellbó (25,4%), que augmenten la seva població en aquests cinc anys en 102 i 191 habitants respectivament. Dels altres sis municipis que registren pèrdues, destaca el cas de Lles de Cerdanya pel seu fort decreixement (-18%), reduint la seva població en una cinquantena d'habitants. El descens de la resta de municipis és molt menys acusat; la majoria registren un decreixement entre el -5% i el -1%: Estamariu (-5,7%, encara que en xifres absolutes només perd 7 habitants), Cava (-5,1%, perd 3 habitants) i Valls de Valira (-4%). Per altra banda, Arsèguel (-1%) i Valls d'Aguilar (-0,32%) només es perd un habitant (vegeu Figura 4.10).

Figura 4.10. Variació relativa de la població per municipis (2001-2006)

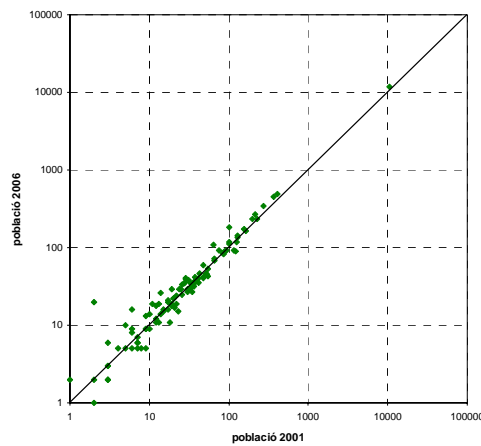
Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

En termes generals, l'augment de la població també es deixa sentir a la major part de les entitats de població de l'àrea d'estudi (vegeu Figura 4.11). El 48,2% dels nuclis que conformen l'àrea d'estudi guanyen població entre el 2001 i el 2006, alguns amb augments molt significatius, com és el cas de Tost (que torna a ésser habitat), Colldarnat, Sant Pere Codinet, Ardaix, Castellar de Tost, Estana i Josa de Cadí, nuclis petits que han augmentat espectacularment el nombre d'habitants; o Aravell, Adrall, el Balcó del Pirineu (urbanització de recent construcció que pertany a Montferrer i Castellbó), Montferrer i el Pla de Sant Tirs, pobles o urbanitzacions que han crescut arrel de la gran influència que la Seu, i també Andorra, exerceixen sobre ells. Martinet, ja fora de la influència més directa de la Seu, també experimenta un important creixement demogràfic, augmentant la seva població en 82 habitants.

El 40% dels nuclis encara registren taxes de creixement negatives. D'aquest gruix, cada vegada menys nombrós, no destaca cap nucli per registrar un decreixement extraordinari. Els pobles petits són els que qualitativament pateixen més el descens, ja que la pèrdua de molt pocs efectius humans pot fer trontollar la estabilitat (i de vegades l'existència) de l'assentament. Altres nuclis amb un major volum demogràfic també registren pèrdues de població, com és el cas d'Òs de Civís i Lles de Cerdanya, els quals perden entre 2001 i 2006, 32 i 22 habitants respectivament. Com ja s'ha comentat en repetides ocasions, quantitativament, aquest descens, no és gaire significatiu, però si tenim en compte que es tracten de poblacions amb un volum demogràfic al voltant d'un centenar d'habitants, aquesta xifra pren especial rellevància. Durant aquest període el decreixement és molt menys significatiu, des del punt de vista quantitatiu, que en els períodes anterior. Entre 1991 i 2001, els nuclis que perdien població, un 50,5%, sumaven una pèrdua global de 470 habitants, mentre que en per període 2001-2006 no supera els dos-cents habitants (-199); una xifra més de dues vegades inferior.

Per altra banda, el 11,8% dels nuclis mantenen la població estable entre 2001 i 2006. De fet, la majoria de nuclis tendeixen, en certa manera, cap a l'estabilitat demogràfica, si més no, si es compara amb l'evolució que aquests segueixen des de mitjans del segle XX. Comparant tots els gràfics on es relacionen les xifres de població dels nomenclàtors s'observa com el núvol de punts es situa cada vegada més proper a la *línia d'estabilitat demogràfica*. El nombre de casos que queden per sota (nuclis que decreixen) d'aquesta són, cada vegada, menys presents i els que se situen per sobre (nuclis que creixen) comencen a ésser més comuns.

Figura 4.11. Relació entre el nombre d'habitants de 2001-2006 per entitats de població

Font: elaboració a partir dels nomenclàtors de 2001 i 2006 (INE, 2007)

Aquest darrer període de l'evolució demogràfica de l'àrea d'estudi es caracteritza per una sèrie de processos que permeten confirmar la recuperació demogràfica iniciada, tímidament, a inici de la dècada de 1980. El còmput global entre pèrdues i guanys en el nombre d'habitants per a les tres unitats territorials d'anàlisi és positiva i supera amb escreix les xifres de creixement registrades en qualsevol altre període. A nivell municipal, el creixement s'intensifica i el decreixement es redueix de manera substancial. Els nuclis de l'àrea d'estudi es situen, en general, més propers a la línia d'estabilitat demogràfica i, contràriament al que succeïa en períodes anteriors, hi ha una proporció més elevada de nuclis que augmenten el seu nombre d'habitants. Sembla, doncs, que les bases d'aquestes noves pautes demogràfiques ja estan assentades, amb el temps es podrà comprovar si aquest comportament suposarà el canvi cap a una nova realitat social i territorial al Pirineu català.

5. FACTORS EXPLICATIUS DE LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA

Aquest capítol del treball pretén ésser una breu aproximació als factors que permeten explicar la recuperació demogràfica i la revitalització socioeconòmica de les àrees de muntanya, i en especial, de l'àrea analitzada. Per tal de donar coherència a la estructura d'aquest cinquè apartat s'han agrupat els factors en tres grans grups: territorials, econòmics i sociodemogràfics. Aquesta tipologia respon a la necessitat de classificar els processos en funció de les seves característiques i presentar-los de manera ordenada. No obstant, és important destacar que les relacions i la interdependència entre els diferents factors va més enllà d'aquesta agrupació estàtica.

5.1. FACTORS TERRITORIALS

En el marc d'aquesta recerca s'entén per factors territorials aquells processos i fenòmens relacionats amb els canvis en el model d'assentaments i d'ocupació del territori, en els fluxos del sistema urbà i en les connexions territorials per les quals es mouen. Tots aquests elements han estat, en bona mesura, factors de canvi tan en el procés de despoblament com en la revitalització actual de la població d'àrees de muntanya. Són processos de gran abast territorial, però que provoquen profundes transformacions espacials a escala local.

Des de mitjans del segle XX, coincidint amb la intensificació del procés de despoblament, es produeix al Pirineu català un important procés de concentració demogràfica a les zones més planes i al llarg dels cursos fluvials. En el cas de l'Urgellet i el Baridà, aquesta replegament de la població es va localitzar, principalment, als nuclis de la ribera de la Seu i del curs fluvial del riu Segre, i en menor mesura, en alguns pobles situats en la vall de la Valira. Això va comportar importants transformacions en l'estructura territorial, donant lloc a diferents nivells de poblament, articulats per la Seu d'Urgell:

“Durant tots aquests anys (de despoblament) no ens hem limitat a veure una reducció d'escala de la societat pirinenca. No només cada cop hi ha hagut menys efectius de població, sinó que ha anat canviant –i ho segueixen fent– el sistema d'ocupació del territori, i això és un fet fonamental que cal tenir en compte” (Campillo *et al*, 1988).

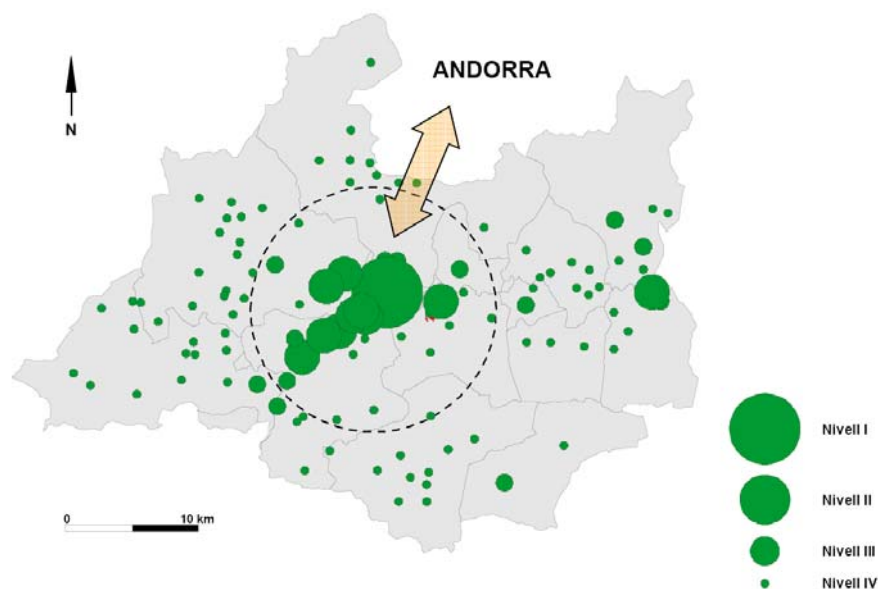
En aquest sentit, Xavier Campillo *et al* (1988) diferencien, a finals de la dècada de 1980, quatre nivells de poblament (vegeu Figura 5.1.). El primer nivell està format per **la Seu d'Urgell**, el qual es configura com el principal centre econòmic i social de l'àmbit territorial de l'Alt Pirineu i Aran, i també pels nuclis més propers que han passat a formar part d'un mateix continu urbà: Poblesec, Castellciutat, Sant

Antoni, i Sant Pere. Al segon nivell es troben la resta de nuclis situats a la **ribera de la Seu** sota la influència directa de la capital, pel que fa a l'extensió de les residències secundàries, desenvolupament d'una important indústria agroalimentària i d'activitats terciàries. Es tracta de nuclis amb una bona comunicació amb la capital, fet que facilita la localització de polígons industrials i de serveis, així com de complexos residencials per a part de la població que per motius laborals han d'anar cada dia a la Seu o a Andorra. Alguns d'aquests nuclis són: Montferrer, Alàs, Arfa, Adrall, el Pla de Sant Tirs, Aravell i Bellestar. Un tracte especial mereix el poble de Martinet, que actua com a subcentre de l'àrea, en el Baridà. El tercer nivell de poblament l'integren els **nuclis més allunyats de la plana**, els quals constitueixen un nivell jeràrquic de transició entre els pobles de la ribera i els nuclis pròpiament d'alta muntanya. En aquest nivell apareix la figura de les "capitals de vall", pobles amb un volum demogràfic al voltant dels 100 habitants que actuen com a centre funcional de proximitat: Anserall, Parròquia d'Hortó, Calbinyà, Noves de Segre, Estamariu, Arsèguel, Tuixén i Lles. El quart nivell el constitueixen els **pobles d'alta muntanya**, els quals apleguen un nombre molt reduït de població. En els darrers anys la situació d'aquests pobles ha millorat significativament, sobretot amb l'arribada de nous habitants i amb el desenvolupament de l'activitat turística.

L'actual procés d'urbanització i els canvis en el model d'ocupació del territori a nivell català estan generant profundes transformacions en les estructures territorials del Pirineu català, configurant-se doncs com un dels principals factors o fenòmens que expliquen el procés de revitalització demogràfica. Des de les darreres dècades del segle XX el territori català tendeix a la integració espacial i a la formació d'un únic sistema urbà, cada vegada més cohesionat (Nel-lo, 2001). Aquest sistema, basat en la desconcentració i descentralització de la població i de les activitats, atorga un protagonisme creixent a les àrees situades a la perifèria del *cor* d'aquest sistema, la Regió Metropolitana de Barcelona. Les noves tendències d'ocupació territorial es caracteritzen per tres trets principals, els quals difereixen substancialment de les regles que fins a l'actualitat havien regit l'articulació de l'espai català:

- **Integració**. La progressiva extensió de les xarxes de relació metropolitanes, fent que àrees més àmplies de territori esdevinguin interdependents i integrades des del punt de vista funcional.
- **Dispersió**. La pèrdua de pes relatiu de les àrees centrals sobre el conjunt català i metropolità, tant pel que fa al volum demogràfic com a les activitats econòmiques i els serveis.
- **Descentralització**. La gradual reducció de les diferències entre la ciutat central i la resta del territori, tan en termes de activitat econòmica, llocs de treball localitzats, equipaments, infraestructures, renda disponible, qualitat de vida, etc.

Figura 5.1. Estructura territorial de l'àrea d'estudi

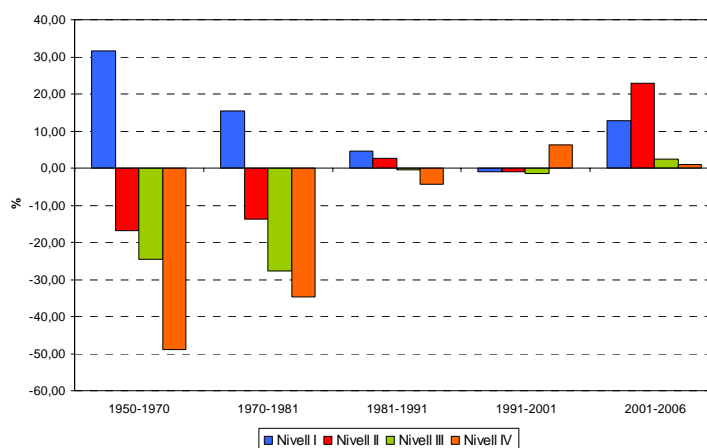
Font: elaboració a partir de Xavier Campillo (1988)

La definició d'aquesta estructura territorial permet veure com el creixement de la població respon a unes pautes clares, en relació als fenòmens de suburbanització i d'atracció de les àrees de muntanya més remotes. En el gràfic que es presenta a continuació es pot observar com a partir de la dècada de 1980 es comença a percebre un important creixement demogràfic dels nuclis del segon nivell. Els fenòmens de metropolinització i de suburbanització, que en les darreres dècades del segle XX, han afectat al sistema urbà de la Seu d'Urgell, provoquen una descentralització de la població, fent augmentar el nombre d'habitants als nuclis de la rodalia, situats a la seva àrea d'influència més directa.

Des de mitjans del segle XX, s'observa un creixement relatiu de la població del primer nivell, gràcies a la recepció de part de l'excedent demogràfic que generen les àrees més afectades pel procés de despoblament, i un descens, més intens, a la resta dels nivells de poblament. A partir de la dècada de 1980, però, es comença a percebre una lleu recuperació als nuclis del segon nivell i una reducció del creixement de l'àrea central del sistema urbà. Entre 1991 i 2001, aquest fenomen pateix una certa frenada i prenen una relativa importància la recuperació dels nuclis d'alta muntanya (nivell IV), coincidint amb el desenvolupament de l'activitat turística com a principal alternativa econòmica a la crisi rural, i la conseqüent instal·lació de segones residències. En els primers anys del segle XXI, els nuclis del segon nivell experimenten un espectacular creixement a causa de la descentralització de la població i de la mobilitat residencial provocada pels processos de suburbanització, que primerament tingueren lloc a la Regió Metropolitana de Barcelona, i que posteriorment es reproduïren, en menor mesura, a la resta de ciutats mitjanes de Catalunya. D'aquesta manera es consolida la formació d'una primera corona

metropolitana, formada per nuclis que augmenten el nombre d'habitants gràcies a l'arribada d'habitants que treballen a la capital, però que instal·len la seva residència permanent en un algun dels pobles de les rodalies. En aquest període també té especial interès el procés de substitució d'algunes segones residències per a ésser emprades com a residències principals, fet que ajuda a intensificar les xifres de creixement demogràfic (vegeu Figura 5.2.).

Figura 5.2. Variació relativa de la població per nivells de poblament

Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

Per altra banda, la influència que exerceix Andorra, com a important centre econòmic del Pirineu, sobre l'àrea d'estudi ajuda a entendre algunes de les causes d'aquests processos de creixement i descentralització de la població. La connexió física, per la vall de la Valira, i econòmica de l'àrea d'estudi amb Andorra és un element que distorsiona la estructura territorial actual i que cal tenir en compte per avaluar els fluxos socioeconòmics que estan tenint lloc entre ambdues regions. El creixement de l'economia andorrana a partir de mitjans de segle XX va revolucionar de manera espectacular el sentit i la intensitat de les interaccions entre la Seu. Segons Xavier Campillo *et al* (1991), l'estructura territorial del sistema urbà de la Seu, i el creixement demogràfic dels pobles de la ribera, es, en bona mesura, resultat –directe o indirecte– de la presència d'Andorra. Tanmateix, recentment es pot parlar més aviat d'una cooperació entre les dues ciutats (*twin cities*³⁰); sense la qual no es pot entendre la recuperació demogràfica de l'Urgellet-Baridà (Tulla, 2007b).

El mercat laboral, tal vegada, és la manifestació més visible de la relació entre l'àrea d'estudi i aquest important pol d'atracció al centre dels Pirineus orientals. Una part significativa de la població activa de l'Urgellet treballa a Andorra. Segons dades sobre població ocupada del cens de 2001 (INE, 2007), 627 treballadors/es de la Seu d'Urgell i 895 del conjunt de població de l'àrea d'estudi tenen el seu

³⁰ La primera aportació sobre el concepte de *twin cities* la va fer el geògraf Richard Hartshorne a principis de la dècada de 1930, elaborant un estudi sobre el paisatge urbà de les ciutats de Saint Paul i Minneapolis a l'estat de Minnesota, als Estats Units (Hartshorne, 1932).

lloc de treball en un altre país, dels quals, la gran majoria ho fa a Andorra; suposant que una petita part ho pugui fer a França o a un altre país. El *Pla comarcal de muntanya de l'Alt Urgell* (DPTOP, 2002) proporciona una dada molt més clarificadora: 927 alturgellencs es desplacen cada dia per anar a treballar a Andorra, realitzant moviments pendulars entre el seu lloc de residència i els respectius llocs de treball³¹. Part d'aquesta població ocupada de l'àrea d'estudi acaba per establir la residència habitual a Andorra, encara que conservi el seu domicili al lloc d'origen o hi visqui de manera temporal. En els darrers anys, encara que és un fenomen difícil de quantificar³², alguns habitants andorrans, que tot i seguir treballant a Andorra, canvien el seu lloc de residència per a ubicar-lo en algun poble de la ribera de la Seu, la vall de la Valira o de la mateixa Seu; buscant sempre, però, la bona comunicació amb el Principat. Els preus del mercat immobiliari, significativament més baixos a l'Alt Urgell, i la bona connexió entre ambdós territoris impulsa aquesta mobilitat residencial transfronterera, ajudant a intensificar el fenomen de conversió de les residències secundàries en residències habituals³³.

A l'hora de valorar els factors que intervenen en el procés de recuperació demogràfica del Pirineu català també s'han de tenir en compte les reformes de millora a la xarxa viària i l'increment en la dotació d'infraestructures, accions que han augmentat la connexió i la integració de les àrees de muntanya amb la resta del territori pirinenc i català. Des de mitjans de la dècada de 1970 es produeix un esforç continuat per part de l'administració amb l'objectiu de resoldre les carències infraestructurals dels nuclis pirinencs més aïllats i de les valls pitjor situades, essent especialment intens a partir de mitjans de la dècada de 1980, gràcies al creixement de la inversió pública i a una major presència dels criteris de (re)equilibri territorial en les actuacions de l'administració central i de les Comunitats Autònomes. Durant les darreres dècades del segle XX es va donar accés rodat a la majoria de nuclis habitats del Pirineu, al mateix temps que s'estenia la xarxa telefònica i el subministrament d'electricitat. Aquestes mesures, tot i que arribaren amb un retard important, han permès reduir les desavantatges entre les àrees urbanes i els pobles i viles del Pirineu, augmentant, doncs, el nivell de benestar i la qualitat de vida de la població (Herranz, 2002).

Part dels processos d'ocupació territorial que s'han exposat anteriorment s'expliquen a partir d'aquestes millores en l'accessibilitat i la qualitat de vida de les àrees de muntanya. La major cobertura i

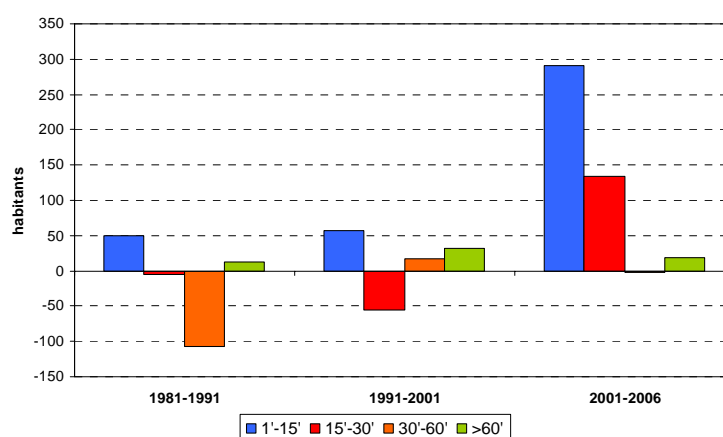
³¹ Segons dades dels *Observatorio hispano-francés de Tráfico en los Pirineos* (Ministerio de Fomento, 2007) del maig de 2006, la Intensitat Mitjana Diària que suporta la N-145 entre la Seu d'Urgell i Andorra és de 15.143 vehicles (comptant el total en ambdós sentits), essent el tercer punt dels Pirineus, després de la Jonquera i Irún, amb major intensitat de tràfic. Aquesta xifra dona una idea força clara de quina és la magnitud de les relacions de l'àrea d'estudi i les comarques veïnes amb el Principat d'Andorra. Per altra banda, cal destacar l'increment dels serveis de transport públic entre l'Alt Urgell i Andorra a causa de la creixent demanda dels usuaris.

³² La majoria de població andorrana que decideix establir la seva primera residència als voltants de la Seu no renuncia a la seva nacionalitat pels nombrosos avantatges que els hi suposa. Aquest residents, doncs, només consten als padrons continus de població (on apareix la població de fet), però no als censos (on es comptabilitza només la població de dret).

³³ La existència de vincles familiars entre la població andorrana i la de l'Alt Urgell fa que molts habitants d'Andorra de procedència catalana conservin propietats a l'àrea d'estudi com a segones residències o residències de caràcter temporal. Són aquestes residències les que en un determinat moment es poden convertir en residències permanents, encara que els seus inquilins segueixen estant censats i treballant al Principat d'Andorra.

les obres de rehabilitació del sistema viari redueixen el temps dels desplaçaments i permeten l'accés a punts del territori que anteriorment romanien totalment aïllats, facilitant així la relocalització de la població. En el següent gràfic (Figura 5.3.) es representa la variació absoluta de la població en funció de la distància a la Seu d'Urgell. D'aquesta manera es pot veure com, a partir de la dècada de 1980, els nuclis més propers a la Seu, com el Pla de Sant Tirs, Montferrer, Adrall, Arfa, Alàs o la Parròquia d'Hortó, són els que registren un major augment de la població. No obstant això, en els primers anys del segle XXI, es comença a percebre el creixement demogràfic d'alguns pobles més allunyats del centre del sistema urbà, els quals per arribar, precisen un major temps de desplaçament, entre 15 i 30 minuts: Martinet, Montellà, Argestues o Civís. També es pot observar un lleu creixement, encara que poc significatiu quantitativament, dels nuclis més allunyats, situats a més d'una hora de trajecte. Durant la dècada de 1990 es registra un creixement especialment intens d'aquest grup de nuclis a causa de l'espectacular augment de Josa de Cadí i de Biscarbó, els quals guanyen, en ambdós casos, una tretzena d'habitants.

Figura 5.3. Variació absoluta de la població segons distància a la Seu d'Urgell (1981-2006)

Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

Així doncs, els nous models d'ocupació territorial i les transformacions en la estructura territorial, les millores en l'accessibilitat i en la qualitat de vida d'aquests territoris i la influència socioeconòmica que exerceix el Principat d'Andorra sobre d'Urgellet són alguns dels factors territorials que intervenen en el procés de revitalització demogràfica.

5.2. FACTORS ECONÒMICS

Una altra sèrie de factors que tenen especial rellevància en el procés de creixement de la població i el "renaixement" de les àrees rurals de muntanya és el desenvolupament de noves activitats econòmiques, especialment l'impuls del turisme i de l'activitat constructiva associada, però també gràcies

a la renovació de l'economia tradicional i a la reactivació d'una indústria agroalimentària més competitiva, de qualitat i amb important càrrega d'innovació tecnològica (García i Sánchez, 2005). Per altra banda, l'adhesió d'Espanya a la UE va marcar l'inici d'alguns d'aquests canvis en l'estructura econòmica de les àrees de muntanya, ja que el desenvolupament de noves activitats econòmiques i la reestructuració de sectors tradicionals ha estat possible, en gran mesura, gràcies a les iniciatives de desenvolupament rural promogudes per la Unió Europea (Leader I, II i + i Proder) i per les polítiques de reequilibri territorial impulsades des de diferents nivells administratius.

Les àrees de muntanya, igual que altres àrees rurals de Catalunya, han aprofitat la potencialitat turística que oferien els seus recursos territorials i culturals per tal d'oferir algun producte que les permetés desenvolupar-se econòmicament. En el cas del Pirineu català, la oferta de productes completa un ampli catàleg: turisme d'hivern, turisme d'aventura i de natura i, finalment, turisme rural. A part d'aquest aprofitament dels recursos naturals disponibles també s'ha desenvolupant una important xarxa de productes turístics relacionats amb els recursos socioculturals, els quals apareixen com un element important per a la revitalització socioeconòmica dels pobles i ciutats en els quals s'ubiquen. La fragilitat de les altres activitats econòmiques (agricultura, ramaderia, indústria, etc.), en alguns casos, o la simple inexistència d'alternatives econòmiques viables, en d'altres, són les situacions que expliquen l'abast que ha tingut l'activitat turística en les àrees de muntanya, encara que aquesta suposi, en determinades ocasions, greus impactes ambientals, culturals i/o paisatgístics i, sobretot, una gran dependència econòmica. L'èxit del sector turístic pren força en la seva pròpia expansió, ja que es tracta d'un sector amb una gran capacitat per a generar llocs de treball de diferents categories sense una important inversió inicial, a excepció dels grans establiments hotelers i equipaments per a la pràctica dels esports d'hivern. Malauradament se n'abusa de l'èxit que ha tingut el sector i s'utilitza com a l'eix central de la major part de polítiques de desenvolupament rural (García i Mateu, 2003), sense pensar en alternatives viables a llarg termini.

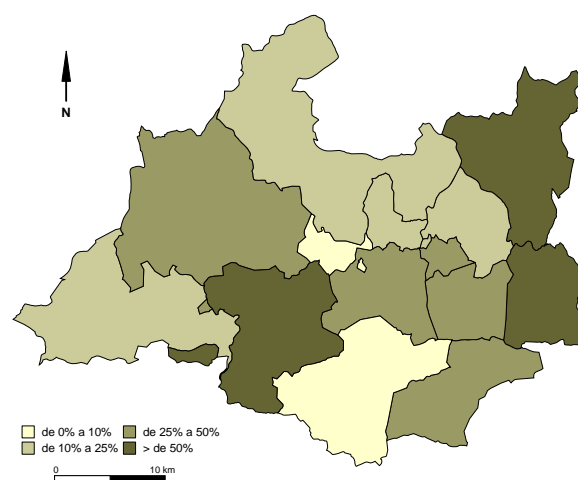
No obstant, cal dir que el desenvolupament del turisme ha revitalitzat econòmicament i social de manera substancial molts indrets de muntanya de Catalunya. La creació de llocs de treball no només ha frenat la emigració de molts habitants, sinó que també explica l'arribada de nous residents. A arrel del desenvolupament de l'activitat turística molts municipis de les comarques de muntanya, sobretot de la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà i la Cerdanya, han invertit les tendències de decreixement demogràfic que arrossegaven des de feia més d'un segle i mig per a convertir-se en un dels sectors de major creixement demogràfic de Catalunya.

Estretament lligat a l'expansió de l'activitat turística, l'altre gran motor de desenvolupament econòmic de les àrees de muntanya és la activitat constructiva, la qual té importants implicacions en els saldos migratoris i, per tant, en l'evolució del nombre d'habitants, encara que també en el medi natural.

La saturació de les grans ciutats, la relativa crisi del turisme de masses del litoral, la revaloració de la natura i del medi rural, el *boom* immobiliari, les polítiques municipals de captació de recursos mitjançant la modificació de normatives urbanístiques i una major accessibilitat arreu del territori són alguns dels factors que han provocat l'expansió del fenomen de les segons residències en moltes àrees rurals de Catalunya, entre les quals el Pirineu ocupa un lloc destacat. En aquest territori, els protagonistes del fenomen residencial són, principalment, població urbana que adquireixen aquests habitatges, en un primer moment, com a segons residències amb una clara funció turística i d'oci. Posteriorment, una petita part d'aquests utilitaris, transformaran l'habitatge en residència principal, fet que es valora positivament des del punt de vista demogràfic. Aquesta és, doncs, una de les claus, juntament amb l'arribada d'immigrants estrangers i el retorn d'antics emigrants, que permet explicar els saldos migratoris positius que registren nombrosos municipis del Pirineu català.

La magnitud del fenomen residencial s'ha de considerar des de tres vessants diferents. En primer lloc, la construcció/reconstrucció d'habitatges fa que existeixi una elevada disponibilitat d'allotjament, tant pel desenvolupament d'una important oferta turística com per albergar l'arribada de nous residents. En segon lloc, la conversió de segones residències en habitatges principals fa possible l'augment de la població en molts nuclis, amb habitants, en general, amb un elevat poder adquisitiu i gran capacitat de consum, que a la vegada poden ajudar revitalitzar el comerç local i repercutir en el desenvolupament de millors infraestructures i serveis. Per últim, l'impuls d'aquest tipus d'allotjament porta associat un substancial augment del nombre de llocs de treball en el sector de la construcció, ocupats majoritàriament per immigrants estrangers, els quals contribueixen a augmentar el nombre d'habitants dels municipis on es concentra l'activitat constructiva (García i Mateu, 2003).

Figura 5.4. Percentatge de segones residències sobre el total d'habitatges (2001)

Font: elaboració pròpia a partir de IDESCAT (2007)

Encara que les migracions laborals en àrees rurals estiguin estretament vinculades amb la terciarització de l'economia, a causa de la forta demanda de mà d'obra que generen els serveis, l'activitat turística i el sector de la construcció, existeixen altres fluxos migratoris lligats a l'ocupació en activitats agràries i en la indústria local. La reactivació de certes activitats agràries es relaciona amb el desenvolupament d'una indústria agroalimentària més innovadora. Altres activitats industrials, relacionades principalment amb el sector de la construcció i el tractament de productes forestals. La reestructuració dels sectors tradicionals i la aparició de noves empreses té un paper important a escala local, essent un factor d'atracció per a la població forana i de fixació per a la població local.

Aquesta certa recuperació de l'activitat productiva local ha estat possible gràcies a la modernització i reestructuració de les activitats tradicionals i al desenvolupament de noves activitats. Les accions de les administracions competents, xarxes locals d'activitat econòmica i col·lectius socials han generat, en aquestes àrees, un espai econòmic propici per a la localització de petites i mitjanes empreses, contribuint a la diversificació de la base econòmica. Aquest procés d'incorporació de petites i mitjanes empreses en una àrea determinada s'anomena "incrustació" empresarial (*enterprise embeddedness*), en el qual és de vital importància les interaccions que s'estableixen entre les diferents empreses i sectors per tal d'assolir un nivell de desenvolupament local favorable (Tulla i Pallarès, 2000).

Per altra banda, cal destacar la importància que ha tingut en la modernització, reestructuració i diversificació de la base econòmica de les àrees de muntanya les Iniciatives Comunitàries dirigides a potenciar el desenvolupament de les àrees rurals: el Programa Leader I, II i + i, posteriorment, el Programa Proder. Els antecedents d'aquests programes es situen a la dècada de 1980, els quals van aparèixer com a resposta a la crisi que llavors vivia el món rural de manera generalitzada a tota Europa. Aquests plans pretenien donar suport al desenvolupament d'activitats no agràries a partir d'una metodologia concreta que donà nom al programa: *Liasson Entre Activités du Développement de l'Economie Rurale* (LEADER). Aquesta metodologia consisteix en proporcionar les eines necessàries per a garantir un desenvolupament rural endogen gestionat pels Grups d'Acció Local (GAL), amb la participació d'agents i col·lectius locals, impulsant accions innovadores i que permetin la relació i interacció entre diferents sectors. En resum, l'objectiu principal dels programes Leader és contribuir a la diversificació i interacció sectorial de la base econòmica local a partir del finançament o subvenció de iniciatives empresarials innovadores que ajudin a potenciar el desenvolupament econòmic i social de la zona.

Així doncs, tal i com apunta els programes Leader i Proder han tingut un important èxit econòmic i social a Catalunya, encara que representin una petita part dels programes de Desenvolupament Rural promoguts per la Unió Europea, ja que Catalunya es troba fora de l'objectiu 1, regions amb un PIB inferior al 75% de la mitjana comunitària. Amb aquestes iniciatives s'han pogut consolidar i modernitzar

activitats ja existents, estimular noves activitats, potenciar els recursos de cada zona, fomentar l'associacionisme i impulsar el patrimoni natural i cultural (Roquer, 2007). En definitiva, han representat d'estímul per a l'economia de moltes àrees rurals, generat noves activitats i nous llocs de treball, posant fre al despoblament i, en alguns casos, creant nous centres d'atracció demogràfica.

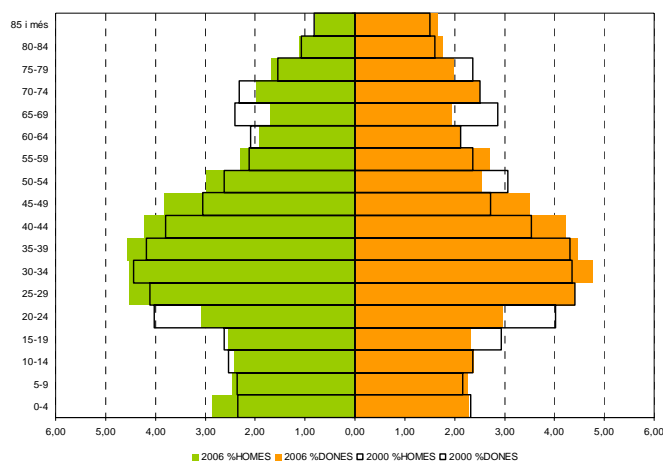
5.3. FACTORS SOCIODEMOGRÀFICS

En aquest darrer apartat s'explicaran quins són alguns dels components i processos sociodemogràfics que permeten explicar la revitalització de la població de l'àrea d'estudi: canvis en l'estructura de la població rural i la creixent presència de població estrangera en àrees rurals. Per altra banda, també es vol fer un apunt sobre la representativitat de les dades emprades en aquest tipus d'estudi i aportar idees sobre el problema que suposen els empadronaments atípics a l'hora de determinar si existeix una veritable recuperació demogràfica en àrees de muntanya, on la proliferació de segons residències fa que aquest fenomen sigui força freqüent.

El canvi de tendència dels fluxos migratoris en aquestes àrees és la principal causa de la revitalització de la població rural. Aquestes moviments migratoris, de naturalesa molt dispar, a banda de contribuir al creixement de la població, generen un important impacte sobre l'estructura demogràfica, ja que rejoyeneixen una població severament castigada per l'envelliment. En general, els immigrants són persones joves, en edat activa, que passen a engrandir els grups centrals de la piràmide d'edats. D'aquesta manera també es contribueix a una certa recuperació del creixement natural de la població, gràcies a la aportació dels nous vinguts al nombre de naixements (García i Sánchez, 2005). A continuació es mostra la comparació entre les piràmides d'edats del 2000 i del 2006 per a la Seu d'Urgell i la resta de l'àrea d'estudi, amb l'objectiu de veure quins han estat els principals canvis en l'estructura de la població des de principis del segle XXI fins a l'actualitat.

Els canvis més significatius que es produeixen entre 2000 i 2006 en l'estructura demogràfica de la Seu es concentren, sobretot, en el grup d'edat adulta. Entre els 15 i els 24 anys es produeix una important reducció dels efectius en ambdós sexes, resultat de la baixa natalitat registrada a principis de la dècada de 1980. La resta de franges d'edat del grup d'adults, entre els 25 anys fins als 59 anys, experimenten un lleuger augment en relació a l'any 2000. Tanmateix, els canvis més interessants, encara que quantitativament menys significatius, es donen als grups d'edat extrems: una lleu creixement als primers grups d'edat, de 0 a 9 anys, a causa de l'arribada de famílies amb infants d'aquestes edats i a un lleu augment de la natalitat, i una reducció del pes relatiu dels grups sobre el total de població a causa de la compensació que suposa l'augment en el grup d'adults. No obstant això, l'estructura de la piràmide continua estant marcada per la manca de població jove i per l'envelliment de la població (vegeu Figura 5.5.).

Figura 5.5. Estructura de la població de la Seu d'Urgell (2000 i 2006)

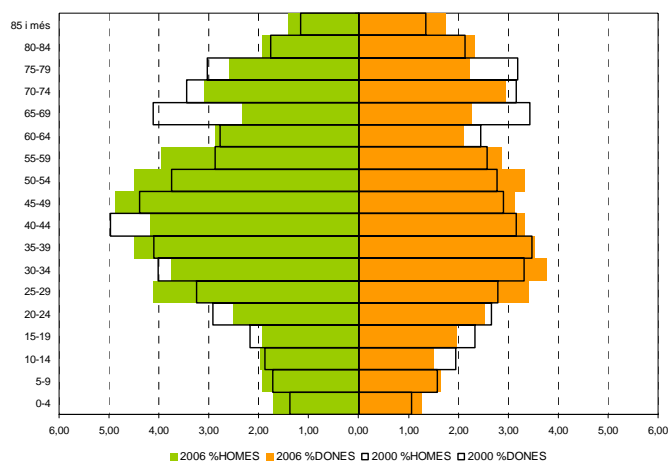

Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

A la resta de municipis de l'àrea d'estudi s'observen, també, importants canvis en els grups d'edat més joves, registrant un augment d'efectius en ambdós sexes entre el 0 i els 9 anys a causa de l'arribada de nous habitants amb fills que passen a engrandir el volum d'aquesta franja d'edat. Aquest fet, juntament amb la reducció del pes relatiu de la població major de 65 anys, suposa una tènue disminució de l'envelliment de la població; l'índex d'envelliment³⁴, tot i ésser superior a 1 en ambdós casos, és lleugerament inferior al 2006: 1,6 del 2006 vers 1,9 de l'any 2000. Per altra banda, en els grups d'edat adulta també es produeixen alguns canvis importants de naturalesa molt diversa. Entre els 25 i els 64 anys, la majoria de franges d'edat augmenten llur percentatge en relació al nombre total d'habitants. Aquest augment, però, es especialment significatiu a la franja de 25 a 29 anys i a la de 50 a 59 anys, el que fa suposar que hi ha hagut una aportació d'efectius que anteriorment no estaven censats a l'àrea d'estudi. La majoria de moviments migratoris cap a àrees de muntanya estan relacionats amb la demanda de mà d'obra que generen les noves activitats econòmiques i l'atracció de l'entorn rural com a lloc per a ubicar la primera residència. Així doncs, es pot presumir que aquest augment el protagonitzen, en primer lloc, adults joves de les àrees urbanes i immigrants estrangers en busca de feina i/o atrets per un nou mode de vida, o bé, per adults vells, nouvinguts o "retornats", que transformen la residència secundària en residència principal (vegeu Figura 5.6).

³⁴ L'índex d'envelliment relaciona la població de 65 i més anys amb la menor de 15 anys (Índex d'Envelliment = (Població de 65 anys i més / població de 0 a 14 anys). Si el valor de l'índex supera a l'1 vol dir que hi ha més població de 65 i més anys que no pas menor de 15 anys.

Figura 5.6. Estructura de la població de l'àrea d'estudi sense la Seu d'Urgell (2000 i 2006)

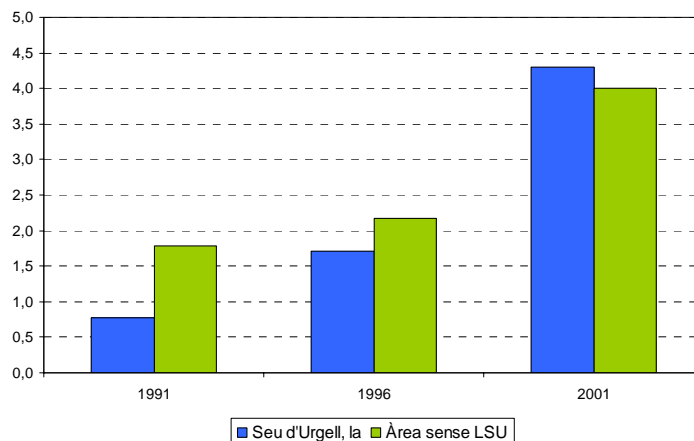
Font: elaboració pròpia a partir d'INE (2007)

Un altre component demogràfic que explica el creixement poblacional de l'àrea d'estudi és el saldo migratori. El canvi de direcció dels moviments migratoris en moltes àrees de muntanya a partir de la dècada de 1980 fa que aquest indicador demogràfic registri taxes positives: el nombre d'immigrants que arriben als municipis de l'àrea d'estudi comença a ésser substancialment superior a les persones que marxen (emigrants). D'aquesta manera es reverteix la dinàmica decreixent de molts municipis del Pirineu, contribuint, des de llavors, al creixement demogràfic.

En aquesta mateixa línia, cal destacar la importància que té actualment la immigració estrangera en el creixement demogràfic de les àrees rurals, fenomen que s'ha convertit en un dels principals factors que l'afavoreixen. La majoria d'estudis sobre immigració estrangera a Espanya s'han centrat en la situació a les grans àrees metropolitanes o urbanes, però alguns autors han parat atenció als immigrants estrangers residents a àrees rurals (Lardiés, 2001; Paniagua, 2002; Solana i Morén, 2006; García i Sánchez, 2005). Sota la denominació de immigració estrangera es poden trobar tot tipus de perfils: jubilats que decideixen retirar-se a un lloc més tranquil, professionals relacionats amb el turisme, treballadors en el sector agrari i de la construcció, professionals altament qualificats, joves dedicats al monitoratge d'activitats en contacte amb la natura, etc. (García i Sánchez, 2005). L'establiment de població estrangera a l'Urgellet i el Baridà ha anat en augment a causa de la creixent demanda de mà d'obra, sobretot, en el sector turístic i de la construcció, però també en noves activitats. En la darrera dècada del segle XX s'ha registrat un augment significatiu del pes relatiu de la població estrangera a l'àrea d'estudi, essent de 1,1% i 1,8% al 1991 i al 1996, respectivament, i situant-se al 4,2% al cens de 2001 (IDESCAT, 2007). Si fixem l'anàlisi per àmbits territorials es pot observar com en els censos de 1991 i de 1996 el percentatge de població estrangera era més elevat a la resta de l'àrea d'estudi que no

pas a la Seu, però al cens de 2001 aquesta situació s'inverteix i la capital és la que alberga un major percentatge de població estrangera (vegeu Figura 5.7).

Figura 5.7. Percentatge de població estrangera sobre la població total (1991, 1996 i 2001)

Font: elaboració pròpia a partir d'IDESCAT (2007)

D'altra banda, la proximitat de l'àrea d'estudi amb el Principat d'Andorra fa que la presència de població estrangera sigui més acusada que en qualsevol altra àrea de muntanya allunyada de la frontera. La relació socioeconòmica que existeix entre la ribera de la Seu i Andorra dona lloc a una sèrie de moviments migratoris entre ambdós territoris protagonitzats, principalment, per habitants d'Andorra que decideixen ubicar la primera residència en alguns dels municipis propers a la frontera, per exemple a les Valls de Valira, la Seu d'Urgell o altres municipis propers, per diverses raons.

És important destacar, també, la relació entre població diària resident i la població censada a les comarques de muntanya de Catalunya (Mendizàbal, 1993), la qual era 1,44 vegades superior al 1991, és a dir, que per cada 1 habitant censat n'hi ha 1,44 habitants residents de mitjana anual (vegeu Taula 5.1.). Aquesta xifra, al 2001 era de 1,77 vegades superior a les comarques de muntanya, quan al conjunt de Catalunya la relació només era 1,1 vegades superior. No obstant, la diferència entre comarques són molt importants. Les que tenen major nombre de places hoteleres i segones residències, com la Vall d'Aran (3,64 vegades a 2001), la Cerdanya (2,94), el Pallars Sobirà (2,83) i l'Alta Ribagorça (1,97) destaquen per sobre del conjunt. L'Alt Urgell, tot i estar més allunyat d'aquest valors extrems, es situa per sobre de la mitjana catalana, essent la relació diària entre població resident i censada de 1,4 vegades superior (Tulla *et al*, 2007a).

Taula 5.1. Relació entre població diària resident i la població censada a les comarques de muntanya de Catalunya

COMARCA	1991			2002		
	Població estimada	Població censada	Indicador habitants/dia	Població estimada	Població censada	Indicador habitants/dia
Alta Ribagorça	5.140	3.514	1'46	7.144	3.623	1'97
Alt Urgell	23.029	19.010	1'21	27.185	19.349	1'40
Berguedà	47.559	38.965	1'22	52.322	38.606	1'35
Cerdanya	24.771	12.396	2'00	41.897	14.239	2'94
Pallars Jussà	16.872	12.860	1'31	19.342	12.817	1'51
Pallars Sobirà	10.681	5.418	1'97	17.337	6.120	2'83
Ripollès	34.599	27.617	1'25	38.466	26.365	1'46
Solsonès	13.197	10.797	1'22	16.479	11.560	1'43
Val d'Aran	20.689	6.184	3'35	28.972	7.956	3'64
Total Muntanya	196.537	136.761	1'44	249.144	140.635	1'77
Total Catalunya	6.340.255	6.059.494	1'05	6.988.973	6.331.231	1'10

Font: Tulla *et al* (2007a) a partir de les dades de Mendizábal (1993) i la estimació de la població estacional de l'IDESCAT (2004).

Per últim, es vol aportar certes idees sobre un altre factor que explica, en alguns casos, el creixement demogràfic de determinades àrees de muntanya, i que cal tenir-lo present a l'hora de avaluar la qualitat de les dades emprades i dels resultats obtinguts en aquest treball de recerca: la inexactitud de la font o la representativitat de les dades. La inexactitud de la què es parla no s'atribueix a errors a l'hora de determinar el lloc de residència dels individus, sinó a l'hora de saber si la situació que es descriu és real o fictícia. Sovint, determinar el lloc de residència habitual d'una persona pot ésser una tasca realment complicada, ja que depèn de moltes circumstàncies personals; i això suposa un problema metodològic de difícil solució³⁵. La dissociació entre residència real i residència nominal, és a dir, la que consta al cens, dona lloc al fenomen dels *empadronaments atípics*, els quals es produeixen quan l'adreça on es consta com a resident no coincideix amb la que s'ocupa habitualment (Ajenjo, 2005).

Els empadronaments atípics es produeixen, sobretot, quan l'individu censat posseeix més d'una residència, el que permet registrar nominalment una residència com a principal sense que aquesta ho sigui realment. Aquests canvis o permanències³⁶ es realitzen, sovint, per diversos avantatges que ofereix el fet de registrar la residència secundària com a residència principal: qüestions econòmiques, privilegis per a la població empadronada, etc. Estadísticament, però, això es tradueix en una migració des del municipi de residència habitual fins al municipi on es localitza la segona residència. El registre de nous

³⁵ En la tesi doctoral de M. Ajenjo (2005) es plantegen una sèrie de situacions que ajuden a entendre la dificultat de concretar quin és el lloc de residència habitual de cada individu: quin és el lloc de residència real d'una persona jove de la Seu d'Urgell que durant els estudis universitaris resideix gairebé nou mesos a Barcelona o a Lleida? I el d'un habitant de Barcelona que durant els mesos d'estiu s'instal·la a la seva segona residència a un poble del Maresme?. La subjectivitat del propi concepte *habitual* fa difícil la mesura d'aquestes situacions.

³⁶ També es dona el cas d'individus que han marxat de petits municipis cap a les grans ciutats, però que mantenen la que anteriorment va ésser la casa del lloc d'origen com a residència principal i hi segueixen empadronats, alguns per nostàlgia i altres pels avantatges que aquest fet representa.

habitants al padró d'un municipi sense que aquests hi visquin de manera habitual pot provocar un biaix important entre les dades i la realitat, sobretot si es té en compte que molts municipis on es produeix aquest fenomen tenen un baix nombre d'habitants residents; en alguns casos els empadronaments atípics superen la població real, donant lloc a pobles amb una elevada ocupació estacional que coincideix amb els caps de setmana i els períodes de vacances. Així doncs, un empadronat atípic incideix quantitativament en la població empadronada, tant en el lloc de destí com en el d'origen, sobreestimant la població dels municipis petits i subestimant la dels grans nuclis urbans, fent que es registrin estadísticament moviments migratoris i creixements demogràfics que en realitat "no existeixen" o que no són tan importants com mostren les dades.

En la tesi doctoral de Marc Ajenjo (2005) es determina la incidència dels empadronaments atípics a les comarques catalanes per al període 1986-1996. A les dades, elaborades a partir d'una mostra dels padrons de 1986 i 1996 i el cens de 1991, s'estima per a l'Alt Urgell un 6% d'empadronaments atípics sobre el total de la població (1996), és a dir, que 6 de cada 100 habitants censats no hi viuen de manera habitual a la comarca. En el cas de la Cerdanya, a causa de tractar-se d'una comarca molt més turística, la xifra és més elevada i estima que hi ha un 12,1% d'empadronaments atípics (1996). Es pot presumir que actualment aquestes xifres seran més elevades i que tindran un efecte més clar sobre la població local. Per tant, pot ésser que el creixement que es registra als municipis de l'àrea d'estudi estigui causat, en part, per aquests empadronaments atípics, i que no sigui estrictament un creixement real de la població.

6. CONCLUSIONS

En aquest sisè i darrer capítol del treball de recerca s'exposen, a mode de conclusió, les principals idees obtingudes a partir de l'anàlisi teòric i estadístic de l'evolució demogràfica de l'Urgellet i el Baridà. Els resultats i els raonaments presentats fins ara als apartats anteriors tenen com a principal objectiu validar les hipòtesis formulades a l'inici de la recerca.

L'evolució demogràfica del Pirineu català, des de mitjans del segle XIX, ha estat caracteritzada per la pèrdua d'efectius humans. Des de 1860, moment en que es s'assoleix el màxim demogràfic de la majoria d'àrees rurals catalanes, es registra una clara tendència al decreixement, provocada per l'emigració massiva, sobretot, cap a les zones industrials del país. El conjunt d'aquests fluxos migratoris va ésser anomenat *èxode rural*. Les causes que van donar lloc a aquests moviments migratoris són de naturalesa molt diversa, però entre les quals es important destacar, com a gènesis del procés, la crisi de l'economia tradicional de muntanya provocada per la penetració del sistema capitalista a les comarques de l'Alt Pirineu (Arqué *et al*, 1982). El canvi d'una societat tradicional a una societat moderna, juntament amb altres causes, com l'oblit de les àrees de muntanya per part de l'administració, l'aïllament físic i el creixent contacte entre món urbà i món rural van crear una situació en la que les condicions de vida instaven a la gent a emigrar.

Tanmateix, aquest procés de despoblament no ha afectat de manera homogènia a tota l'àrea d'estudi ni ha estat constant al llarg del temps. En el sí d'aquestes àrees afectades pel decreixement demogràfic apareixen uns pols d'atracció, els quals acostumen a coincidir amb les capitals de comarca o altres centres importants del sistema urbà. Aquests absorbeixen, en un primer moment, una gran part dels emigrants procedents dels petits nuclis d'una àrea més o menys propera, produint-se, de manera contemporània al procés de despoblament, un procés de concentració demogràfica i creixement urbà, donant lloc a un territori dual. Per una banda, s'observa una àrea (o conjunt d'àrees) amb comportament demogràfic clarament expulsor formada principalment per nuclis de mitjana i alta muntanya, amb pocs recursos i amb unes condicions d'habitabilitat desfavorables. Per contra, es troben uns nuclis urbans, constituïts, principalment, per les capitals comarcals o els nuclis capçalera de vall, els quals actuen com a centres receptors d'una part d'aquesta població emigrada.

Pel que fa a l'evolució temporal del procés de despoblament a l'àrea d'estudi queda palesa la existència de dos grans períodes amb tendència decreixent, els quals són interromputs per etapes d'una certa recuperació demogràfica o d'un decreixement més sostingut. La primera gran fase de despoblament té lloc a partir dels anys posteriors a l'assoliment del màxim poblacional, registrat en el cas de l'Urgellet i

el Baridà al cens de 1857, i es perllonga fins a l'inici del segle XX, moment en el qual es produeix una certa recuperació del nombre d'habitants gràcies a la reestructuració del sector agrari i a l'impuls de la ramaderia, lligat a l'abandonament de cultius i a la transformació de les explotacions agrícoles en pastures. Durant aquesta fase, entre 1900 i 1930, l'àrea d'estudi, de manera global, registra un creixement del 4,4% (604 habitants), essent molt més destacat a la Seu d'Urgell (33,7%, 1026 habitants).

Les tres primeres dècades del segle XX suposen, doncs, una breu interrupció del procés de despoblament reiniciat al 1930. Els municipis de l'àrea d'estudi tornen a registrar taxes de creixement negatives a partir de la tercera dècada del segle XX, a excepció de la Seu d'Urgell i Martinet, que es configuren com a centres receptors d'una part dels emigrants dels petits nuclis de l'àrea d'estudi. A partir de 1960, però, el procés de despoblament s'intensifica a causa de la reactivació dels moviments migratoris vers les àrees industrials del país a causa dels efectes que tingué el *Plan de Estabilización Económica*. L'agricultura perd pes en detriment de les activitats ramaderes extensives, les quals són més fàcils d'adaptar a la nova conjuntura econòmica, i la població emigra cap a les zones industrials emergents on hi ha una major demanda de mà d'obra. Durant aquesta darrera etapa la població del conjunt de municipis de l'àrea d'estudi sense la Seu d'Urgell experimenta un descens del -41,8% (-3.202 habitants), xifra que permet parlar d'una segona gran fase de decreixement demogràfic (1960-1986). Aquesta intensa reducció del nombre d'habitants, tot i no ésser tan important en termes quantitius com la produïda a mitjans de segle XIX, té greus implicacions per a les àrees de muntanya, ja que marca l'inici del procés d'abandonament definitiu de molts nuclis i explotacions agràries i de llurs conseqüències sobre el medi físic i humà.

A arrel de l'anàlisi estadístic s'ha pogut observar com a partir de mitjans de la dècada de 1980 es produeixen alguns canvis significatius en el comportament demogràfic de l'àrea d'estudi que posen fre al procés de despoblament. Aquest alentiment del ritme de decreixement es transformarà, cap a mitjans de la dècada de 1990, en una procés de recuperació de la població que no s'aturarà fins a l'actualitat. Es tracta, però, d'un període d'evolució ondulatòria, en el què s'alternen etapes de creixement (1986-1991 i 1996-2001) i de decreixement (1981-1986 i 1991-1996). Aquest fet es pot atribuir al mateix procés de canvi, ja que la transició cap a noves pautes demogràfiques no és un fenomen immediat i precisa d'un període d'estabilització. Entre 2001 i 2006 la recuperació demogràfica s'intensifica, registrant un creixement del 11,9% (1.875 habitants) per a tota l'àrea d'estudi. Encara que en xifres absolutes la major part d'aquest augment es deu al creixement de la Seu (12,9%, 1.435 habitants), l'increment del nombre d'habitants de la resta de municipis es prou significativa com per a poder parlar d'una revitalització de la població d'aquesta àrea del Pirineu català (9,6%, 443 habitants); en només cinc anys es produeix un creixement tres vegades superior al registrat entre 1986 i 2001.

No obstant això, la revitalització de la població de muntanya no és un procés que afecti de manera homogènia a tota l'àrea d'estudi, ans al contrari, existeixen alguns nuclis on la població continua marxant, i en altres on l'abandonament del nucli esdevé un fenomen gairebé irreversible. Entre 2001 i 2006, sis dels catorze municipis que conformen l'àrea d'estudi registren pèrdues de població. Encara que aquestes pèrdues són poc significatives quantitativament en la majoria d'aquests municipis, en tres municipis les taxes de decreixement superen el -5%, essent especialment significatiu el descens demogràfic del municipi de Lles de Cerdanya (-18%), provocat per l'atracció que genera la vila de Martinet sobre els nuclis de la zona. Els canvis de tendència es localitzen, a grans trets, en les àrees litorals i prelitorals -les quals estan en contacte amb els grans àrees urbanitzades de Catalunya-, en alguns municipis del Pirineu que han transformat la seva base econòmica per a viure per i per al turisme i, finalment, al voltant immediat de les ciutats mitjanes, majoritàriament capitals comarcals, que reproduïxen a menor escala els fenòmens de suburbanització iniciats temps enrere a la Regió Metropolitana de Barcelona (García i Sánchez, 2005). Així doncs, els pols de creixement demogràfic en el cas de l'Urgellet i el Baridà són, principalment, els nuclis turístics amb una elevada proporció de segones residències -relacionats, també, amb la presència d'empadronaments atípics- i els nuclis propers a la Seu d'Urgell, els quals han crescut a causa dels processos de suburbanització de la capital comarcal, com és el cas de Montferrer, Pla de Sant Tirs, Bellestar, Aravell, Adrall, etc.

Els factors que permeten explicar el procés de revitalització de la població en àrees de muntanya són múltiples i diversos, però es poden classificar en tres tipus segons les seves característiques: factors territorials, factors econòmics i factors sociodemogràfics. Els nous models d'ocupació territorial, juntament amb l'atracció que genera l'entorn rural -fenomen neorural, *naturbanització*, etc.- i el retorn d'alguns emigrants al "lloc d'origen", permeten explicar els canvis en la direcció dels actuals fluxos migratoris, donant lloc al creixement demogràfic de les àrees rurals properes a les grans concentracions urbanes, però també a les ciutats mitjanes, les quals es configuren com a nous pols d'atracció, i a la seva àrees d'influència. Aquests processos, però, són el resultat de transformacions socioterritorials a una escala global, que s'expliquen a partir de la problemàtica de la vida en els grans ciutats i de les mutacions en la organització espacial derivada de la reestructuració que actualment viu el sistema capitalista (García i Mateu, 2003).

A més la proximitat a Andorra també es presenta com un factor territorial important a l'hora d'assenyalar quines són les principals causes dels canvis en el comportament demogràfic en l'àrea d'estudi. Així doncs, la influència que exerceix Andorra, sobretot, sobre l'Urgellet, però també sobre una àmplia zona del Pirineu català, permet explicar l'expansió del sistema urbà de la Seu i el creixement demogràfic d'alguns pobles dels seus pobles (Campillo *et al*, 1991; Tulla *et al*, 2007).

També hi ha una sèrie de factors econòmics que també intervenen en aquest procés de revitalització. En primer lloc, la recuperació del dinamisme econòmic, a causa de la modernització i reestructuració sector agrari, el desenvolupament de l'activitat turística i l'impuls del sector immobiliari, ha provocat la creació d'un important volum de llocs de treball. La demanda de mà d'obra, lligada sobretot al turisme i a la construcció, no només ha frenat la emigració –és a dir, ha fixat població–, sinó que també ha impulsat l'arribada de nous residents a l'àrea. En segon lloc, val a dir que aquests canvis en l'economia, els quals han contribuït al creixement demogràfic, no haguessin estat possibles sense les polítiques públiques de desenvolupament rural. A la dècada de 1980, l'aparició d'un creixent interès per part de la administració davant la situació de crisi que patien moltes àrees rurals, i en especial les àrees de muntanya³⁷, i l'adhesió d'Espanya a la Unió Europea al 1986 es configuren com l'inici de la implementació d'un vast paquet d'iniciatives i programes, impulsat des de diferents nivells administratius, dirigides a assolir un grau de desenvolupament i benestar favorable per a les àrees rurals. L'èxit d'aquests programes són, doncs, una peça clau per explicar la modernització, reestructuració i diversificació de l'economia rural, i la conseqüent revitalització demogràfica.

Per acabar amb la qüestió dels factors explicatius de la revitalització de la població es volen destacar alguns dels factors lligats al comportament sociodemogràfic. El saldo migratori positiu des de mitjans de la dècada de 1990 mostra com l'arribada de nous habitants, immigrants interns i estrangers, és significativament superior a l'emigració. Aquest creixement demogràfic té algunes implicacions en l'estructura per edats de la població de l'àrea d'estudi, dels quals és important citar l'augment del nombre d'adults en edat activa –lligat al creixement de llocs de treball, però també al fenomen de canvi de segones residències a primeres en una edat més avançada- i el lleu rejuveniment de la població que aquest fet porta associat, tan per l'arribada d'adults joves com per el lleu augment de la natalitat. No obstant aquest canvis, es pot continuar parlant d'una població caracteritzada per un saldo migratori positiu, cada vegada més elevat, i un creixement natural en constant decreixement. D'altra banda, el fenomen dels empadronaments atípics tractat en el darrer apartat del treball es valora com un factor cabdal per valorar si es produeix, o no, un veritable creixement demogràfic. Alguns dels resultats obtinguts poden ésser qüestionats per aquest fet, però la manca de dades més cenyides a la realitat fa que s'accepti aquesta inexactitud de la font per tal de poder prosseguir amb la recerca. La creació d'una base de dades més fiable sobre la població que resideix habitualment a l'Urgellet i al Baridà suposaria un treball de camp extremadament exhaustiu que s'escapa de l'abast d'aquest estudi i del marc temporal per a la seva elaboració.

Es pot dir, doncs, que a l'Urgellet i al Baridà s'ha passat d'un intens procés de despoblació a una nova dinàmica demogràfica expansiva? Si es compara el volum demogràfic que els municipis de l'àrea

³⁷ Durant la dècada de 1980 es quan es comencen a desenvolupar els Plans Comarcals de Muntanya, per ésser aprovats, finalment, a principis de la dècada de 1991 (DPTOP, 1991).

d'estudi tenien a mitjans de segle XIX, moment en què varen assolir el màxim poblacional, amb el nombre d'habitants actual, es pot dir que únicament la Seu d'Urgell ha registrat un augment més o menys continu del nombre d'habitants entre 1860 i 2006. És més, actualment encara apareixen municipis que registren un creixement natural i un saldo migratori negatiu, perpetuant així el procés de despoblament i d'envelliment de la població iniciat fa més d'un segle i mig³⁸. No obstant això, en el transcurs de les darreres dècades del segle XX i principis del segle XXI ha tingut lloc una sèrie de canvis significatius en el conjunt de la dinàmica demogràfica del Pirineu. Entre 1986 i 2006, el creixement demogràfic total de l'àrea d'estudi sense la Seu va ésser del 13% (584 habitants); i en conjunt del 20,7% (3016 habitants). Alguns nuclis registren xifres de població similars o superiors a les de 1970: la Bastida d'Hortons, Josa de Cadí, Martinet, Aravell, Bellestar, Montferrer, Castellbó, Adrall, Castellar de Tost, el Pla de Sant Tirs, Bellpui, Os de Civís, Cornellana, la Barceloneta, Colldarnat, Ossera i Sorribes. Francisco García i Josep Joan Mateu (2003) aporten claus sobre quina és la magnitud del procés al conjunt de la serralada pirinenca, i conclouen que més de dos terços dels municipis del Pirineu compten amb un balanç positiu entre emigrants i immigrants, el que sens dubte certifica un veritable canvi de tendència a les àrees de muntanya.

³⁸ Al reduir-se el nombre d'habitants i intensificar-se l'envelliment en algunes petites poblacions de muntanya es fa cada cop més difícil dur a terme un gestió territorial eficient, sobretot en el marc de les activitats quotidianes.

7. BIBLIOGRAFIA

- ACÍN, J. L. (2004). "La despoblación como cuestión científica y humana". A: *Ripacurtia*, núm.2 (Dossier: La despoblació a la Ribagorça): 15-32.
- ACÍN, J. L.; PINILLA, V. (editors) (1995). *Pueblos abandonados : ¿un mundo perdido?*. Edicions de l'Astral (Publicaciones del Rolde de Estudios Aragoneses). Zaragoza.
- AJENJO, M. (2005). *Evolució i característiques de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia*. Tesi doctoral. Centre d'Estudis Demogràfic. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- ALDOMÀ, I. (1999). *La crisi de la Catalunya rural: una geografia dels desequilibris comarcals, 1960-1991*. Editorial Pagès. Lleida.
- ARQUÉ, M.; GARCÍA, A.; MATEU, X. (1982). "La penetració del capitalisme a les comarques de l'Alt Pirineu". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 1: 9-67. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- AYUDA, M.I.; SÁEZ, L.A.; PINILLA, V.J. (2001). "Políticas ante la despoblación en el medio rural: un enfoque desde la demanda". A: *Ager: Revista de estudios sobre despoblación y desarrollo rural*, 1. Centro de Estudios sobre la Despoblación y Desarrollo en Áreas Rurales. Zaragoza.
- BADAL, M. (1999). *Desenvolupament i gestió del territori als nuclis rehabilitats dels Pirineus*. Tesi de Llicenciatura de Ciències Ambientals. Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Ciències. Bellaterra (Cerdanyola del Vallès).
- BARÓN, E. (1971). *El final del campesinado*. Editorial Zero. Vizcaya.
- CAMARERO, L. A. (1993). *Del éxodo rural y del éxodo urbano. Ocaso y renacimiento de los asentamientos rurales en España*. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid.
- CAMPILLO, X.; GANYET, R.; SANCLIMENS, X. (1985). *Introducció al programa MAB. El àrea de estudió.. MAB-6 Alt Pirineu*, núm. 1. La Seu d'Urgell.
- CAMPILLO, X.; GANYET, R.; SANCLIMENS, X. (1987). *La població: evolució recent, situació actual i prospectiva per a l'any 2000*. MAB-6 Alt Pirineu, núm. 8. La Seu d'Urgell.
- CAMPILLO, X.; SANCLIMENS, X.; VILLARÓ, A. (1988). "El desenvolupament i l'evolució de l'estructura socioeconòmica muntanyenca. Una proposta de desenvolupament de la muntanya a partir de les capitals de vall". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 12: 21-37. Departament de Geografia. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- CAMPILLO, X.; VILLARÓ, A. (1988). *Causes i conseqüències del despoblament*. MAB-6 Alt Pirineu, núm. 10. La Seu d'Urgell.
- CAMPILLO, X.; GANYET, R.; LÓPEZ, F.; MAJORAL, R. (1991). *L'Alt Urgell. Estructura territorial, recursos i activitat econòmica*. Caixa d'Estalvis de Catalunya. Barcelona.
- CAPEL, H. (1967). "Los estudios acerca de las migraciones interiores en España". A: *Revista de Geografía*, 1. Departament de Geografia. Universitat de Barcelona. Barcelona.
- CASANOVA, LL. (2007). *Les migracions internes a Catalunya: una aproximació comarcal (1996-2005)*. Memòria de Recerca dirigida pel Dr. Joaquín Recaño. Centre d'Estudis Demogràfics (Departament de Geografia). Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- CASASSAS, LL. (2000). *Fires i mercats a Catalunya*. Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona.
- CARRERA, J.M. (2002). "Aproximacions a l'estructura espacial de l'Àrea Metropolitana de Barcelona. Diferents maneres d'ocupar el territori". A: *Papers*, 18. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona. Barcelona.
- CHAMPION, A. G. (editor) (1986). *Counterurbanization. The changing pace and nature of population deconcentration*. Edward Arnold. London.
- COLLANTES, F. (2005). "Declive demográfico y cambio económico en las áreas de montaña españolas, 1860-2000". A: *Revista de Historia Económica*, 23 (2005-3): 515-540.
- CREUS, J. (2002). *El Pirineu perdut: viatge a un món a punt de desaparèixer*. Ara Llibres. Barcelona.

- DPTOP (1991). *Pla Comarcal de Muntanya: l'Alt Urgell* (2 volums). Secretaria per a la Planificació Territorial. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- DPTOP (2002). *Pla Comarcal de Muntanya: l'Alt Urgell (2001-2005)*. Resum. Secretaria per a la Planificació Territorial. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- DPTOP (2006). *Pla Territorial de l'Alt Pirineu i Aran*. Secretaria per a la Planificació Territorial. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- ENCICLOPÈDIA CATALANA (2006). *Atles comarcal i municipal de Catalunya* (Volum XII). Enciclopèdia Catalana. Barcelona.
- FAUS-PUJOL, M. C.; HIGUERAS-ARNAL, A. (1992). *Rural depopulation*. Ponències de de la Comission on Population Geography of la International Geography Union reunida a Zaragoza el 1986. Departamento de Geografía. Universidad de Zaragoza. Zaragoza.
- FERRER, M. (1994). *Declive demográfico, cambio urbano y crisis rural: las transformaciones recientes de la población de España*. EUNSA, Ediciones Universidad de Navarra. Pamplona.
- GANYET, R.; TULLA, A. (coordinadors) (1993). MAB-6 Alt Pirineu: Urgellet-Baridà. Direcció General de Medio Ambiente. Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. Madrid.
- GARCÍA, A.; SÁNCHEZ, D. (2005). "La población rural en Catalunya: entre el declive y la revitalización". A: *Cuadernos Geográficos*, 36 (2005-1): 387-407. Departamento de Análisi Geogràfica y Geografía Física y Departamento de Geografía Humana. Universidad de Granada.
- GARCÍA, F. (coordinador) (2003). *La lucha contra la despoblación, todavía necesaria. Políticas y estrategias sobre la despoblación de las áreas rurales en el siglo XXI*. Centro de Estudios sobre la Despoblación y Desarrollo en Áreas Rurales. Zaragoza.
- GARCÍA, F.; MATEU, J. J. (2003). "Cambios y permanencias en las dinámicas sociodemográficas de los Pirineos españoles. El papel de los movimientos migratorios". A: *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 3: 29-74. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- GUTIÉRREZ, S.C. (2002). "La evolución reciente de la población rural: ¿un episodio coyuntural o un verdadero cambio de tendencia?". A: *Los espacios rurales entre el hoy y el mañana. Actas del XI Coloquio de Geografía rural*. 359-368. Santander, 1 al 4 d'octubre de 2002. Universidad de Cantabria. Santander.
- HARTSHORNE, R. (1932). "The Twin City District: a unique form of urban landscape". A: *Geographical Review*, vol. 22, núm. 3: 431-442. American Geographical Society.
- HERRANZ, A. (2002). "Infraestructuras y desarrollo económico en el Pirineo Central (1850-2000)". A: *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 2: 197-226. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- IGLÉSIES, J. (1972). "El despoblament d'una meitat del principat a profit de l'altra". A: *Serra d'Or*, 152 (Maig 1972). Barcelona.
- KAYSER, B. (1972). "El espacio rural y el nuevo sistema de relaciones ciudad-campo". A: *Revista de Geografía*, VI (1972-2): 209-217. Departament de Geografia. Universitat de Barcelona.
- LLOBET, S. (1949). "La despoblación de la montaña". A: *Estudios Geográficos*, 35. CSIC, Instituto Juan Sebastián Elcano. Madrid.
- LLUVICH, E.; ORTEGA, M. (2004). *Els Nous rurals del Pallars Sobirà*. Observatori Català de la Joventut. Secretaria General de Joventut. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- LÓPEZ, J.; YÉPEZ, B. (2007). *Informe demogràfic i projecció de la població del municipi de la Seu d'Urgell a l'horitzó 2016*. Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- LÓPEZ, F.; FELIP, R. A.; TULLA, A. F.; SORIANO, J. M. (1996). *Revitalització de pobles deshabitats del Pirineu*. Departament de Política Territorial i d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MAJORAL, R. (coordinadora); LÓPEZ, F.; FONT, J.; SÁNCHEZ, D. (2002). *Cataluña. Un análisis territorial*. Editorial Ariel. Barcelona.
- MARTÍNEZ, S. (1987). "Utopia, espai i migracions utòpiques. El "retorn al camp"". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 11: 61-79. Departament de Geografia de la Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.

- MENDIZÁBAL, E.; DEVOLDER, D.; PUJADAS, I.; CABRÉ, A. (1987). "Estudi demogràfic del territori de muntanya a Catalunya". A: *Papers de Demografia*, 18-19. Centre d'Estudis Demogràfics. Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- MENDIZÁBAL, E. (1991). "Les noves tendències del poblament". A: *Primer Congrés Català de Geografia* (Volum II. Ponències). Societat Catalana de Geografia. Barcelona.
- MENDIZÁBAL, E. (1997). L'ús temporal del territori: l'exemple dels habitants de la Regió Metropolitana de Barcelona. Publicacions de la Universitat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- MIRALLES, F. (2003). "Els plans territorials i les comarques de muntanya". A: *Espais*, núm. 49: 54-65. Monogràfic sobre la muntanya a Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MOLINA, D.; NADAL, J.; SORIANO, J.M. (1997). "La transformació de l'espai agrari a Catalunya". A: *Medi Ambient. Tecnologia i Cultura*, núm. 18: 42-49. Departament de Medi Ambient. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- MOLINA, D. (2002). "El proceso de desertización demográfica de la montaña pirenaica en el largo plazo: Cataluña". A: *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 2: 81-99. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- MORÉN, R.; SOLANA, M. (2006). "La immigració en àrees rurals i petites ciutats d'Espanya. Un estat de la qüestió". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 47. Departament de Geografia. Universitat de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- NEL-LO, O. (2001). *Ciutat de ciutats. Reflexions sobre el procés d'urbanització a Catalunya*. Editorial Empúries. Barcelona.
- NOGUÉ, J. (1988). "El fenómeno neorrural". A: *Agricultura y Sociedad*, 47: 145-175. Ministerio de Agricultura, Pesca y Alimentación. Madrid.
- ORTELLS, V. M. (2005). "Neorurals a la muntanya mediterrània". A: *Millars: espai i història*, 28: 177-190. Departament de Geografia, Història i Art. Universitat Jaume I. Castelló de la Plana.
- PANIAGUA, A. (2002). "Autoempleo de alta cualificación en la España rural". A: *Scripta Nova. Revista electrónica de geografía y ciencias sociales*, Vol. VI, núm. 119 (77). Departament de Geografia. Universitat de Barcelona. Enllaç amb l'article: <http://www.ub.es/geocrit/sn/sn119-77.htm> (28-08-2007).
- PLAZA, J. I. (2006). "Territorio, Geografía rural y políticas públicas. Desarrollo y sustentabilidad en las áreas rurales". A: *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*, 41: 69-95. Asociación de Geógrafos Españoles.
- PRADOS, M. J. (2006). "Los parques naturales como factor de atracción de la población. Un estudio exploratorio sobre el fenómeno de la naturbanización en Andalucía". A: *Cuadernos Geográficos*, 38 (2006-1): 87-110. Departamento de Análisi Geogràfic i Geografia Física y Departamento de Geografía Humana. Universidad de Granada.
- ROQUER, S. (2007). *Els programes comarcals de desenvolupament rural a Catalunya: la iniciativa LEADER i el programa PRODER*. Conferència pronunciada el 20 de Febrer de 2007 a la Societat Catalana de Geografia. Resum realitzat per Ana Vera i Martín per al web de la SCG. Disponible al web: <http://scg.iec.cat/Scg9/Scg90/S94571.htm> (21-08-2007).
- SABARTÉS, J. M. (1998). *Població i territori a l'Alt Pirineu català. Anàlisi demogràfica de les comarques de l'Alt Urgell, Alta Ribagorça, Cerdanya, Pallars Jussà, Pallars Sobirà i Vall d'Aran*. Garsineu Edicions. Tremp.
- SILVESTRE, J. (2002). "Las emigraciones interiores en España durante los siglos XIX y XX: una revisión bibliográfica". A: *Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo rural*, 2: 227-248. Centro de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo de Áreas Rurales. Zaragoza.
- SOLÉ SABARÍS, LL. (2004). *El Pirineu: el medi i l'home*. Editorial Garsineu. Tremp.
- SORIANO, J. M. (1994). "El procés de despoblament a les comarques de la Cerdanya i l'Alt Urgell". A: *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 25: 141-163. Departament de Geografia. Universitat de Barcelona Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- SORIANO, J. M. (1994). *Efectes del despoblament sobre el medi físic d'un territori de muntanya (Tuixén, Parc Natural del Cadí-Moixeró): Estudi de la variació de la fertilitat del sòl en camps de conreu abandonats*. Tesi Doctoral. Departament de Geografia de la Univeristat Autònoma de Barcelona. Cerdanyola del Vallès.
- SORRIBES, R. (1993). *Les indústries tradicionals a les comarques de muntanya*. Departament de Política Territorial i d'Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. Barcelona.

- TULLA, A. F. (1993). *Procés de transformació agrària en àrees de muntanya. Les explotacions de producció lletera com a motor de canvi a les comarques de la Cerdanya, el Capcir, l'Alt Urgell i el Principat d'Andorra*. Tesis Doctoral. Institut Cartogràfic de Catalunya. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- TULLA, A. F.; PALLARÈS, M. (2000). "Las sociedades rurales en comarcas de montaña". A: *II Simposio Anglo-Español de Geografía Rural*. Valladolid, Juliol 2000. Universidad de Valladolid.
- TULLA, A. F.; SORIANO, J. M. (2002). "El repoblament del Pirineu català: desig o realitat?". A: *Mètode: Revista de difusió de la investigació de la Universitat de València*, núm. 36 (monogràfic *Paisatges de l'oblit*): 65-70.
- TULLA, A. F.; SORIANO, J. M.; PALLARÈS-BLANCH, M.; VERA, A. (2003). "La transformació del model agrari en àrees de muntanya". A: *Espais*, núm. 49: 82-97. Monogràfic sobre la muntanya a Catalunya. Departament de Política Territorial i Obres Públiques. Generalitat de Catalunya. Barcelona.
- TULLA, A. F.; PALLARÈS-BLANCH, M.; VERA, A.; BADIA, A.; (2007a). "Actividades económicas y naturbanización en el entorno de los parques naturales del "Cadí – Moixeró" y del "Alt Pirineu" (Pirineo catalán)". A: *III Coloquio Hispano-Francés de Geografía Rural*. Baeza, Maig 2007. Pendent de publicació.
- TULLA, A. F.; PALLARÈS-BLANCH, M.; VERA, A. (2007b). "The new urban centrality in a montaneous rural area in the frontier: Andorra and Seu d'Urgell Twin Cities". A: KALLABOVÁ, E. (editor). *Regions, localities and landscapes in New Europe*. Institute of Geonics. Academy of Sciences of the Czech Republic. Brno (República Txeca).
- VIDAL, T. (1973). *La despoblación del campo en Cataluña*. Tesis Doctoral. Departament de Geografia de la Universitat de Barcelona. Barcelona.
- VIOLANT SIMORRA, R. (1986). *El Pirineo español: vida, usos, costumbres, creencias y tradiciones de una cultura milenaria que desaparece*. Editorial Alta Fulla. Barcelona

ANNEX

Taula 1. Evolució de la població (1718-2006)

Taula 2. Variació absoluta i relativa de la població per etapes del procés de despoblament (1860-1986)

Taula 3. Variació absoluta i relativa de la població (1986-2001)

Taula 4. Variació absoluta i relativa de la població (2001-2006)

Taula 5. Nombre d'habitants per nuclis de població (1950-2006)

Figura 1. Mapa dels nuclis de població de l'àrea d'estudi (DIN-A3 adjunt)

Taula 1. Evolució de la població (1718-2006)

MUNICIPI	1718	1787	1830	1857	1860	1877	1887	1897	1900	1910	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1981	1986	1991	1996	2001	2006
Alàs i Cerc	610	705	566	1326	1299	1212	1076	969	1014	986	1073	1021	876	781	762	588	461	424	403	409	391	404
Arsèguel	110	180	185	439	423	367	328	284	284	264	264	248	181	159	136	118	81	83	101	101	101	100
Cava	97	158	158	577	549	524	340	371	278	273	385	286	269	235	193	101	63	50	51	61	59	56
Estamariu	160	181	206	444	486	341	383	330	299	313	299	213	228	199	166	157	135	140	134	135	124	117
Josa i Tuixén	280	296	204	1229	1200	794	717	517	537	539	425	356	313	288	272	180	133	134	145	141	157	176
Lles de Cerdanya	512	442	785	784	762	666	629	579	552	508	505	369	336	349	323	474	324	313	301	291	277	227
Montella i Martinet	517	1089	1121	1212	1110	994	836	856	656	651	655	622	590	928	648	686	540	562	555	493	504	606
Monferrer i Castellbò	1177	1292	1214	3518	3611	2491	2194	1974	1573	1811	1130	1091	1004	952	894	654	613	631	659	730	753	944
Pont de Bar, el	377	368	585	932	978	946	695	680	554	575	601	532	451	428	357	275	167	171	169	142	163	193
Ribera d'Urgellet	617	1299	938	2591	2556	2031	1760	1720	1635	1594	1739	1951	2591	1650	1506	1143	889	817	822	743	820	971
Seu d'Urgell, la	1470	1872	1713	3126	2966	2392	3083	2803	3044	3341	3178	4070	4149	6543	7195	8007	10681	10101	10374	10711	11101	12533
Valls d'Aguilar, les	650	938	699	2190	1998	1707	1238	1063	989	1078	1203	1242	1064	1030	865	458	272	234	229	302	315	314
Valls de Valira, les	779	1128	1041	2159	2255	1997	1575	1635	1490	1537	1518	1446	1147	1111	1075	836	765	745	818	748	775	744
Vansa i Fornols, la	424	603	450	1576	1761	1299	885	916	792	752	657	854	819	731	469	189	157	160	167	174	166	196
Àrea d'estudi	7780	10551	9865	22103	21954	17761	15739	14697	13897	14222	13632	14301	14018	15384	14861	13866	15281	14565	14928	15181	15706	17581
la Seu d'Urgell	1470	1872	1713	3126	2966	2392	3083	2803	3044	3341	3178	4070	4149	6543	7195	8007	10681	10101	10374	10711	11101	12533
Àrea d'estudi sense LSU	6310	8679	8152	18977	18988	15369	12656	11894	10653	10881	10454	10231	9869	8841	7666	5859	4600	4464	4554	4470	4805	5048

Font: Instituto Nacional de Estadística (2007)

Taula 2. Variació absoluta i relativa per etapes del procés de despoblament (1860-1986)

MUNICIPI	1860-1900	1900-1930	1930-1960	1960-1986	%1860-1900	%1900-1930	%1930-1960	%1960-1986
Alàs i Cerc	-285	7	-259	-338	-21,94	0,69	-25,37	-44,4
Arsèguel	-139	-36	-112	-53	-32,86	-12,68	-45,16	-39,0
Cava	-271	8	-93	-143	-49,36	2,88	-32,52	-74,1
Estamariu	-187	-86	-47	-26	-38,48	-28,76	-22,07	-15,7
Josa i Tuixén	-663	-181	-84	-138	-55,25	-33,71	-23,60	-50,7
Lles de Cerdanya	-210	-183	-46	-10	-27,56	-33,15	-12,47	-3,1
Montella i Martinet	-454	-34	26	-86	-40,90	-5,18	4,18	-13,3
Monferrer i Castellbò	-2038	-482	-197	-263	-56,44	-30,64	-18,06	-29,4
Pont de Bar, el	-424	-22	-175	-186	-43,35	-3,97	-32,89	-52,1
Ribera d'Urgellet	-921	316	-445	-689	-36,03	19,33	-22,81	-45,8
Seu d'Urgell, la	78	1026	3125	2906	2,63	33,71	76,78	40,4
Valls d'Aguilar, les	-1009	253	-377	-631	-50,50	25,58	-30,35	-72,9
Valls de Valira, les	-765	-44	-371	-330	-33,92	-2,95	-25,66	-30,7
Vansa i Fornols, la	-969	62	-385	-309	-55,03	7,83	-45,08	-65,9
Àrea d'estudi	-8257	604	560	-296	-37,61	4,41	3,92	-2,0
la Seu d'Urgell	78	1026	3125	2906	2,63	33,71	76,78	40,4
Àrea d'estudi sense LSU	-8335	-422	-2565	-3202	-43,90	-3,96	-25,07	-41,8

Font: Instituto Nacional de Estadística (2007)

Taula 3. Variació absoluta i relativa de la població (1986-2001)

MUNICIPI	1986	1991	1996	2001	2006	1986-1991	1991-1996	1996-2001	1986-2001	2001-2006	%1986-1991	%1991-1996	%1996-2001	%1986-2001	%2001-2006
Alàs i Cerc	424	403	409	391	404	-21	6	-18	-33	13	-4,95	1,49	-4,40	-7,78	3,32
Arsèguel	83	101	101	101	100	18	0	0	18	-1	21,69	0,00	0,00	21,69	-0,99
Cava	50	51	61	59	56	1	10	-2	9	-3	2,00	19,61	-3,28	18,00	-5,08
Estamariu	140	134	135	124	117	-6	1	-11	-16	-7	-4,29	0,75	-8,15	-11,43	-5,65
Josa i Tuixén	134	145	141	157	176	11	-4	16	23	19	8,21	-2,76	11,35	17,16	12,10
Lles de Cerdanya	313	301	291	277	227	-12	-10	-14	-36	-50	-3,83	-3,32	-4,81	-11,50	-18,05
Montellà i Martínet	562	555	493	504	606	-7	-62	11	-58	102	-1,25	-11,17	2,23	-10,32	20,24
Monferrer i Castellbò	631	659	730	753	944	28	71	23	122	191	4,44	10,77	3,15	19,33	25,37
Pont de Bar, el	171	169	142	163	193	-2	-27	21	-8	30	-1,17	-15,98	14,79	-4,68	18,40
Ribera d'Urgellet	817	822	743	820	971	5	-79	77	3	151	0,61	-9,61	10,36	0,37	18,41
Seu d'Urgell, la	10101	10374	10711	11101	12533	273	337	390	1000	1432	2,70	3,25	3,64	9,90	12,90
Valls d'Aguilar, les	234	229	302	315	314	-5	73	13	81	-1	-2,14	31,88	4,30	34,62	-0,32
Valls de Valira, les	745	818	748	775	744	73	-70	27	30	-31	9,80	-8,56	3,61	4,03	-4,00
Vansa i Fornols, la	160	167	174	166	196	7	7	-8	6	30	4,38	4,19	-4,60	3,75	18,07
Àrea d'estudi	14565	14928	15181	15706	17581	363	253	525	1141	1875	2,49	1,69	3,46	7,83	11,94
la Seu d'Urgell	10101	10374	10711	11101	12533	273	337	390	1000	1432	2,70	3,25	3,64	9,90	12,90
Àrea d'estudi sense LSU	4464	4554	4470	4605	5048	90	-84	135	141	443	2,02	-1,84	3,02	3,16	9,62

Font: Institut Nacional de Estadística (2007)

Taula 4. Variació absoluta i relativa de la població (2001-2006)

MUNICIPI	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005	2005-2006	%2001-2002	%2002-2003	%2003-2004	%2004-2005	%2005-2006
Alàs i Cerc	14	-9	7	3	-2	3,58	-2,22	1,77	0,74	-0,49
Arsèguel	2	-5	-9	3	8	1,98	-4,85	-9,18	3,37	8,70
Cava	-1	-4	4	2	-4	-1,69	-6,90	7,41	3,45	-6,67
Estamariu	3	-2	-3	-3	-2	2,42	-1,57	-2,40	-2,46	-1,68
Josa i Tuixén	-6	30	-5	-6	6	-3,82	19,87	-2,76	-3,41	3,53
Lles de Cerdanya	-7	-14	-10	-9	-10	-2,53	-5,19	-3,91	-3,66	-4,22
Montellà i Martínet	34	-7	4	6	65	6,75	-1,30	0,75	1,12	12,01
Monferrer i Castellbò	0	13	51	39	88	0,00	1,73	6,66	4,77	10,28
Pont de Bar, el	-9	-1	0	5	35	-5,52	-0,65	0,00	3,27	22,15
Ribera d'Urgellet	24	-15	28	78	36	2,93	-1,78	3,38	9,10	3,85
Seu d'Urgell, la	333	292	195	396	216	3,00	2,55	1,66	3,32	1,75
Valls d'Aguilar, les	1	16	-11	-6	-1	0,32	5,06	-3,31	-1,87	-0,32
Valls de Valira, les	28	0	-23	30	-66	3,61	0,00	-2,86	3,85	-8,15
Vansa i Fornols, la	16	18	-8	-1	5	9,64	9,89	-4,00	-0,52	2,62
Àrea d'estudi	432	312	220	537	374	2,75	1,93	1,34	3,22	2,17
la Seu d'Urgell	333	292	195	396	216	3,00	2,55	1,66	3,32	1,75
Àrea d'estudi sense LSU	99	20	25	141	158	2,15	0,43	0,53	2,97	3,23

Font: Institut Nacional de Estadística (2007)

Taula 5. Nombre d'habitants per nucli de població

NUCLIS	1950	1970	1981	1991	2001	2006
Alàs i Cerc	781	588	461	388	391	404
Alàs	305	281	254	239	228	233
Bastida d'Hortons, la	80	36	22	23	37	37
Cerc	63	45	39	30	37	42
Ges, el	31	30	9	9	6	9
Ortedó	100	64	45	25	30	29
Torres d'Alàs	32	38	27	22	17	20
Vilanova de Banat	151	94	65	40	36	34
Arsèguel	159	118	81	91	101	100
Arsèguel	159	118	81	68	65	68
Pont d'Arsèguel, el	*	*	*	23	36	32
Cava	235	101	63	51	59	56
Ansovell	86	45	40	26	33	30
Cava	47	17	7	10	12	12
Querforadat, el	102	39	16	15	14	14
Estamariu	199	157	135	125	124	117
Estamariu	199	157	135	125	124	117
Josa i Tuixén	288	180	133	145	157	176
Josa de Cadí	67	32	15	16	29	41
Tuixén	221	148	118	129	128	135
Lles de Cerdanya	573	474	324	301	277	227
Arànsér	124	89	59	55	51	47
Lles	174	143	145	126	115	93
Músser	100	92	65	65	55	43
Travesseres	78	62	34	34	35	27
Viliella	97	88	21	21	21	17
Coborriu de la Llosa	*	*	*	*	*	*
Montellà i Martinet	1018	686	540	558	504	606
Béixec	22	15	10	5	9	9
Estana	45	43	28	22	19	29
Martinet	719	477	388	418	367	449
Montellà	209	132	105	105	102	113
Villec	23	19	9	8	7	6
Montferrer i Castellbó	1327	818	613	681	749	940
Albet	63	31	23	19	17	21
Aravell	56	39	46	56	64	110
Avellanet	35	18	11	12	9	5
Balcó del Pirineu, el	*	*	*	*	101	182
Bellestar	90	75	70	57	89	90
Canturri	15	6	3	2	2	2
Carmeniu	25	8	7	3	2	1
Cassovall	47	26	11	15	23	15
Castellbó	157	94	73	91	93	91
Eres, les	14	4	0	0	1	0
Guils del Cantó	166	49	13	11	24	29
Montferrer	202	247	227	311	212	269
Pallerols del Cantó	68	34	36	19	19	18
Sallent de Castellbó	37	16	8	2	3	2
Santa Creu de Castellbó	30	27	27	22	22	24
Sant Andreu de Castellbó	32	12	10	10	12	18
Saulet	26	14	2	3	3	3
Seix	19	12	8	7	7	6
Solanell	34	8	0	0	0	0
Solans	17	17	0	1	3	2
Turbiàs	28	9	7	8	6	8
Vilamitjana	102	44	31	29	31	38
Vila-rubla	36	25	0	3	3	6
Sant Joan de l'Erm	0	3	0	0	3	0
Pont de Bar, el	428	275	167	169	163	193
Ardaix	*	*	*	6	6	16
Arenys, els	*	*	*	13	10	9
Aristot	93	51	42	33	29	39
Banys de Sant Vicenç, els	25	17	8	12	6	5
Bar	90	68	40	30	27	34
Castellnou de Carcolze	81	28	18	17	17	16
Pont de Bar, el	66	67	32	36	40	39
Toloriu	73	44	27	22	28	35

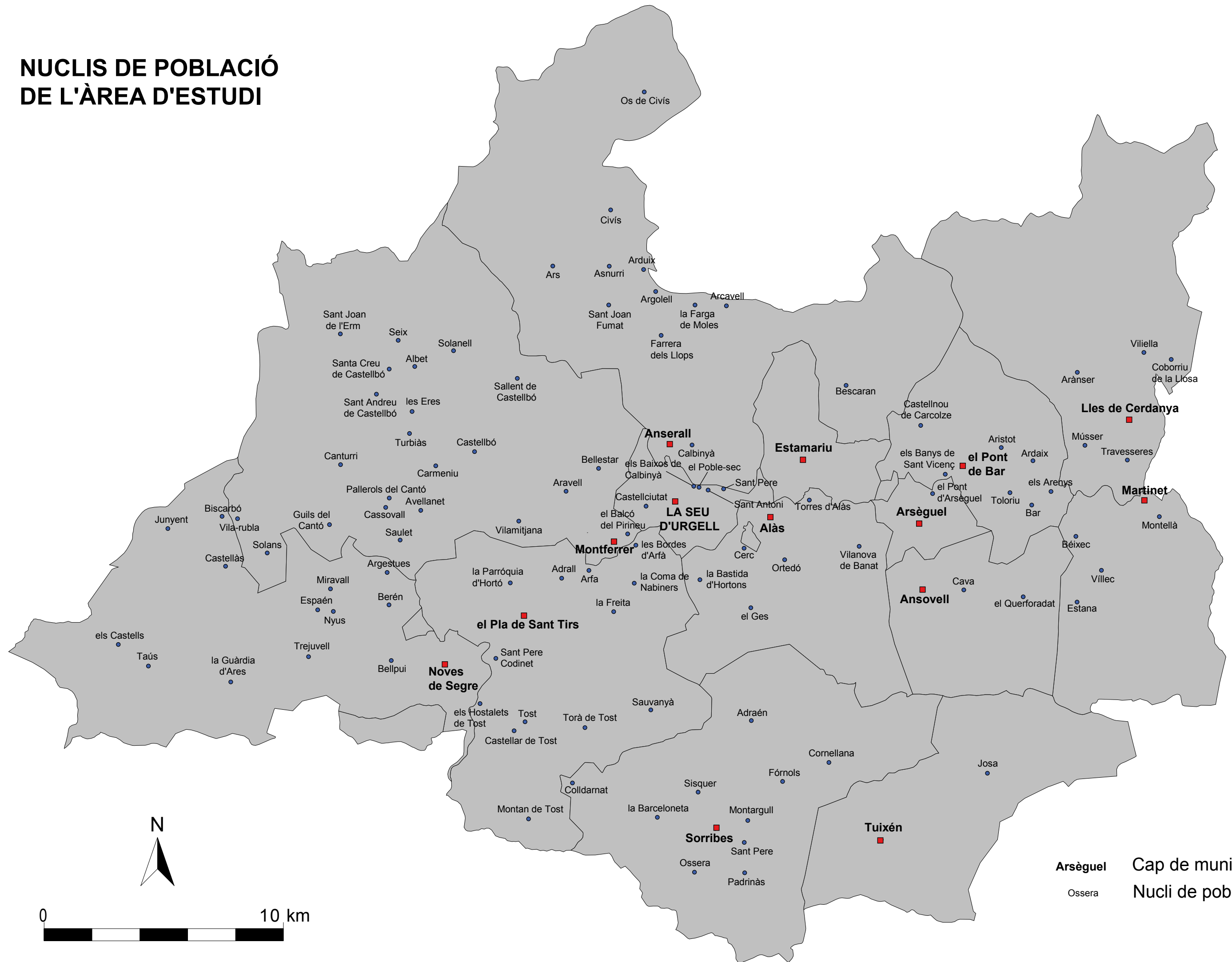
* Sense dades

Taula 5. Nombre d'habitants per nucli de població (continuació)

NUCLIS	1950	1970	1981	1991	2001	2006
Ribera d'Urgellet	1650	1139	889	823	820	966
Adrall	276	244	240	214	199	237
Arfa	294	284	177	159	162	164
Bordes d'Arfa, les	*	*	36	29	26	33
Castellar de Tost	30	18	9	15	14	26
Coma de Nabiners, la	46	19	3	0	3	3
Freita, la	*	*	8	1	0	0
Hostalets de Tost, els	53	64	19	28	13	19
Montan de Tost	178	82	70	65	48	40
Parròquia d'Hortó, la	122	76	50	48	65	72
Pla de Sant Tirs, el	416	315	253	253	270	346
Sant Pere Codinet	*	*	7	4	5	10
Sauvanyà	*	*	1	0	0	0
Torà de Tost	123	37	16	7	15	16
Tost	29	2	0	0	0	4
Seu d'Urgell, la	7062	9359	10681	11195	11101	12533
Castellciutat	519	1397	1312	792	413	488
Poble-sec, el	*	*	*	130	102	119
Sant Antoni	*	*	*	179	154	173
Sant Pere	*	*	68	40	54	53
Seu d'Urgell, la	6543	7842	9071	10054	10378	11700
Torres, les	*	120	44	*	*	*
Valls d'Aguilar, les	1030	452	272	232	315	314
Argestes	21	0	2	1	22	19
Bellpui	72	18	14	7	20	22
Biscarbó		4	1	4	1	2
Castellàs	56	18	13	19	18	11
Castells, els	53	8	3	2	7	7
Espaén	56	16	13	12	8	5
Guàrdia d'Ares, la	124	49	23	15	26	25
Junyent	50	25	2	1	9	13
Miravall	18	17	11	5	13	11
Noves de Segre	306	195	141	130	129	144
Taús	198	93	43	33	53	45
Trejuvell	12	9	6	0	5	5
Beren	28	0	0	3	4	5
Nyús	*	*	*	*	*	*
Valls de Valira, les	1212	836	765	819	775	744
Anserall	123	95	85	93	87	82
Arcavell	134	76	67	66	52	45
Arduix	*	*	5	5	9	9
Argolell	82	37	31	30	33	35
Ars	78	40	27	26	34	31
Asnurri	47	40	32	55	35	34
Bescaran	205	129	100	101	83	85
Calbinyà	66	133	26	37	48	59
Civís	197	66	55	52	49	43
Farga de Moles, la	34	65	41	28	19	19
Os de Civís	66	36	42	100	123	89
Sant Antoni		22	45	57	42	40
Sant Joan Fumat	79	61	57	48	43	47
Sant Pere	101	36	49	39	42	35
Baixos de Calbinyà	*	*	103	82	76	91
Farrera de Llops	*	*	*	*	*	*
Vansa i Fórnols, la	630	189	157	167	166	196
Adraén	65	19	26	18	15	15
Barceloneta, la	53	7	1	13	12	11
Collarnat	25	6	5	0	2	20
Cornellana	88	26	21	28	25	29
Fórnols	62	37	25	26	30	27
Montargull	40	13	9	1	0	0
Ossera	107	17	18	26	20	22
Sant Pere		17	8	13	7	5
Sisquer	109	23	14	15	10	14
Sorribes	81	24	30	27	34	34
Padrinas	*	*	*	*	11	19

* Sense dades

NUCLIS DE POBLACIÓ DE L'ÀREA D'ESTUDI

■ Arsèguel Cap de municipi
● Ossera Nucli de població